



B

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1994. 2. szám
JÚNIUS



Z



BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja az Igazságügyi Minisztérium
Büntetés-végrehajtás

Országos Parancsnokság Sajtóirodája

Megjelenik negyedévenként * Tizenharmadik évfolyam 2. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

DR. TARI FERENC

Tagjai:

DR. ESTÓK JÓZSEF,
DR. FEKETE MIHÁLY,
GARAMI LAJOS,
MEZŐ LÁSZLÓ,
DR. NAGY FERENC,
PADOS JÓZSEF,
SCHNEIDER GYULA,
VESZELKA VENDEL,
DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

DR. FARKAS TIBOR

Szerkesztő:

TURBÓK ATTILA

Rovatvezetők:

Csere László, dr. Csordás Sándor,
Fejes Imre, dr. Lőrincz József, Németh
Gyula, Vincze Tamás, Turbók Attila

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,
Nagysándor József u. 4.

Telefon és telefax:
112-0090

E SZÁMUNK SZERZŐI

Boros János, a kutatásszervezési és nemzetközi kapcsolatok főosztályának vezetője; *Csapó József*, a Kecskeméti Bv. Intézet parancsnoka; *Fejes Imre*, az országos parancsnokság büntetés-végrehajtási főosztályának vezetője; *Filemon Tivadar*, nyugállományú büntetés-végrehajtási dolgozó; *Lajtár István*, legfőbb ügyészégi ügyész; *Mezey Barna*, tanszékvezető egyetemi tanár az ELTE-n; *Mutlu Kayhan*, kriminológus (Törökország); *Osvald Csilla*, bírósági írnok; *Pardi Anna*, újságíró; *Tamáská Péter*, a Magyar Országos Levéltár tudományos főmunkatársa; *Vavró István*, címzetes egyetemi tanár; *Vigh József*, tanszékvezető egyetemi tanár.

*

A fotókat *Csatorday Zoltán*
készítette.

A folyóirat előfizethető az MNB 235-90-164-5010 számú csekkszámán
vagy a szerkesztőségben.

Előfizetési díj egy évre 200 forint.

Előkészítés és tördelés az IM BV Sajtóirodán

Nyomdai munkák a BV KEI nyomdában

Felelős vezető: Machács István

Büntetés '93

Adatok és tények a végrehajtandó szabadságvesztésre ítéeltokről

A bűnözés és jogkövetkezmenyei az elmúlt években gyakran álltak a szakmai és a társadalmi érdeklődés középpontjában. A bűnözés növekedése miatt az átlagosnál is nagyobb figyelem irányult a jogkövetkezmenyekre, többek között valószínűleg azért is, mert az ismertté vált és az elbírált bűnözés közötti mennyiségi különbség nőtt. A bűnözést és jogkövetkezmenyeit megvitató szakmai konferenciák, az ezzel foglalkozó tanulmányok, de a tömegtájékoztatás is különösen sokat foglalkozott a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetéssel. Az ennek alkalmazása körüli viták újra és újra fellángoltak de az alternatív büntetési rendszer hívei nem tudtak a szabadságvesztést megfelelően helyettesítő büntetőjogi jogkövetkezmenyt ajánlani.

Ennek feltételezhető oka elsősorban a bűnelkövető népesség társadalmi-gazdasági körülményeiben keresendő. Sajnálattos, de tény, hogy a bizonyos esetekben akár enyhébben is megítélhető bűncselekmények elkövetői legfeljebb szabadságuktól foszthatók meg, anyagi javaik vagy esetleges társadalmi presztízsük elvesztésének lehetősége – ezek hiányában – nem jelent tényleges fenyegetést.

Az elmúlt évtized, sőt annál hosszabb időszak adatait számos hivatalos jelentés, tanulmány és tudományos publikáció elemezte. Így a bűnözés és büntetés-kiszabás helyzete – legalábbis a szakmai közvé-

lemény előtt – feltételezhetően ismert. A büntetés-kiszabási adatokat áttekintve hosszabb távon elsősorban a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazási arányának mérséklődése, másrészt az ítélték számának és ezzel összefüggésben a jogkövetkezmenyek szerinti megoszlásának változásai érzékelhetők. Ennek okai a formális jogi tényezők körében keresendők, melyek elsősorban a jogszabály-változásokban és a közkegyelmi rendelkezésekben mutatkoztak meg. Ezzel magyarázható, hogy esetenként megtört a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték arányának csökkenő tendenciája. A közkegyelmi ren-

delkezések ugyanis szelektívek voltak és az eljárási kegyelem elsősorban az enyhébb megítélésű bűncselekményt elkövető, vagy a társadalomra személyi körülményeinél fogva kisebb veszélyt jelentő elkövetők körére terjedt ki. Emiatt szükségszerűen megnőtt a súlyosabb bűncselekményt elkövető elítéltek relatív gyakorisága. Ezzel magyarázható, hogy 1990-ben magasabb volt a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya, mint az azt követő években. Ez a két közkegyelmi rendelkezés velejárója. A formális jogi tényezők körének másik eleme a jogszabály-változás amely hosszú ideig lényegében *dekriminalizációt* jelentett és ugyancsak az enyhébb megítélésű cselekmények elkövetőinek körét zárta ki a büntetőeljárás bírósági szakaszából.

A továbbiakban az 1993-ban jogerősen végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt adatait elemezzük. A visszatekintő adatok közlésétől, minthogy azok elemzése már többször megtörtént, eltekintünk. A jogrend felépítésének megfelelően, a büntetőjog rendszeréhez igazodva, a fiatalkorúak és a közvédas eljárásban jogerősen elítélt felnőttkorúak adatait elkülönítve vizsgáljuk.

Fiatalkorú elítéltek

Az 1993-ban jogerősen elítélt fiatalkorúak száma 6 608 volt, ez százezer azonos korú lakosra számítva 942 elítéltet jelent. A fiúk és leányok közötti arány gyakorlatilag évek óta változatlan. (Az elítéltek 93,6 százaléka fiú, 6,4 százaléka leány.)

A fiatalkori bűnözés jellemzője a *halmazati bűnelkövetések* magas aránya. A fiatalkorú elítéltek közül átlagosan minden

másodikat (3 128 fő, 47,3 %) halmazati bűnelkövetés miatt marasztalták el. A fiúk és leányok közötti arány már jellemzett rendkívül nagy különbségből következik, hogy ez a fiúknál mért arányhoz (48,1 százalék) áll közelebb. A leányok közül a halmazati miatt elítéltek aránya alacsonyabb ugyan mint a fiúknál (420 főből 151 fő, 35%), az elítéltek közötti alacsony arányuk miatt azonban ez az általános arányokat lényegesen nem befolyásolja.

Változatlanul jellemzője a fiatalkori bűnözésnek a *büntettek* bűncselekményeken belüli magas és növekvő aránya. Az elítélt fiatalkorúak közül ugyanis a súlyosabb megítélésű büntettet elkövetők száma a fiúknál 6 188-ból 4 041 fő (65,3%), a leányoknál 420 elítéltből 218 (51,9%). A fiatalkorúak teljes körére számított érték 4 259 fő (64,5%), ami a már jelzett okokból fakadóan a fiúkéval csaknem megegyező mértékű.

Az *alkohol-fogyasztással összefüggő cselekmények* aránya a fiatalkorúaknál lényegesen elmarad a felnőttkorúakétól. Ennek oka a közlekedési bűncselekmények arányának különbözősége. A felnőttkorúaknál ugyanis, mint erre még később visszatérünk, a közlekedési bűncselekmények miatt elítéltek aránya, elsősorban az ittas járművezetés alapesetei miatt, lényegesen magasabb a fiatalkorúakénál. (A fiatalkorúak közlekedéssel összefüggő bűncselekménye elsősorban jármű önkényes elvétele, amely a vagyoni elleni bűncselekmények körébe tartozik.) A bűncselekmények összetétele következtében az alkohol-fogyasztással összefüggő cselekmények miatt elmarasztaltak száma és aránya (953 fő, 14,4%) alacsonyabb, mint a felnőttkorúaknál. Ez az érték a fiúknál megfigyelt arányokkal csaknem megegye-

ző (15,1%). Az elítélt leányok közül mindössze 18 esetben volt megállapítható összefüggés a bűncselekmény és az alkoholfogyasztás között. Közülük egyébként 11-en vagyon elleni bűncselekményt követtek el.

Az elítéltek életkor szerinti megoszlása alapján a bűnözési gyakoriság a büntetőjogilag vétőképes kor alsó határának átlépését követően meredeken emelkedik. Ez a növekedés a fiúknál és a leányoknál az elítéltek életkor szerinti százalékos megoszlása és a százezer azonos korú lakosra jutó elítélés gyakorisága alapján egyaránt kimutatható. Az elítéltek 12 százaléka volt 14 éves, 21,3 százaléka 15 éves, 28,4 százaléka 16 éves és 38,3 százaléka 17 éves. Az arányok fiúknál és leányoknál egyaránt kimutatható növekedése mellett figyelemre méltó a korszpecifikus gyakoriság változása is. Az adatokból a következő gyakorisági értékek állapíthatók meg:

Százezer azonos korú lakosra jutó elítélt száma

Életkor	Fiúk	Lánvok	Összesen
14 éves	876	82	489
15 éves	1 492	120	822
16 éves	1 922	133	1 052
17 éves	2 458	151	1 334
Összesen	1 720	123	942

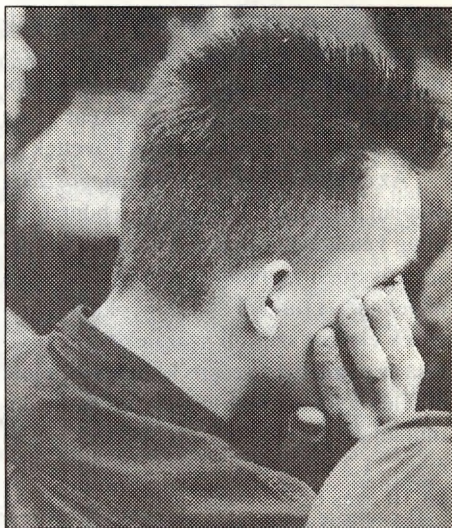
Az adatokból az is látható, hogy a rendkívül jelentős gyakorisági különbségek következtében a fiatalkori bűnözés legfontosabb jellemzőit elsősorban a fiúk bűnözési jellemzői határozzák meg. A kriminológiai és a kriminálstatisztikai elemzé-

seknél ezért a két nem bűnözési struktúrájának különbözősége miatt adataikat minden esetben szükséges elkülönítve kezelni és elemezni.

A családi környezet, illetőleg a családi állapot és a kriminalitási gyakoriság összefüggése közismert, a jogi és a szociológiai szakirodalom gyakori témája. Az adatok a korábban e tárgyban tett megállapítások helyességét megerősítik. A fiatalkorú elítéltek kevesebb mint kétharmada (3 923 elítélt, 59,4%) élt a szülők közös háztartásában, 26,6% csak az egyik szülő háztartásában és 14% a szülői háztartáson kívül. A szakirodalomból közismert tény, hogy a nők családi helyzete és magatartásának esetleges devianciája között az összefüggés kategorikusabban kimutatható, mint a férfiaknál. Ez már fiatal korban is így van, az 1993-ban jogerősen elítélt fiatalkorúak adatai is alátámasztják e megállapítás helytállóságát. A fiú és a leány elítéltek számának jelentős különbsége ellenére az arányok olyan mértékben szembetűnőek, hogy azokra mindenképpen fel kell hívni a figyelmet. A fiúk közül 3 738 fő (60,4%), míg a leányok közül csupán 185 fő (44%) élt mindkét szülő közös háztartásában. A csak egyik szülő háztartásában élők száma és aránya (fiúk 1 660 fő, 26,8%), (leányok 99 fő, 23,6%) különbsége nem lényeges. A legnagyobb különbség azonban a szülői háztartáson kívül élők arányában mutatkozik. Ez a fiúknál 12,8 százaléknál (790 fő), míg a leányoknál 32,4 százaléknál (136 fő). A különbség tehát rendkívül nagy. Más oldalról megközelítve azt látjuk, hogy míg a fiatalkorú elítéltek között a leányok átlagos aránya 6,4 százaléknál, a mindkét szülő közös háztartásában élőkénél 4,7 százaléknál, a csak egyik szülő háztartásában élő elítéltekénél 5,6 százaléknál, addig a szülői háztartáson kívül élőkénél 14,7 százaléknál.

Az iskolai végzettség és a kriminalitási gyakoriság kapcsolata ugyancsak közismert. A fiatalok elítéltek adatai megerősítik az ezekkel az összefüggésekkel kapcsolatos nézeteket. Ezt világosan bizonyítja a fiatalok elítéltek iskolai végzettségi szerinti megoszlása. Az elítéltek csupán kétharmada rendelkezett a 8 általános iskolai vagy annál több elvégzett osztállyal, a megfelelő korú népességgel összehasonlítva ez mindenképpen kedvezőtlen arány. Különösen az, ha arra gondolunk, hogy az általános iskola elvégzése után tovább tanulók aránya alig több 15 százaléknál, az általános iskola 8. osztályát elvégző, de tovább nem tanuló elítéltek aránya pedig 51 százalék. Ismeretes ugyanis, hogy az e korosztályba tartozó népesség több mint 90 százaléka végzi el a 8 általánost. Elgondolkodtató az is, hogy az elítéltek közül 27 fő (24 fiú és 3 leány) *írástudatlan* volt, 372 fő (340 fiú és 32 leány) csupán az általános iskola 1-4. osztályát végezte el. Az ilyen végzettségű személyek jelentős része a tapasztalatok szerint egyébként ún. *funkcionális analfabéta*. Az 5. osztályt elvégzettek száma is csupán 375 fő volt (344 fiú és 31 leány).

A kriminálstatisztikai adatok egyébként egyértelműen bizonyítják, hogy az elítélt leányok (és felnőtt korban az elítélt nők) iskolai végzettségi szerinti összetétele kedvezőtlenebb a fiúkénál (férfiakénál). Ezt egyébként meggyőzően bizonyítja a különböző számú osztályt végzettek szerinti megoszlása is. Az írástudatlanság megoszlásából csekély számú miatt különösebb következtetés nem vonható le, bár az arányok itt is említésre méltóak. A különböző számú iskolai osztályt végzettek megoszlása azonban egyértelműen bizonyítja az összefüggést: a leányok aránya



Ítélet után

az 1-4. osztályt végzettek között mért 8,6 százalékos arányról a továbbtanulóig 5,0 százalékra csökkent. Ezek az adatok is igazolják egyrészt a kedvezőtlen társadalmi helyzet és a kriminalitási gyakoriság növekedésében markánsabban megmutató összefüggéseit, másrészt azt, hogy a nők minden valószínűség szerint nagyobb gyakorisággal kerülnek ki a társadalmilag hátrányosabb helyzetű csoportokból, mint a férfiak.

Az egyéni társadalomra veszélyesség lényeges fokmérője az *előélet*. A fiataloknál a *büntetett előéletűek* aránya értelemszerűen lényegesen alacsonyabb, mint a felnőttekéknél. Általában minden ötödik fiatalok büntetett előéletű. Ezek a hosszú idő óta megfigyelhető arányok lényegében nem változtak 1993-ban sem. A fiatalok között a büntetett előéletűek aránya 20,2 százalék volt. Ezt a már többször hivatkozott belső arányok miatt a fiúknál megfigyelhető 20,7 százalékos érték határozta meg. A leányok között a büntetett előéletű-

ek aránya 11,4 százalék volt. A családi élet és az előélet, valamint az iskolai végzettség és az előélet közötti kapcsolat miatt is egyértelmű: a büntetlen előéletűek aránya a mindkét szülő közös háztartásában élőknel magasabb, a legkedvezőtlenebb az arány azoknál, akik nem éltek szülői háztartásban (ezek egyharmada fiatal kora ellenére büntetett előéletű volt). Hasonló módon megállapítható az összefüggés az iskolai végzettség és az előélet között. A továbbtanuló elítéltek között a büntetett előéletűek aránya 6,7 százalék, míg a csupán az általános iskola 1-4 osztályát végzettek között 34,7 százalék volt.

A fiatalkori bűnözés struktúrájából következik, hogy a büntetett előéletűek elítéltek közötti átlagos arányát a vagyon elleni bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek aránya határozza meg.

Bűncselekmény szerint

A bíróság által bűnösnek talált 6 608 fiatalkorú közül kettővel szemben a bíróság a jogkövetkezmény alkalmazását mellőzte (mindkettő fiú volt és vagyon elleni bűncselekmény elkövetése miatt került bíróság elé). A 6 606 jogkövetkezményből 821 (12,4%) volt végrehajtandó szabadságvesztés. A szabadságvesztésre ítélt aránya – a Btk. fejezetei szerint vizsgálva – a legmagasabb (46,5%) a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetése miatt elmarasztaltak körében volt. Ennek oka, hogy e fejezetbe tartozik az erőszakos közönség, valamint a természet elleni fajtalanság büntette, melyeket a bíróság érthető okokból az átlagosnál lényegesen gyakrabban büntet végrehajtandó szabadságvesztéssel. Az ezt követő leg-

magasabb arányt a vagyon elleni bűncselekmények elkövetésében bűnösnek talált fiatalkorúaknál mérhetjük (13,9%), ebben jelentős szerepe van a rablásnak és a lopás büntetettének. A személy elleni bűncselekmények miatt elítéltek körében a végrehajtandó szabadságvesztés relatív gyakorisága 11,8 százalék volt.

Az alkalmazott jogkövetkezmények esetében egyértelműen kimutatható egyrészt a kiszabott büntetés súlya, másrészt az elkövetett cselekmény társadalomra veszélyessége közötti összefüggés. A büntett miatt elítélteknel 2,9 százalék volt. Az átlagos arány (13,4 százalék) azért áll közelebb a büntett miatt elítélteknel mért arányhoz, mert mint már jeleztük, a fiatalkorúak között a büntett miatt elítéltek aránya magasabb, mint a vétség miatt elítélteké. Más oldalról megközelítve az arányokat, a különbség még szembetűnőbb. A fiatalkorú elítélteknel a büntett miatt elítéltek 64,5 százalékos átlagos arányával szemben a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték 91,8 százalékát mondták ki bűnösnek a bíróságok büntett elkövetésében. (Az egyéb jogkövetkezményekkel sújtott elítéltek között a büntett miatt elmarasztaltak aránya 60,6 százalék volt.) Az arányok közötti különbség, illetőleg a nem végrehajtandó szabadságvesztéssel (mint jogkövetkezménnyel) érintett elítélteknel mért átlaghoz közeli arány a büntetéskiszabási gyakorlat magyarázható, oka az a körülmény, hogy a bíróságok a végrehajtandó szabadságvesztést csak a már jelzett relatív gyakorisággal szabták ki, az elítéltek több mint négyötödét egyéb jogkövetkezménnyel sújtották.

Tekintettel arra, hogy a fiatalkorú elkövetők 93 százaléka fiú, érthető, hogy a kiszabott jogkövetkezmények elítélt fiatal-

korúak teljes körére számított megoszlása csaknem megegyezik a fiúkével. A végrehajtható szabadságvesztés gyakoriságát vizsgálva százalékos aránya csak a nagyobb esetszámú cselekmények körében számítható megnyugtató módon, a kevésbé gyakran előforduló cselekményeknél inkább a tényleges előfordulások számát közöljük. Így megállapítható, hogy az emberölés miatt elítélt 9 fiatalkorú mindegyikét, az emberölés kísérlete miatt elmarasztalt ugyancsak 9 fiatalkorúból 5 főt, a 263 szándékos súlyos testi sértés miatt elítéltből 17-et, az életveszélyt (halált) okozó testi sértés miatt elítélt 21 főből 11-et ítélte a bíróság végrehajtható szabadságvesztésre.

A közlekedési bűncselekmények miatt elítéltek közül a 4 végrehajtható szabadságvesztésre ítéltből főt ittasan okozott ha-

lалos közlekedési baleset, 1 főt ittas állapotban súlyos testi sértést okozó közlekedési baleset, 1 fő gondatlanul okozott halálos közlekedési baleset, 1 főt pedig ittas járművezetés alapesete miatt marasztaltak el.

A házasság, a család, az ifjúság, és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetői közül az erőszakos közöszlítés miatt elmarasztalt 26 főből 16-ot (61,5%), a szemérem elleni erőszak miatt elítélt 14-ből 3-at, a természet elleni erőszakos fajtalanság miatt elítélt 14-ből 10-et, a megrontás miatt elítélt 11 főből 3-at ítéltek végrehajtható szabadságvesztésre.

Hivatalos személy elleni erőszak miatt 12 fiatalkorút mondott ki bűnösnek a bíróság, közülük 4-et ítélte végrehajtható szabadságvesztésre.

A fiatalkori bűnözés domináns bűncse-



Gyakori a vagyon elleni bűncselekmény

lekményi köre a *vagyon elleni bűnözés*. A differenciált bünteteskiszabási gyakorlat itt is jól megfigyelhető. A *rablás* miatt elítélt 363 fiatalkorú fiúból 221 főt (60,9%), a *kifosztás* miatt elítélt 23 főből 12 főt, a *zsarolás* miatt elítélt 42 főből 10-et, és a *jármű önkényes elvétele* miatt elítélt 34 főből 14-et ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre. Különösen jól megfigyelhető a differenciált ítélezési gyakorlat a *lopás* miatt elítélteknél, ahol a büntetési alakzatban elmarasztaltak 13,9 százalékát, míg a vétségi alakzatban elmarasztaltaknak csupán 3,2 százalékát ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre.

Az *elítélt leányok száma* összesen 420 volt, közülük 32 főt ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre (7,6 százalék). Közülük 1 főt *emberölés kísérlete*, 14 főt *rablás*, 1 főt *kifosztás* miatt.

A végrehajtandó szabadságvesztés és a személyi társadalomra veszélyesség közötti kapcsolat jól tükröződik a kiszabott büntetések és az előélet közötti kapcsolatnál is. A büntetlen előéletű fiatalkorú elítélteket (fiúk és leányok együtt) az esetek 7,4 százalékában, míg a büntetett előéletűeket az esetek 32,5 százalékában sújtották végrehajtandó szabadságvesztéssel. Más megközelítésben ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy míg a fiatalkorú elítéltek közül, mint látjuk, az elítéltek átlagosan 20,2 százaléka, addig a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték 52,6 százaléka, az egyéb jogkövetkezményekkel sújtottaknak csak 15,5 százaléka volt büntetett előéletű. A különbség tehát igen jelentős.

A kiszabott büntetések közül az *időtartamot tekintve a relatíve rövid tartamú büntetések dominálnak*. A fiatalkorúak eddig megélt életéveit tekintve ez meglehetősen sajátos kifejezésnek tűnik. A kiszabott

büntetések több mint kilenczede 3 évnél rövidebb tartamú volt; *3-5 év közötti időtartamú büntetést* kapott 28 fő, közülük 1-et emberölés, 1-et emberölés kísérlete, 1-et halált okozó súlyos testi sértés, 22-t rablás és 3 főt lopás büntette miatt ítélték el. Az 5-8 év közötti büntetésekből 4-et, a 8-10 év közötti büntetésekből 1-et emberölés, 1-et emberölés kísérlete miatt, a 10 évnél hosszabb büntetésekből mindkettőt emberölés miatt szabták ki.

A személyi szabadságot korlátozó intézkedések közül a jogirodalomban ismételten viták tárgya az *előzetes letartóztatás*. Megállapíthatjuk, hogy a fiatalkorúak közül az előzetes letartóztatásban volt elítéltek aránya (13,8 százalék) sem a bűnözés tárgyi oldalához, sem a személyi oldalhoz, sem a később kiszabott jogkövetkezményekhez viszonyítva nem tekinthető magasnak. Az előélet és az előzetes letartóztatás közötti relatív gyakoriságot vizsgálva ugyanis megállapítható, hogy a büntetlen előéletű elítéltek közül 10,5 százalék, míg a büntetett előéletűek közül 26,9 százalék volt előzetes letartóztatásban. Az átlagos érték azért áll közelebb a büntetlen előéletűekéhez, mert mint láttuk, a fiatalkorú elítéltek négyötöde büntetlen előéletű volt. Más megközelítésben azt is mondhatjuk, hogy az előzetes letartóztatásban volt elítélt fiatalkorúak 39,3 százaléka, míg a szabadlábon védekező fiatalkorúaknak csupán 17,1 százaléka volt büntetett előéletű.

Összefoglalva megállapítható, hogy – érthető módon – a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt fiatalkorúak társadalmi jellemzők és előélet szerinti megoszlása, valamint az általuk elkövetett bűncselekmények jellemzői szerint a fiatalkorú elítéltek körén belül lényegesen nagyobb fokú társadalomra veszélyességgel rendelke-

ző csoportot alkotnak. A bírói gyakorlat a jogkövetkezmények alkalmazásában messzemenően differenciálnak tűnik, figyelembe veszi mind a személyi, mind a tárgyi társadalomra veszélyességet. A fiatalkori bűnözés általános jellemzőit tekintve mérsékeltnek, esetenként csaknem enyhének tekinthető.

Elítélt felnőttek

Az 1993-ban *közvédelem eljárásban* elítélt felnőttkorúak száma 66 760 fő volt. Ebből férfi 61 204 (91,7%), a nők száma 5 556 (8,3%). Ezek az arányok némiképp eltérnek a korábbi évek adataitól, mert korábban a nők aránya általában 10 százalék felett volt. A változás feltételezhetően elsősorban a bűnözés szerkezetével és a felderítési arány alakulásával függ össze.

Az *életkor szerinti megoszlás* lényegében megegyezik a korábbi években megfigyelttel, az elítéltek közül csaknem minden második 30 év alatti volt (a 18-29 évesek aránya a férfiaknál 48,6%, a nőknél 43,0%). A férfiak és a nők kormegoszlásának eltérése korábban is megfigyelhető volt. Ez elsősorban a bűnözés szerkezetével függ össze. Lényege, hogy a férfiak között magasabb az erőszakos bűncselekményt elkövetők száma és aránya. Ezeket a bűncselekményeket pedig fiatalabb élet-

korban nagyobb gyakorisággal követik el.

Az elítéltek *családi állapot szerinti megoszlása* ugyancsak – lényegét tekintve – megegyezik az elmúlt évtizedben megfigyelt megoszlással. A nőtlenek és hajadonok viszonylag magas aránya a kormegoszlás következménye. A férfiaknál a nőtlenek aránya 40,7 százalék volt, a nőknél a hajadonok aránya 28,1 százalék. Az aránybeli különbség a férfiak és a nők átlagos házasságkötési életkorának különbségével magyarázható. A házasságban élők aránya csaknem megegyező volt (férfiak 42,4%, nők 43,7%). Az özvegyek aránya a férfiaknál nem érte el az 1 százalékot, míg a nőknél 5,3 százalék volt. A különbség lényegében a férfiak és a nők korszpecifikus halálzási gyakoriságának eltéréseivel magyarázható. A férfiak halálzási gyakorisága az átlagosnál is kedvezőtlenebb azokban a népességesoportokban, melyek kriminalitási gyakorisága is átlag feletti. Az elváltak aránya a férfiaknál 14,4 százalék, a nőknél 18,5 százalék volt, míg a jogilag házasságban élőknél 1,4 százalék, a nőknél 4,5 százalék volt. Ez egyértelműen bizonyítja a családi körülmények és a bűnözési gyakoriság nemenkénti különbözőségét, melyet már korábban is számos adattal bizonyítottak.

Az elítéltek *iskolai végzettség szerinti*

Az egyes kategóriák előfordulási aránya az azonos nemű elítéltek százalékában

	férfiak	nők
Visszaeső	1,7	0,7
Különös visszaeső	3,2	2,1
Többszörös visszaeső	8,4	3,5

megoszlása a férfiaknál és a nőknél ugyan- csak eltérő. A legszembetűnőbb a különbség az írástudatlanoknál. Ezek aránya a férfiaknál 0,9 százalék, a nőknél, 5,5 százalék volt. Az általános iskolai végzettségük aránya nem különbözött számottevő mértékben (férfiak 69,4%, nők 66,9%) és viszonylag kiegyenlített volt a középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya is (férfiak 26,0%, nők 23,4%). Érdekes, hogy az 1993-ban elítéltek között a felsőfokú végzettségük aránya a férfiaknál 3,7 százalék, a nőknél 4,2 százalék volt. Ez feltételezhetően elsősorban a bűnözés szerkezetével, az erőszakos bűncselekmény miatt elítéltek nemenkénti arányának különbségével magyarázható. Az iskolai végzettség szerinti megoszlásnál még szembetűnőbben mutatja az aránybeli különbségeket, hogy a nők már ismert, elítéltek közötti arányán belül az írástudatlanoknál a nők aránya 35,9 százalék volt, vagyis több, mint az ilyen végzettségű elítéltek egyharmada. Ez igazolja azokat a feltételezéseket, melyek szerint az elítélt nők az átlagosnál nagyobb gyakorisággal kerülnek ki a társadalom leginkább hátrányos helyzetű rétegeiből.

Az elítéltek *előélet szerinti megoszlását* vizsgálva megállapítható, hogy a büntetlen előéletűek aránya a férfiaknál 63,4 százalék, a nőknél 77,7 százalék volt. A *bűnismétlők* aránya a férfiaknál magasabb, 23,3 százalék, mint a nőknél (15,9 százalék). A *visszaesők* különböző kategóriái a férfiaknál minden esetben nagyobb relatív gyakorisággal fordulnak elő, mint a nőknél.

Ismeretes, hogy a férfiak és a nők bűnözésének szerkezete számottevően különbözik. Ennek egyik, már jelzett megnyilvánulási formája az erőszakos bűncselekmények relatív gyakoriságának különbsége. A másik, mennyiségileg számottevő kü-

lönbség, hogy az elítélt férfiak között a közlekedési bűncselekmény elkövetése miatt elmarasztaltak aránya 36,1 százalék, míg a nők között ennek kevesebb mint fele, 16,4 százalék volt. Ez érthetővé teszi, hogy az egyes büntetési nemek alkalmazási aránya, s így a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték aránya is különbözik aszerint, hogy a teljes elbírált bűnözésre számítjuk, vagy a közlekedési bűncselekmények miatt elítéltek körét kirekesztjük.

Ennek oka elsősorban a döntő többségben pénzbüntetéssel sújtott ittas járművezetés alapesetének eltérő aránya.

A *végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték aránya* a férfiaknál 15,7 százalék, a nőknél 9,3 százalék volt. Az aránybeli különbség a bűnözés szerkezetével függ össze. A Btk. egyes fejezetei szerinti kategóriákat vizsgálva a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték aránya egyébként a következőképpen alakult:

Végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték

Bűncselekmény	Elítélt	
	férfiak	nők
Személy elleni bűncselekmények	19,0	12,6
Közlekedési	2,5	0,8
A házasság, a család, az ifjúság és nemi erkölcs elleni	23,7	11,6
Az államigazgatás, igazságszolgáltatás, közelet tisztasága elleni	14,8	3,2
Közrend elleni	9,6	4,2
Gazdasági	3,3	
Vagyon elleni	27,8	13,2
Honvédelem elleni	2,6	



Nagy a különbség a vétség és büntett miatt bekerülők arányában

A végrehajtandó szabadságvesztés arányában megfigyelhető számottevő különbség némiképp csökken, ha azt a közlekedési bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek nélkül számítjuk. Ebben az esetben ugyanis a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya a férfiaknál 23,7 százalék, a nőknél 11,0 százalék lesz.

A végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazási arányát tekintve számottevő különbség mutatkozik a *büntett* és a *vétség* miatt elítélteknél. A büntett miatt elmarasztalt férfiak között ugyanis a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya 34,2 százalék, a vétség miatt elítélteknél 5,5 százalék volt. A nőknél ezek az arányok 17,4, illetőleg 4,2 százalék. Ez más megközelítésben azt jelenti, hogy míg a férfiak közül átlagosan minden harmadikat marasztalták el büntett elkövetése miatt, addig a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt háromnegyed része, míg az egyéb büntetéssel sújtottak közül csak minden negyedik követett el büntettet. A jogkövetkezményeket illetően tehát a bíróságok megfele-

lően differenciálnak, a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt között a súlyosabb megítélésű cselekményeket elkövetők aránya lényegesen magasabb. A differenciált ítélkezési gyakorlatot bizonyítja, hogy a férfiaknál az *emberölés* miatt elmarasztalt 133 főből 131-et ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre, az *emberölés kísérlete* miatt elítélteknél a végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazási aránya 85,7 százalék, az *erőszakos közösülésnél* 85,0 százalék, a *rablásnál* 93,5 százalék volt. A differenciált ítélkezési gyakorlatot bizonyítja, hogy a *lopás büntette* miatt elítélt férfiaknál a végrehajtandó szabadságvesztés aránya 43,3 százalék, a *lopás vétsége* miatt marasztaltaknál 12,6 százalék volt. Azt, hogy egyes véleményektől eltérően a magyar ítélkezési gyakorlat nem szabadságvesztés-centrikus, bizonyítja, hogy a korántsem csekély társadalomra veszélyessé *gű szemérem elleni erőszak* miatt elmarasztaltak között a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya csupán 67,2 százalék, a *megrontás* miatt elítéltek között 57,8 százalék volt.

Megfigyelhető volt, hogy azonos bűncselekményi kategóriákon belül az *elítélt nők között* a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya minden esetben alacsonyabb, mint a férfiaknál. A büntett és a vétség miatt elmarasztaltak között a nők minden esetben kisebb relatív gyakorisággal kaptak végrehajtandó szabadságvesztést, mint a férfiak. Ez jól kimutatható vagy az elleni bűncselekményeknél, ahol pl. a *lopás büntette* miatt elítélt férfiaknál mért 43,3 százalékos aránnyal szemben a nőknél a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya ennek kevesebb mint fele, 19,9 százalék volt. Azt a körülményt egyébként, hogy a bíróságok ítélkezési gyakorlata ko-

rántsem szabadságvesztés-centrikus, meggyőzően bizonyítja még, hogy a *szándékos súlyos testi sértés* miatt elítéltek között a végrehajtandó szabadságvesztés aránya a férfiaknál 13,1 százalék, a nőknél 4,8 százalék volt.

A büntetés időtartama

A szabadságvesztés *időtartam szerinti megoszlását vizsgálva* megállapítható, hogy az ún. *rövid tartamú*, tehát legfeljebb 6 hónapig terjedő időtartamú büntetések aránya 28,6 százalék volt. Ez csaknem egybeesik a férfiaknál mért aránnyal (28,5%), a nőknél ennél valamivel magasabb értéket mérhetünk (30,6%). A különbség azonban nem lényeges. Az átlag azért esik csaknem teljesen egybe a férfiaknál mért értékkel, mert a férfiak és nők között, a végrehajtandó büntetésre ítélt abszolút számában közel hússzoros különbség figyelhető meg. Az elítéltek közül egyébként átlagosan minden második – ide értve a már említett, rövid tartamú büntetésre ítéltet is – leg-

feljebb egy évig terjedő büntetést kapott. Az egy évnél hosszabb, de legfeljebb két évig terjedő büntetésre ítélték aránya a férfiaknál lényegtelen mértékben magasabb, ezt követően a tendencia megváltozik és a kettő és nyolc év közötti büntetésre ítélték aránya már a nőknél magasabb (férfiak 2,5%, nők 3,1%).

A kiszabott büntetés természetesen alapvetően az elkövetett bűncselekmény törvényben meghatározott jogkövetkezményeitől függ, ezért, figyelemmel a férfiak és nők bűnözésének szerkezeti különbségeire, érthető, hogy a *hosszú tartamú szabadságvesztésre*, ide értve az életfogytig tartó büntetést is, összesen 86 férfit ítélték (ebből három volt életfogytig tartó), ami kevesebb, mint a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték 1 százaléka. A nőknél az arányok csaknem teljesen azonosak, az arány itt sem éri el az 1 százalékot. Az elítélt nők alacsonyabb száma miatt azonban ez a 8-10 év közötti büntetéseknél 3, a 10-12 év közötti büntetéseknél 2 nőt jelent. Ennél hosszabb tartamú büntetésre 1993-ban felnőttkorú nőt nem ítélték.

Előélet és jogkövetkezmények aránya

Az elítélt előélete	Jogkövetkezmény	
	végrehajtandó szabadságvesztés	egyéb
büntetlen	18,2	72,9
bűnismétlő	23,6	22,5
visszaeső	4,1	1,2
különös visszaeső	13,9	1,2
többszörös visszaeső	40,2	2,2
Összesen	100,0	100,0



A elítélt nők 10,9 százalékát ítélték fegyházbüntetésre

A büntetés-végrehajtási fokozat szerinti megoszlás is különbözik a férfiaknál és a nőknél, bár az eltérés az arányokat illetően nem számottevő. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt férfiak 10,3 százalékát, a nők 10,9 százalékát ítélték fegyházbüntetésre, a börtönbüntetésre ítélték aránya a férfiaknál 83,8 százalék, a nőknél 79,8 százalék volt, a fogházbüntetésre ítélték aránya 5,9 százalék, illetőleg 9,3 százalék. A fegyházbüntetések magas aránya a nőknél a legsúlyosabb élet elleni bűncselekményekkel magyarázható.

A jogkövetkezmények és az elítéltek előélete szerinti összefüggést más oldalról megközelítve egyértelműen megállapítható az előélet és a jogkövetkezmény közötti szoros kapcsolat. A végrehajtandó szabad-

ságvesztésre ítélték aránya az azonos nemű és előéletű elítéltek százalékában így alakult.

Előélet és szabadságvesztés aránya

	nők	férfiak
büntetlenek	4,4	3,6
bűnismétlők	15,7	16,6
visszaesők	38,2	31,7
különös visszaesők	68,5	46,2
többszörös visszaesők	76,8	75,1

Az összefüggésből következik, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, valamint az egyéb jogkövetkezéssel sújtottak előélet szerinti megoszlása nagymértékben különbözik. A különböző előéletű elítéltek aránya a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték és az egyéb jogkövetkezéssel érintettek körében, százalékosan, a következőképpen alakult (férfiak, nők együtt):

Az arányok arra utalnak, hogy a bűnözői életvitel kialakulásával csökken a korábban kiszabott végrehajtandó szabadságvesztés-büntetések visszatartó ereje, másrészt felhívják a figyelmet arra a rendkívül nagy különbségre, amely az elítéltek körében belül a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték és az egyéb jogkövetkezésekkel sújtottak között fennáll.

Az adatokból az is világosan megállapítható, hogy a *büntetés-végrehajtás az elítéltek kezelhetősége, és különösen a büntetés végrehajtása után visszailleszkedésük lehetőségei tekintetében koránt sincs könnyű helyzetben.*

A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték és az egyéb jogkövetkezésekkel érintettek iskolai végzettség szerinti megoszlását összehasonlítva ugyancsak az állapítható meg, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték összetétele az elítéltek körében belül még az átlagnál is kedvezőtlenebb. Külön szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt nők között az írástudatlanok aránya 11,2 százalék, ami ismételen megerősíti azokat a feltételezéseket, melyek szerint a büntetőjogi normákkal ismételen szembekerülő nők nagy gyakorisággal kerülnek ki a társadalom leginkább hátrányos helyzetű csoportjaiból.

Az elkövetett bűncselekmény súlyos-

sága és a végrehajtandó szabadságvesztés fokozata közötti összefüggés a törvényi rendelkezésekből következik. Érthető ezért, hogy lényeges különbség figyelhető meg az elkövetett bűncselekmények büntettek és vétségek szerinti megoszlásánál az egyes fokozatokban.

Előzetes letartóztatás

A felnőttkorú elítéltekkel szemben alkalmazott kényszerintézkedés, az *előzetes letartóztatás átlagos aránya* a felnőttkorúaknál 10,3 százalék volt. Lényeges különbség figyelhető meg az arányokban azoknál, akiket *büntett*, illetőleg akiket *vétség* miatt marasztaltak el. A *büntett* miatt elítéltek közül átlagosan ugyanis minden negyedik (24,5%) volt előzetes letartóztatásban, míg a *vétség* miatt elítélteknél ez az arány csupán 2,5 százalék. Az összefüggés más oldalról is kimutatható, ugyanis azok között az elítéltek között, akik letartóztatásban voltak, a büntettet elkövetők aránya 84,2 százalék, míg a szabadlábon védekezők között csupán 29,8 százalék volt. A Btk. különböző fejezeteibe tartozó bűncselekmények szerint csoportosítva az elítélteket a *legmagasabb arányt* (19,1%) a *vagyoni bűncselekmények* miatt elítélteknél találjuk, míg a *legalacsonyabb arányt* (0,3%) a *közlekedési bűncselekmények* elkövetésénél figyelhetjük meg.

Már többször érintettük a férfiak és a nők elítéltek közötti arányt, valamint a férfiak és a nők bűnözési szerkezetének különbözőségét. Az arányok alapján teljesen érthető, hogy az átlagérték a férfi elítélteknél mért arányokhoz áll közelebb. A bűnözés szerkezetéből adódik, hogy a férfiaknál megfigyelt 10,6 százalékos arányon belül a



Előzetesben

legmagasabb érték (20,1%) a vagyon elleni bűncselekményt elkövetőknél figyelhető meg. Ez elsősorban azzal a körülménnyel magyarázható, hogy a Btk. e fejezetébe tartozó rablás miatt elítéltek között az előzetes letartóztatásban volt elítéltek aránya 85,1 százalék.

A joggyakorlattal kapcsolatban időnként kritikaként elhangzik, hogy túlzottan gyakori az előzetes letartóztatás mint kényszerintézkedés alkalmazása. Az adatok ezt a feltételezést egyértelműen megcáfolják és a kellően differenciált joggyakorlatot bizonyítják. Így pl. a lopás miatt elítéltek között a *büntett miatt* elmarasztaltak körén belül az előzetes letartóztatásba került elítéltek aránya 33,4 százalék volt, míg a *lopás vétsége* miatt elítélteknél ez csupán 5,7 százalék. A gyakorlatot inkább enyhének tarthatjuk, ha pl. a jármű önkényes elvételeben bűnösnek talált elítéltek eseteit vizsgáljuk. Ez kétségtelenül nem csekély súlyosságú, a hétköznapi szemlélet alapján megközelítve jelentős értékeket veszélyeztető cselekmény. Az emiatt elítéltek között az előzetes letartóztatás aránya 11,2 százalék, ami semmiképp sem tekinthető magasnak.

A *személy elleni bűncselekmények miatt* elítéltek közül 11,5 százalék volt előzetes letartóztatásban. Az átlagos arány azért alacsony, mert e bűncselekmények elkövetőinek túlnyomó többségét a szabadlábon védekező, testi sértés miatt elítéltek alkotják. Az *emberölés* miatt elítélteknél az előzetes letartóztatottak aránya 95,5 százalék, az erős felindulásban elkövetett emberölés miatt elítélteknél 81,8 százalék volt.

A *közlekedési bűncselekmény elkövetése* miatt elmarasztalt férfiak 0,3 százaléka volt előzetes letartóztatásban (62 fő). Az alacsony arány azzal magyarázható, hogy e

cselekmények döntő többsége ittas járművezetés alapesete, amelynek elkövetői természetesen szabadlábon védekezhetnek.

A *házasság, a család, az ifjúság és a nem erkölcs elleni bűncselekmények* miatt elítéltek közül 265 fő (17,7%) volt előzetes letartóztatásban. A viszonylag magas arány oka, hogy a Btk. e fejezetébe tartozik az erőszakos közösülés és a természet elleni erőszakos fajtalanóság. E bűncselekményeknél az előzetes letartóztatásban lévő elítéltek aránya, figyelemmel a cselekmények veszélyességére, 73,9, illetőleg 40,0 százalék volt. Az átlaggal csaknem megegyező (10,1%) volt az előzetes letartóztatottak aránya az *államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közelet tisztasága elleni bűncselekmények* miatt elítélt felnőtteknél is. A *közrend elleni bűncselekmények* miatt elítéltek 6,2 százaléka volt előzetes letartóztatásban, míg a *gazdasági bűncselekmények* elkövetői közül 30 fő, ami 4 százaléknak felel meg.

Az *elítélt nők* közül 366 fő (6,6%) volt előzetes letartóztatásban. A bűncselekmények súlyossága szerint vizsgálva a *büntett* miatt elítélteknél ez az arány 12,8 százalék volt, a *vétség* miatt elítélteknél 2,8 százalék. Az arányok a *büntett* miatt elítéltek esetében tehát lényegesen alacsonyabb értéket mutatnak a férfiakénál, ami a bűnözés már többször hangsúlyozott szerkezeti különbségeivel magyarázható. Ezt többek között bizonyítja, hogy az előzetes letartóztatásban volt nőknél a *büntettet* elkövetők aránya a férfiaknál 29,3 százalék, míg a nőknél 34,8 százalék. Ez arra utal, hogy a bíróságok a nők esetében tartózkodóbbak e kényszerintézkedés alkalmazásánál. A Btk. egyes fejezetei szerint vizsgálva és ismét a bűnözés szerkezetére utalva, fel kell hívunk a figyelmet a vagyon elleni bűn-

cselekmények miatt elítélteknél megfigyelhető jelentős különbségre. Míg ugyanis a férfiaknál, mint ezt láttuk, az ilyen bűncselekményt elkövető elítéltek 20,1 százaléka, addig a nőknél csupán 9,6 százaléka volt előzetes letartóztatásban. A különbség itt is elsősorban a bűnözés szerkezetével magyarázható, bár érdekes különbségek is megfigyelhetők. Így a *rablás* miatt elítélteknél a nők között az előzetes letartóztatottak aránya 60,9 százalék volt, ami lényegesen alacsonyabb a férfiaknál mért aránynál. Ez nagy valószínűséggel elsősorban a cselekmény elkövetésénél történő tevéleges közreműködés különbségeivel magyarázható. Itt is megfigyelhető egyébként a lopás büntette és a lopás vétsége miatt elmarasztaltak arányainál már tapasztalt különbség. Az eltérés elsősorban a lopás bünteténél jelentős, ahol a férfiaknál mért, már említett aránytól eltérően a nőknél 18,7 százalékos arány tapasztalható. Érdekes módon – a férfiakhoz viszonyítva – lényegesen kisebb a különbség, a lopás vétsége miatt elítélteknél: csak a nők 5,0 százaléka volt előzetes letartóztatásban. A lopás büntette és vétsége közötti számottevő aránybeli eltérés tehát itt is megfigyelhető, a férfiakéhoz viszonyított különbség azonban elsősorban a büntett miatti elítélésnél jelentős. Ennek oka nagy valószínűséggel ugyancsak a bűnözés szerkezeti különbségeiben keresendő.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt

felntőtkorúak, a férfi és a női elítéltek adatait vizsgálva egyaránt különböznek azoktól, akiknél a bíróság egyéb jogkövetkezmény alkalmazására látott lehetőséget. Az eltérés jellege és mértéke egyaránt azt bizonyítja, hogy a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték az elkövetett cselekményt és személyi jellemzőiket tekintve az elítéltek körén belül az átlagosnál is nagyobb társadalmi veszélyességű csoportot alkotnak. Demográfiai jellemzőik a bűnözés korszpecifikus ismérveivel magyarázhatók, társadalmi jellemzőik pedig meggyőzően bizonyítják a bűnözési gyakoriság veszélyesség és társadalmi réteg közötti kapcsolatát. Megállapítható, hogy a bírói gyakorlat – a sokszor hangoztatott nézetektől eltérően – korántsem szabadságvesztés-centrikus. Megállapítható az is, hogy a kiszabott végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés mértéke a törvényi büntetési tételeket figyelembe véve inkább enyhének, mint súlyosnak tekinthető. Az adatok azt is bizonyítják, hogy az előzetes letartóztatás mint kényszerintézkedés alkalmazására csak a legsúlyosabb esetekben került sor.

A büntetés-végrehajtás szempontjából vizsgálva a kérdést mind az elítéltek demográfiai-társadalmi jellemzői, mint előéletük és az általuk elkövetett bűncselekmények jellege arra utal, hogy a fogvatartottak összetétele az elkövetők teljes köréhez viszonyítva hátrányosan változik.

Dr. Vavró István

Esély

Az euro-kompatibilis magyar börtönügy (1.)

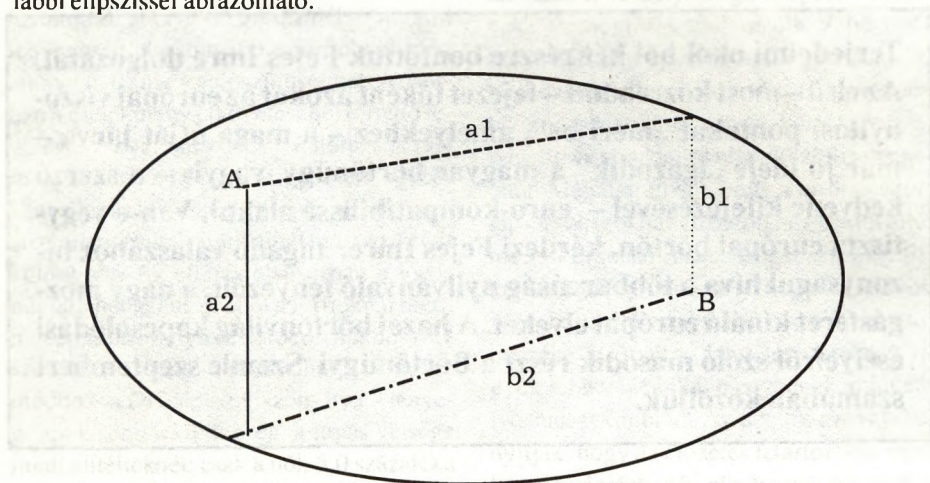
Terjedelmi okokból két részre bontottuk Fejes Imre dolgozatát. Az első – most közreadott – fejezet főként azokat az európai viszonyítási pontokat „méri be”, amelyekhez – a maga útját járva – már jó ideje „igazodik” a magyar börtönügy, vagyis – a szerző kedvenc kifejezésével – euro-kompatibilissé alakul. Van-e vegytiszta európai börtön, kérdezi Fejes Imre, tagadó válaszához bizonyosságul hívta a többarcúság nyilvánvaló tényezőit, a nagy mozgásteret kínáló európai elveket. A hazai börtönvilág kapcsolódási esélyeiről szóló második részt a Börtönügyi Szemle szeptemberi számában közöljük.

Az Európa Tanács miniszteri bizottságának a fogvatartottak választási, polgári és szociális jogaival foglalkozó 62/2. sz. határozata az alábbiakat fogalmazza meg: *1. E szabályok pontosan meghatározzák a fogva tartásnak azokra a választási, polgári és szociális jogokra gyakorolt hatását, amelyek abban az esetben illetnék meg a fogvatartottat, az előzetes letartóztatásban lévő vagy elítéltet, ha szabadon lenne.*

2. Ha egy államban az 1. pont szerinti jogoktól való megfosztást törvény tartalmazza, kívánatos, hogy ezeket az elveket az esetleges törvénymódosításnál figyelembe vegyék. Ha a törvény hallgat, e szabályokat az európai jogi tudat kifejeződésének kell tekinteni.

Annak elemzéséhez, hogy feltárjuk, a magyar börtönügy mennyiben felel meg az „európai jogi tudatnak”, át kell tekintenünk annak a büntetés-végrehajtásra vonatkozatható elemeit, alapelveit, és az ezekből adódó szervezési elveket. Az első kérdés az, hogy van-e egyáltalán „európai” börtön. Vannak-e olyan előírások, amelyeket a magyar börtönök átalakításánál vagy új intézetek létesítésénél modellként kellene alkalmazni? Véleményem szerint ilyen nincs. Az európai országok földrajzi, gazdasági, kulturális és történeti adottságai között oly nagy különbségek vannak, hogy nem lehet homogén Európáról, sem uniformizált börtönrendszerről beszélni. Témánk szempontjából viszont meghatározó dokumentum Az Emberi Jogok Európai Egyezménye, amely az emberi jogok és sza-

badságok általános és egyetemes volta mellett azok korlátaira is utal. A társadalomban élő ember számára elkerülhetetlen, hogy az egyéni jogok, érdekek mások jogaival, érdekeivel ne ütközzenek, ezért szükséges (szerencsés esetben) a jogok érvényesítésének önkéntes korlátozása. Ha ez nem történik meg, akkor végső esetben elkerülhetetlen a büntetőjogi beavatkozás. Erre az egyezmény számos esetben ki is tér. Az európai jogi tudat tehát – hangsúlyozva az egyén emberi jogait – azt is tartalmazza, hogy ésszerű keretek között, társadalmilag fontos érdekek védelmében szükségessé válhat e jogok korlátozása. A büntetőjog szempontjából viszont mindig mérlegelni kell az ésszerűséget, a korlátozás mértékének nagyságát és a jog által védett érdek fontosságát. A modell leegyszerűsítve az alábbi elipszissel ábrázolható:



Melyek tehát azok az alapelvek, amelyek a börtönügy alakításánál a fentiekből következnek? Vegyük sorba őket.

A minimális alkalmazás elve

A büntetés-végrehajtásnak ezen elv érvényesítésében igen korlátozott lehetősége van. Az Európa Tanács a „Következetesség az ítélkezésben” című R/92/17. sz. ajánlás függelékének 5. pontjában fogalmazza az erre vonatkozó kívánalmakat. „A szabadságvesztéssel együtt járó ítéleteket utolsó eszközként kell értelmezni, ezért azon esetekben kell kiszabni, amikor más, az ügyben fontos körülményeket kellőképpen figyelembe véve az elkövetett bűncselekmény súlyossága minden más ítéletet nyilvánvalóan elégtelenné tesz... Olyan kritériumrendszert kell kidolgozni, amely meghatározza, mely körülmények esetén válik bizonyos bűncselekmény különösen súlyossá. Ha lehetséges a szabadságvesztés-büntetés alkalmazását kizáró – különösen a kis anyagi kárral járó bűncselekmények esetében – negatív kritériumrendszer is ki lehet fejleszteni.”

A személyes szabadság korlátozása

Írásom kereteit meghaladja, hogy bemutassam azokat a büntetésekkel kapcsolatos elméleti-filozófiai vitákat, amelyek a börtönügy történetét végigkísérték és főként a büntetések céljával és hatékonyságával foglalkoztak. Ezek tanúsága szerint azonban sem a mértéktelen szenvedés, sem a kényszernevelés és -kezelés nem hatott jelentősen az adott társadalom bűnözésére, ezért semmi sem indokolja, hogy a fogva tartás kötelező elemei legyenek. Az Európa Tanács miniszteri bizottságának R/87/3. számú ajánlása az Európai börtön szabályokról ezt az alapelvet is megfogalmazza, hiszen hangsúlyozza, hogy a bebörtönzés, a szabadságtól való megfosztás már önmagában véve büntetés. A börtönrezsimeknek ezért nem szabad súlyosbítniuk a szenvedést, eltekintve a jogos elkülönítésnek vagy a fegyelem fenntartásának szükségszerű követelményeitől. A börtön szabályok ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy a börtönrendszert a kezelésre kell alapozni, a kezelés önmagában is cél, egyszersmind biztonsági tényező (Hans H. Tulkens). A „kezelés” azonban ebben a felfogásban nem kényszer, hanem állampolgári jogon kapott szolgáltatás. Ez a gondolat azonban már átvezet a következő alapelvre.

Normalizálás

William Rentzmann szerint „az elítéltek jogaira és életmódjára csak közvetlenül a bebörtönzéssel járó körülmények fejthetnek ki korlátozó hatást.” A bezárás ténye önmagában nem fosztja meg az elítéltet azoktól a jogaitól, amelyekkel akkor rendelkezne, ha szabad lenne. Gyakorlásukat azonban korlátozni lehet, ha az összeegyeztethetetlen a szabadságelvonás feltételeivel, a rend és a biztonság fenntartásával. „A börtön mindennapi életére vetítve ez az elv a következőt jelenti: annak eldöntésekor, hogy mi a helyes, illetve megfelelő, mindig összehasonlítást kell végezni a külvilágra jellemző körülményekkel. Ha nem így járunk el, akkor a hagyomány és a szokásjog alakítja ki a körülményeket, vagy az a szempont válik döntővé, ami a lepraktikusabb a börtönrendszer és a személyzet számára.”

Könnyű belátni: attól, hogy az elítélt bűncselekményt követett el és fogva tartják, fizikai-biológiai szükségleteiben nem különbözik a szabad állampolgároktól. A szabadságvesztés-büntetés tartalma csak a személyes szabadság korlátozása, ezért az e szükségletek figyelmen kívül hagyásával okozott szenvedés túlmegy az európai normákon. Hasonló a helyzet pl. a munkavédelmi, egészségügyi stb. kérdésekben. A legegyszerűbb megoldás tehát, ha „civil” normákat alkalmazunk a börtönökben és a normák betartásának ellenőrzését szakmai intézményekre bízjuk.

Annak érdekében, hogy a fogvatartottak szabadulásuk után képesek legyenek harmonikus kiegyensúlyozott, tisztességes életvezetésre, az ehhez szükséges pozitív változás feltételeit biztosítani kell.

A magyar büntetés-végrehajtásban azt a tevékenységet, amely a fogvatartottak személyiségének pozitív irányú változására irányul, *nevelésnek* nevezzük és a jogszabályok is ezt a fogalmat használják. Tartalmát tekintve ez igen közel áll Helmut Gonsa kezelés-felfogásához. Szerinte *„ide sorolunk minden tevékenységet, amely az elítélt fizikai vagy men-*

tális egészségének megőrzését, illetve helyreállítását célozza, ezenkívül a társadalmi rehabilitációt vagy a szociális felelősségérzetet, illetve a bűnözéssel való szakítást elősegítő lépések teljes skáláját. Így az általános szintű oktatást, szabadidős tevékenységet, testnevelést, látogatást, levelezést, az újságokat, magazinokat, könyveket, a lelkipásztori gondoskodást, és végezetül természetesen a pszichológiai és orvosi (ezen belül esetleg pszichiátriai) kezelést”. Megállapítja, hogy „minden kezelési stratégiát az elítélt szabadulásra való felkészítésének szemszögéből szükséges megvizsgálni, a társadalmi rehabilitáció sikerére vonatkozó prognózistól függetlenül...”

Az Európa Tanács miniszteri bizottsága, hivatkozva az alapokmány 15/b cikkére, rögzíti, hogy az oktatáshoz és művelődéshez való jog alapvető jelentőségű, a börtönművelődés fontos módja az elítéltek társadalomba való visszailleszkedésének. Javasolja a tagállamoknak, hogy „minden elítéltnak lehetővé kell tenni a művelődéshez való hozzájutást, ...az elítéltek művelődésének hasonlítani kell a kinti világban élő hasonló korcsoportok művelődéséhez, biztosítva a lehető legszélesebb tanulási lehetőségeket. A börtönművelődés célja az egész személyiség fejlesztése, szem előtt tartva az elítélt szociális, gazdasági és kulturális körülményeit. Mindazoknak, akik a börtönrendszer vezetéséért, illetve a börtönök működéséért felelősek, kötelességük a lehető legnagyobb mértékben megkönnyíteni és támogatni a művelődést, amelynek nem szabad a munkáltatásnál alacsonyabb státusszal rendelkeznie.”

Nyitottság, társadalmi integráció

Kétségtelen tény, hogy a börtönök – bármennyire magasak a falak – szoros kapcsolatban vannak környezetükkel. A témával foglalkozó szakemberek egyhangú véleménye, hogy ezt a kapcsolatot sok szempontból nyitottá kell tenni. Ennek egyik eleme a fogvatartott kapcsolata a külvilággal. Ez történhet passzív módon, levelezés, telefonhasználat útján, de lehet aktív is, amikor a fogvatartott hosszabb-rövidebb időre elhagyja az intézetet. A passzív elem korlátozása csak minimális mértékben indokolt, az aktív megoldás pedig (eltávozások, kimenők, külső munkahelyen való foglalkoztatás, az intézetten kívüli oktatásban vagy a hitélet gyakorlásában való részvétel) ugyancsak a normális börtönélet része. Ez a megoldás elősegíti az elítélt társadalmi integrációját, beilleszkedését. Igaz, némi kockázattal jár, de sokkal kisebbel, mint amit általában feltételeznek róla. Az intézetten kívüli tartózkodás szabályainak megsértése általában nem haladja meg a 3-5%-ot, az ilyenkor elkövetett bűncselekmények aránya nincs 1 ezrelék.

A nyitottság másik oldala az intézet nyitottsága. Biztosítani kell, hogy a közvélemény hiteles képet kapjon a börtönökön belüli viszonyokról, a személyzet törekvéseiről, a fogvatartottak valóságos emberi adottságairól. A nyilvánosság ugyanakkor ellenőrző funkciót is ellát, elejét veheti az esetleges túlzásoknak. Lehetővé teszi a börtön környezetében lévő erőforrások felhasználását, például lelkészek, tanácsadók, orvosok belső munkájával, emellett segít piacot teremteni a szinte mindenhol nehéz helyzetben lévő rabmunkának.

Az eddigiekben vázolt alapelvek megvalósításához sajátos szervezési elvek szükségesek.

1. *Differenciálás.* A laikus közvélemény hajlamos arra, hogy a fogvatartottakat egy ségesen kezelje. A szakmához közelállók számára sem mindig nyilvánvaló, hogy milyen ismérvek alapján lehet különbséget tenni közöttük. Mindenesetre az *Európai börtönszabályokban és az ajánlásokban* nagy figyelmet kapott a külvilággal való együttműködés, a börtönben és azon kívül zajló tevékenységek kapcsolata. Ennek logikus velejárói a nyitottabb rezsimek, a fogvatartottak felügyelet nélküli megjelenése a településeken, több „civil” személy belépése a börtönökbe. Ezzel együtt megnőtt az a veszély, hogy a korábban gyakran előtérbe helyezett biztonsági érdekek csorbát szenvednek. A modern börtön személyzete állandóan kompromisszumot keres a fogvatartott érdeke, jogainak érvényesítése, a kezelési célok és a biztonság, a társadalom védelme között.

A döntésben nyilvánvalón a differenciálás segíthet. *„A hagyományos megkülönböztetés elsősorban a biztonságon alapult, s szerint sorolta kategóriákba az elítélteket, hogy azok mennyire veszélyeztették a biztonságot és társaikat. Bár az az alapelv nagyon statikus és egyoldalú, továbbra sem hanyagolható el... mindamelllett a biztonsági megfontolások előtérbe helyezése csak a veszélyes bűnelkövetők esetében fogadható el. Abban az értelemben viszont, ha nem veszélyes fogvatartotról van szó, már nem fogadható el, hogy esetükben a szökés kockázatát soha nem lenne szabad vállalni.”* (Rentzmann)

A büntetés-végrehajtási intézetek két alapvető típusa a *nyitott és a zárt börtön*. Ezek között és ezeken belül széles skálájú az átmenet. Az egyes intézeteken belül is igen differenciáltak a rezsimek. A nálunk ismeretes három végrehajtási fokozat és annak bíróság által történő kijelölése általában nem szokás. Ha ugyanis az elítélt viselkedéséért, sorsáért a büntetés időtartama alatt a büntetés-végrehajtási hatóság (és közvetve természetesen maga az elítélt) a felelős, akkor az elhelyezésért és áthelyezésért is a büntetés-végrehajtásnál kell hagyni a hatáskört. A bíróságok vagy az általuk létrehozott különleges testületek sok helyütt csak a zártabb rezsimbe helyezések bizonyos eseteiben tartják fenn maguknak a döntés vagy ellenőrzés jogát, hogy ezzel a hatáskörrel ne lehessen visszaélni.

A modern szemlélet szerint a börtönök nem „emberraktárak”, ahová „bedugják” a bűnelkövetőket, hanem átmeneti állomás az elítélt számára, ahol fejlődési igényeiknek és képességeinek megfelelő újabb és újabb lehetőséget kínálnak neki, hogy megvalósíthassa saját rehabilitációját. A dolgok természetes menetéhez tartozik tehát az elítéltek folyamatos értékelése és rendszeres újrakategorizálása, áthelyezése az igényeinek jobban megfelelő, nyitottabb rezsimbe vagy intézetbe. Persze az ellentétes irányú mozgás sincs kizárva, ez egyúttal a leghatékonyabb fékentartó, fegyelmező és ösztönző erő.

Az egyes országokban minden elítéltnak joga van a nyitott börtönhöz, e jog korlátozását a büntetés-végrehajtási hatóságnak meg kell indokolnia (Dánia). Másutt az elítéltek kérvényezhetik, hogy nyitott börtönbe kerüljenek (Finnország). Akármilyen módon kerül is valaki nyitott intézetbe, annak előnyeit kedvezményként éli meg, s erősen érdekelt és motivált abban, hogy a szabályokat szigorúan megtartsa.

A *nyitott börtönöknek* semmiféle biztonsági berendezésük nincs. Munkásszállásra vagy kollégiumra hasonlítanak azzal a különbséggel, hogy az eltávozás és a visszatérés időpontját ellenőrzik. Helyben is van munkalehetőség (általában a társadalomban szokásos bérek töredékéért, de bizonyos szakmákban piaci béreket is lehet keresni). Akinek

odakint volt munkahelye, azt megtarthatja, naponta kijárhat dolgozni vagy tanulni. A szakirodalom egy része a nyitott börtönöket nem is a börtönök, hanem azok alternatívája között tartja számon. Nyugat-Európában a nyitott börtönöknek nevezett intézetek a börtönrendszer részei és a börtönhatóságok irányítása alatt állnak. Hasonló intézményeket, bennlakásos nappali központokat, átmeneti szállásokat stb. több országban különféle elnevezésekkel a próbációs szolgálatok, sőt a helyi önkormányzatok működtetnek.

A zárt börtönökben az őrzésbiztonságot modern építészeti megoldásokkal és a technikai eszközök széles választékával, minél kevesebb élőlátás-ráfordítással igyekeznek garantálni. Az ún. „újgenerációs börtönökben” a modern börtönkezelés kics csoportos igényeihez alkalmazkodó építészeti megoldásokat találunk, a zárkák ablakai többnyire zárt belső udvarra nyílnak, gyakran rács sincs rajtuk. A réteges golyóálló üveget különleges fémhálószerű védett szellőztető nyílással kombinálják. Az épületek alacsonyak, pavilonos elrendezésűek. A kis létszámú körletek között a személyzet sem nagyon mozog, a részlegük önálló életüket élik. A zárkák 6-8 négyzetméternél ritkán nagyobbak, de a közösségi helyiségek kifejezetten kényelmesek (társalgó, konyha és étkező; a hűtőszekrény – és telefonhasználat megszokott), mint az országban általában. A skandináv országokban általános a szauna is.

2. *Körzeti-területi illetékesség, intézményi önállóság.* Általános törekvés, hogy az elkövetők a lakóhelyükhöz közeli börtönben töltsék büntetésüket. Elhelyezésükkor fontos szempont, hogy közel maradjanak családtagjaikhoz, általában ahhoz a társadalmi környezethez, ahová visszakerülnek. A helyi önkormányzatok anyagi hozzájárulással, különféle szolgáltatásokkal (oktatás, szakképzés, átképzés, szociális gondozás, szabadulás utáni átmeneti otthon, munkahely) és programokkal (az elítélt bevonása helyi művelődési és szabadidős programokba, előrelátó módon szervezve pozitív külső kapcsolataikat) fontos szerepet vállalnak „saját” börtöneik működtetésében, hiszen azokban saját szavazópolgárai, adófizetőik ülnek, akik előbb-utóbb visszatérnek a helyi közösségbe. Szabadulás utáni sikeres beilleszkedésük helyi érdek.

Mivel az elkövetők jellemzői, szükségletei sokfélék, ezeket egymástól eltérő adottságokkal rendelkező intézetekben lehet sikeresen kielégíteni. A büntetés-végrehajtás szakmai logikája (biztonsági megfontolások, a fokozatosság biztosítása) is megkívánhatja az elítéltek alkalmas időpontban való áthelyezését más feltételekkel rendelkező intézetekbe. Ezért célszerű büntetés-végrehajtási körzeteket kialakítani, az intézetek minél gazdagabb választékával.

Gyakori megoldás, hogy egy-egy intézet mellett, az igazgatónak alárendelve különböző funkciókat ellátó kisebb intézetek, kihelyezett osztályok működnek, ahol kis létszámú csoportok (pl. 8-10 nő vagy fiatalos) elkülönítetten, megfelelő körülmények között, lakóhelyükhöz közel töltik büntetésüket. Speciális intézetek működnek kábítószer-élvezők vagy szexuális bűncselekményt elkövetők számára. A régió kívüli mozgatás esetén a törvény gyakran bonyolult engedélyezési eljárást ír elő.

3. *Kis egységek, teammunka.* A nagyobb (300 fős) intézetekben is arra törekszenek, hogy a fogvatartottak kis létszámú, 5-18 fős, egymástól szigorúan elkülönített körletekben, kicsi közösségekben éljenek. Az európai normák általában éjszakára egyszemélyes

zárkát írnak elő. A saját zárka előnyei közé tartozik, hogy korlátozza a fogvatartottak közötti erőszak lehetőségét, lehetővé teszi a magánszféra bizonyos mértékű megőrzését. A fogvatartottakkal megközelítőleg azonos létszámú, állandó tisztviselői csapat, team foglalkozik. A biztonsági tisztviselők mellett megtalálhatók az oktatók, tanárok, különféle kurzusok vezetői, munkavezetők, a kreatív tevékenységet irányító szakemberek, a testnevelő, a pszichológus, a szociális munkás, a lelkész, a szabadulásra való közvetlen felkészítés időszakában a probációs szolgálat összekötője teljes vagy részmunkaidőben. A tisztviselői team a gondjaira bízott fogvatartottak tevékenységét, egymáshoz való viszonyát, magatartását, fejlődését rendszeresen (hetente, kéthetente) együttesen értékeli. Ilyen körülmények között nincs esély szubkultúrák, az informális börtönhierarchia kialakulására. A destruktív szerepet játszó elítélteket igen hamar kiemelik és áthelyezik.

4. *Progresszív menedzselés.* Az „őrésnek”, az elítéltek intézetben való benntartásának leglényegesebb eleme a pszichológiai biztonság. Az elítéltek és a személyzet között a személyes ismeretségen, a kölcsönös elfogadáson és udvariasságon, korrekt együttműködésen alapuló kapcsolatot igyekeznek fenntartani, a hatalmi viszonyokat sugalló különbségek lehetőség szerinti mellőzésével. Ha az elítélt belátja, hogy a tisztviselő őszintén a javát akarja, megértően viszonyul igényeihez, segítőkész vele szemben, akkor csökkennek a konfliktusforrások. A személyzetet éppen ezért gondosan kiképezik a fogvatartottak negatív érzelmeinek tolerálására, sőt megértésére is. A jó emberi kapcsolatok kialakulásához ez fontos. Hollandiában például a fogdába zárt, megbüntetett elítélt krétát kap, amivel keresetlen szavait bárkiről és bármiről nyugodtan felírhatja az ajtóra, hogy levezze indulatait. A rendzavarást azonban elsősorban nem büntető rendszabályokkal, hanem a kedvezmények megvonásával sújtják. Nem érdemes kockáztatni a kéthavonként járó háromnapos kimenőt, amit a problémamentes foglyok bizonyos idő után megkapnak.

Fejes Imre

Félfzárt intézet

*Lakóhelyhez közel • Kecskemét
megértette*

1994. június 7-én az országos parancsnok Kecskeméten a polgármesteri hivatalban aláírta a szükséges okmányokat, s ezzel egy használaton kívüli volt szovjet katonai objektum a büntetés-végrehajtás kezelésébe került. A gondolat, hogy a Kecskeméti Büntetés-végrehajtási Intézet mellett új részleget kell létesíteni, mintegy két éve született meg. A kiindulópont az volt, hogy a helybéli börtön a többi megyei intézethez hasonlóan zsúfolt, egyaránt befogad letartóztatottakat, nem jogerősen elítélteket, férfiakat, nőket, fiatalokat, felnőtteket és elzárásokat. Gondot okozott, hogy Magyarország legnagyobb megyéjében csak két végrehajtó intézet van, ez a kettő is különleges profillal rendelkezik (Kalocsa női, Állampuszta pedig viszonylag nyitott, mezőgazdasági intézet). Az elmúlt évtizedekben ebben a megyében is több büntetés-végrehajtási intézetet felszámoltak, összesen 6 városban szűnt meg a börtön. A Kecskeméten vagy a környékbeli településeken lakó családok elítélteket így legtöbbször az országban más területén helyezték el. Ezért kezdeményezte mielőbb a büntetés-végrehajtás egy kecskeméti üres katonai bázis átvételét. A gyors elhatározást azonban igen lassú ügyintézés követte (az eredetileg kiválasztott objektum időközben gazdára talált), az 1992-ben indult ügyben csak 1994 áprilisában született kormányhatározat. Bár e két évben voltak olyan periódusok, amikor reménytelennek látszott a dolog, az intézet megtette az új részleg kialakításához szükséges lépéseket. Az új intézet létesítésének gyakorlatát elfogadtatta az önkormányzattal és a lakossággal. Sokrétű, folyamatos munkával meggyőzte a megye és a város vezetőit, majd a lakosságot, hogy a település közösségének is érdeke fűződik ahhoz, hogy a helybéli, kisebb súlyú bűncselekményt elkövető lakosok a büntetésüket itt töltsék le.

Az 1993. évi XXXII. törvény hatálybalépése ebből a szempontból a legjobbkor történt. Annak megfogalmazása, hogy „A szabadságvesztést a bíróság által meghatározott fokozatban ... lehetőleg az elítélt lakóhelyéhez legközelebb eső büntetés-végrehajtási intézetben hajtsák végre”, segítette a város vezetőit és a döntéshozó testületeket ahhoz, hogy hozzájáruljanak az objektum térítésmentes átadásához és közreműködjenek a közvélemény formálásában. A törvény másik rendelkezése, amely az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának feltételét teremtette meg, további érvként volt alkalmazható. Hangsúlyozta a lakóhelyhez közeli elhelyezés fontosságát. A jelenlegi intézményrendszer feltételei miatt ugyanis az a visszás helyzet alakult ki, hogy a törvény biztosítja a külső munkahelyen történő foglalkoztatást, a látogató intézeten kívüli fogadásának, az intézetből való 24, illetve 48 órás eltávozásnak a lehetőségét, de az illető a lakóhelyétől távol nem tud élni ezekkel a lehetőségekkel.



A Mátványosi utcai objektum „fiókkintézete” lesz

A közvélemény formálása továbbra is fontos feladat. Az „utca embere” Kecskeméten sem gondolkozik másként, mint az országban bárhol. Úgy véli, hogy az új börtön új kockázat is, és nem érti meg egykönnyen a nyitottság szükségességét. Nehezíti a helyzetet, ha szakértőnek és felelős személyiségnek tűnő emberek is ezt a nézetet képviselik.

A másik fontos munka az új részleg funkciójának meghatározása. Mérlegelve a lehetőségeket és szükségleteket, *ún. félzárt intézet* kialakítására tettünk javaslatot. Egy felmérés szerint a megye területéről 12 fogházas, 132 egy évnél kevesebb és 128 1-3 év közötti ítélettel rendelkező börtön fokozatú elítélt van az ország különböző büntetés-végrehajtási intézeteiben. Közülük sokan már most is az enyhébb végrehajtási szabályok között töltik büntetésüket. Egészen bizonyos, hogy ha közelebb kerülnének lakóhelyükhöz, még többen lennének ilyen besorolásban. Biztos az is, hogy a rövid ítélettel, illetve a rövid hátralévő büntetéssel rendelkezők között is akadnak, akik képesek az önkéntes normakövetésre, ezért alkalmasak a nyitottabb intézetben történő elhelyezésre. Lényegében tehát ezekre a kategóriákra kell tervezni az intézetet.

Indokolt lenne, persze, a Kecskemétről és környékéről származó fiatalkorú elítéltek számára is kialakítani egy részleget.

1993-ban a kecskeméti intézet 52 fő fiatalkorú előzetesen letartóztatottat fogadott be, közülük 32-en kaptak letöltendő szabadságvesztés-büntetést. Az átvett objektum szabad területén és meglévő létesítményeiben lehetőség van egy 25-30 fős, egyszemélyes elhelyezést biztosító szállásépület megépítésére úgy, hogy az itt büntetésüket töltő fiatalkorúak iskolai-szakmai képzése, munkáltatása is biztosítható.

Az eddigi elképzelések alapján várhatóan mintegy 40-50, enyhébb végrehajtási szabály hatálya alá eső kecskeméti és közvetlenül a város környékén lakó, börtön fokozatban büntetését töltő elítélt elhelyezésére van mód, ugyanakkor a dél-alföldi régióból származó 30 fiatalkorú egyszemélyes elhelyezésére, végül a pénzügyi lehetőségek függvényében bizonyos számú első büntényes felnőtt börtön fokozatú elítélt elhelyezésére. A fiatalkorúakat leszámítva a kategóriákat átjárhatóvá kívánjuk tenni oly módon, hogy az előzetes letartóztatás ideje alatti nevelői tapasztalatok birtokában azok kerüljenek a félzárt intézménybe, akik jó eséllyel pályáznak enyhébb végrehajtási szabályokra, emellett családi-munkahelyi kapcsolataik is rendezettek.

Működését tekintve az intézmény a jelenlegi Mátyási utcai objektum kihelyezett részeként, szervesen épülne annak alapfunkcióira, „*fiókintézetként*” működne. Ez a megoldás a jelenlegi szervezeti keretek tartalmi lehetőségeit hatékonyan kihasználja, ellátási, egészségügyi, gazdálkodási szervezetet nem kell felállítani, ami ésszerű hatással van az igényelt személyzet létszámára és összetételére. Elképzeléseink szerint mintegy 6-8 biztonsági szakember, 15 felügyelő, 4 nevelő-szociális munkás, 2 szociális ügyintéző, egy egészségügyi és egy anyagi felügyelő működtetni tudja a intézményt.

A rendelkezésre álló pénzből meg kell oldanunk az irodaépület és a szállásépület rekonstrukcióját, a teljes közművesítést és az oktatótermek, munkáltatási csarnokok felújítását. Új épületként csak a fiatalkorúak elhelyezésére szolgáló szállásépületet tervezzük. Mielőbbi döntést kell hoznunk a jelenleg a Mátyási utcában lévő mosoda és konyha kitélepítésére, illetve az étkezés külső beszállítóval történő megoldására. Az 1992-ben készített költségvetés szerint saját kivitelezésben a fenti munkák mintegy 165 millió forintos költséggel lennének elvégezhetőek.

Csapó József – Fejes Imre

Ügyészi vizsgálat

Az elítéltek jogairól

A büntetés végrehajtása alatt a szabadságvesztésre ítélték jogai miként érvényesülnek, kötelezettségeik teljesítését megkövetelik-e és mindezeket hogyan gyakorolják, főként erre irányult a Legfőbb Ügyészség nemrégvi vizsgálata, amelynek jelentősége abban áll, hogy az elítéltek jogi helyzete kifejezésre juttatja az egész büntetés-végrehajtási rendszer lényegét, tükrözi a társadalom mindenkori demokratizmusát, jogállamiságának szintjét. A feladatot időszerűvé tette, hogy 1993. április 15-én lépett hatályba a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló korábbi törvényerejű rendeletet módosító *1993. évi XXXII. törvény*, amely a büntetés-végrehajtás szabályozásában az elítéltek jogi helyzetére is kihatóan figyelembe veszi az Európa Tanács miniszteri bizottságának ajánlásait.

Az elítéléssel – vagyis az állampolgári jogok bírósági határozat alapján történő törvényes korlátozásával – az állampolgár jogi helyzetében beálló változás nem abszolút, az elítélt nem válik teljesen jogfosztott személlyé, nem a büntetés-végrehajtás tárgya, hanem olyan alanya, akit ekkor is meghatározott jogok illetnek meg és köteleességek terhelnek, köztük speciálisak is. Az állampolgári jogokat csak annyiban szabad korlátozni, amennyiben az a büntetési célhoz elkerülhetetlen, s ennek a korlátozásnak a mértékét, határát a törvény pontosan tartalmazza. Az elítéltet csak az ítéletben és a törvényben meghatározott hátrányok érhetik.

A speciális büntetés-végrehajtási intézeti kötelezettségek sajátossága, hogy ezek átmeneti jellegűek, csak a szabadságvesztés ideje alatt érvényesek, az elítélt szabadulásával aktualitásukat veszítik.

A szabadságvesztést a bíróság által meghatározott fokozatban és a büntetés-végrehajtási szervezet által kijelölt, lehetőleg az elítélt lakóhelyéhez legközelebb eső bv. intézetben kell letölteni. Több esetben előfordult, hogy az elítélt azért követett el fegyelmi vétséget, mert lakóhelyétől távol helyezték el, így kapcsolattartása hozzátartozóival megromlott, s ebbe idegileg belefáradt.

Olykor nem a bíróság által meghatározott fokozatban történt a szabadságvesztés végrehajtása; ezek persze kivételek. Hasonlóképpen eseti hibaként tapasztalható, hogy nem érvényesül az előzetesen letartóztatottak elkülönítésére vonatkozó előírás.

Az elítéltek alapvető kötelessége a büntetés-végrehajtás rendjére, a biztonsági és higiéniai követelményekre vonatkozó szabályok tisztelete. Amit az intézetek meg is követelnek. Ám, hogy az elítéltek az intézeti rend megtartásával kapcsolatos kötelezettségüknek eleget tegyenek, ehhez a *magatartási szabályok megismertetése* is szükséges. Az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága által közreadott tájékoztató az elítéltek számára általában hozzáférhető, a zárkákban a házirend is megtalálható. Az Európa Tanács ajánlásával azonban az állna összhangban, ha a végrehajtás fokozatának megfelelő előírásokról szóló tájékoztatást minden fogvatartott írásban megkapná.

A büntetés-végrehajtás rendjét vétkeesen megsértő elítéltet minden esetben figyelmeztetni kell, s ha indokolt, felelősségre vonás, sőt fegyelmi eljárás sem maradhat el. A bv. intézetek kellően fel is lépnek a renitenskedőkkel szemben; a fegyelmi eljárás, a fenyegetések során azonban olykor eltértek a jogszabály rendelkezéseitől. Így például *előfordult, hogy a nevelő az eljárás szükségességére és a kiszabandó fenyítésre vonatkozó véleményét a fegyelmi lapon egyáltalán nem, vagy csak az eljárás elrendelése után tüntette fel.* Nem mindig valósult meg a Bv. Szakutasítás azon előírása sem, amely szerint a magánelzárás ideje alatt hetente egy alkalommal gondoskodni kell az elítélt orvosi ellenőrzéséről. A magánelzárással kapcsolatos jogkorlátozás körében egyes bv. intézetek gyakorlata kívánivalót hagy maga után. A munkavégzés a szabadságvesztés végrehajtásának ideje alatt jog és egyben kötelezettség, amit az intézetek meg is követelnek, ha a feltételek biztosítottak. A munkanélküliség azonban a büntetés-végrehajtás háza táján is megjelent. Helyenként a foglalkoztatás egyre inkább a költségvetési munkáltatás irányába tolódik el, nem egy bv. intézetben pedig csak 40-60%-os. Követelményt támasztani csak akkor lehet, ha a feltételek adottak, vagyis van kijelölhető munka. Mindazonáltal a munkavégzés megtagadása is előfordult már; ennek okai változóak, többnyire hangulati eredetűek.

A büntetés-végrehajtásról szóló törvény kimondja, hogy a bv. intézet feladatainak megoldása érdekében támaszkodhat az elítéltek öntevékeny szervezeteire. E szervezetek szerepe azonban enyhén szólva csekély, főként az elítéltek érdektelensége miatt. A bv. intézetek csaknem harmadában nem működik ilyen szervezet. Ezért, a valós helyzetre figyelemmel a törvény módosítása az elítéltek kötelezettségei köréből kiiktatta azt a tételt, amely szerint az elítélt köteles tevékenyen részt venni a bv. intézet közösségi életében.

A vizsgálat tapasztalatai alapján elmondható viszont: megfelelően érvényesül az intézetek gyakorlatában az a jogszabályi rendelkezés, amelynek értelmében *az elítélt köteles a tartására fordított költséghez hozzájárulni*, kivéve, ha önhibáján kívüli okból nem dolgozik, és nem részesül nyugellátásban.

Elsorvadt kapcsolat

A korábbi, az 1993. április 15-éig hatályos rendelkezés kimondta, hogy az elítélt köteles előkészületeket tenni a szabadulása utáni időkre, társadalmi beilleszkedése érdekében. E kötelezettség az újraszabályozással nevesítve nem szerepel a passzusok között, figyelemmel arra, hogy napjainkban már kevesebb a munkalehetőség, kivált a bv. intézetből szabadultak számára. A korábbi nagyvállalatok részben megszűntek, az új társadalmi karitatív stb. lehetőségek pedig még kiépülőben vannak. Itt-ott az is tapasztalat, hogy *elsorvadt a pártfogók és a bv. intézet kapcsolata.* Az elítélt által a szabadulás utáni beilleszkedés érdekében tett lépések nem egy esetben kimerülnek a családi kapcsolatok ápolásában és a szabadulás utáni lakóhely biztosításában; ennek jellemző módja a hozzátartozók segítségének kérése.

Az elítélt felelős azért a kárért, amelyet a szabadságvesztés-büntetés során okozott. A munkával összefüggésben okozott kárnál a Munka Törvénykönyve, míg az egyéb károkozásnál a Polgári Törvénykönyv rendelkezései az irányadók. Az intézetek e kötelesség teljesítésétől – a csekély számú hibát leszámítva – nem tekintenek el.

De nézzük a törvény 36. paragrafusát; ez rendelkezik az elítéltet a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt megillető jogokról. 1993. április 15-től e paragrafus rendelkezései jelentősen bővültek. Az elítélt jogosult a higiéniai feltételeknek eleget tevő elhelyezésre, az egészségi állapotának és a szabadságvesztés végrehajtása során végzett tevékenységének megfelelő élelmezésre, egészségügyi gondoskodásra. Ma még az intézetek zömében nincs meg a szükséges egy főre előírt négyzetméter; egyszemélyes zárkát a törvények módosításának hatálybalépését követően sem tudnak biztosítani az elítélteknek. Hasonló módon az egészségügyi ellátás körében az elítéltek teljeskörű kezelése sem volt biztosított maradéktalanul; több intézetnek nincs is teljes munkaidőben rendelkezésre álló, állandó, saját orvosa. Egyes intézeteknél nem érvényesült az az előírás, amely szerint az előzetesen letartóztatott saját ruháját viselheti. Az elítélt jogosult hozzátartozóival, valamint az általa megjelölt és a bv. intézet által engedélyezett személyekkel levelezni; a levelek gyakorisága és terjedelme nincs korlátozva. Az elítélt levelezése – a hatóságokhoz és a nemzetközi szervezetekhez küldött levelek kivételével – a bv. intézet biztonsága szempontjából ellenőrizhető ugyan, de az ellenőrzés lehetőségéről az elítéltet tájékoztatni kell. A levelezést a bv. intézetek a jogszabályban foglaltaknak megfelelően biztosítják az elítéltek számára; *az ügyészi vizsgálatok szabálytalan jogkorlátozást nem tártak fel.* Az intézetek egyébként csak szűrőpróbaszerűen ellenőrzik az elítéltek levelezését. Az elítélt legalább havonként kaphat és küldhet csomagot. Szabálytalan jogkorlátozást a vizsgálatok e vonatkozásában sem tártak fel.

A hatályos rendelkezések értelmében az elítélt a korábbi, büntetés- végrehajtási fokozatonként differenciált lehetőséggel szemben egységesen, *legalább havonként* jogosult látogató fogadására. Az ügyészi vizsgálatok tanúsága szerint az intézetek e körben a hatályos jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően járnak el. A törvény az elítélt számára biztosítja *távbeszélő* használatát – a büntetés-végrehajtási intézet lehetőségétől függően. Egyes bv. intézetekben az elítéltek a körletrészükön elhelyezett telefonkészüléket előzetes engedély nélkül használhatják, az ehhez szükséges pénzürmét vagy telefonkártyát az anyagi főfelügyelő kérelmi lap alapján biztosítja számukra. Az elítélt jogosult a bv. intézetekhez és a büntetés-végrehajtástól független szervhez *közérdekű bejelentés, panasz, kérelem és jognyilatkozat* előterjesztésére. Tipikusnak mondható hiányosság e vonatkozásban, hogy számos intézetben nincs az előterjesztett kérelmek, panaszok számára, tartalmára, elintézési módjára vonatkozóan nyomon követhető, külön nyilvántartás, kimutatás.

A panasz vagy kérelem tárgyában hozott döntést az elítélttel közölni kell, e tény azonban az iratokból nem mindig állapítható meg. Ez azért tekintendő komoly mulasztásnak, mert a fenti jogokat biztosító rendelkezések *garanciális jellegűek*, orvoslási lehetőséget nyújtanak az esetleges sérelmekre. Ennél fogva a formainak tűnő ügyintézési-ügyviteli feladatok is a hozzájuk fűződő jogvesztő hatály miatt kihatnak az érdemi intézkedésre. Az elítélt számára jogszabály biztosítja a társadalmilag hasznos munka végzését, a munka mennyiségének és minőségének megfelelő jövedelmet, továbbá azt, hogy munkájáért az általános bérezési elvek figyelembevételével díjazják. A tapasztalatok szerint az ilyen munka utáni díjazások gyakorlata általában megfelel az előírásoknak. A szabadulása utá-

ni munkába állása és letelepedése érdekében az elítélt jogosult munkáltatók, valamint karitatív szervezetek megbízottjával és a pártfogóval kapcsolatot teremteni. A főügyészség olyan esetet nem tártak fel, amely miatt az elítélt ezen joga sérelmet szenvedett volna. Az intézetek egy részében azonban ez a kapcsolatteremtés lényegében nem funkcionál. Van ahol esztendőn át nem jelent meg munkáltató, s a pártfogóval való érintkezés is formálisnak mondható. Az elítéltek sem szívesen veszik igénybe a pártfogókat; inkább remélnék segítséget például a börtönmisszióktól.

Az elítélt jogosult anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven megismerni a jogaira és kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket – a magyar nyelv nem tudása miatt nem érheti hátrány –; a büntetésvégrehajtása során mindenki anyanyelvét használhatja. A bv. intézetek általában gondoskodnak ezen jogának biztosításáról, nagyobb gond viszont, hogy a bíróságok az ügyészségek többszöri felhívása ellenére sem biztosítják, hogy a kézbesített határozatokat (vádirat, előzetes letartóztatást elrendelő végzés stb.) a terheltek anyanyelvükre fordítva kapják meg.

Vallási, lelkiismereti meggyőződésének szabad kinyilvánítására és gyakorlására minden elítélt jogosult. A bv. intézetben fogva tartottak számára lehetővé kell tenni, hogy istentiszteleten és egyéb vallási rendezvényen részt vehessenek, az egyház lelkészének, illetőleg más képviselőjének gondozásában részesülhessenek. A fogvatartott jogosult magánál tartani a vallás gyakorlásához szükséges könyvet, a szükséges méretű és biztonságát nem veszélyeztető kegytárgyakat. A fogvatartott számára lehetővé kell tenni az *egyházi házasságkötést, a keresztelest és az egyházi temetést*. A gyakorlat azt mutatja, hogy e jogokat általában biztosítják. A vallás gyakorlására vonatkozó igény ugyanakkor elítélti közösségek szerint változó.

Általában érvényesülnek

Naponként legalább egy órai szabad levegőn tartózkodás jár az elítéltnak. A jogszabályváltozás azáltal, hogy a korábbi 30 perces időtartamot egy órára emelte fel, e téren is a nemzetközi elvárásoknak kívánt eleget tenni. Néhány bv. intézetben a fogvatartottak ezen joga nem érvényesült maradéktalanul; több alkalommal előfordult, hogy nem biztosították, vagy csak az előírtnál rövidebb időtartamra korlátozták a szabad levegőn való tartózkodást.

Összefoglalva megállapítható, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során az elítéltek jogainak biztosítására és köteletségeik teljesítésére vonatkozó rendelkezések az említett eseti hiányosságoktól eltekintve általában érvényesülnek. A bv. intézetek gyakorlata a vizsgált kérdések egy részében megfelel a nemzetközi normáknak és az azokat tükröző jogszabályi rendelkezéseknek, míg más területeken törekedni kell a jogszabállyal való fokozatos összhang megteremtésére.

A vizsgálat nyomán a hiányosságok és mulasztások megszüntetése érdekében a Legfőbb Ügyészség az összefoglaló jelentést megküldte az IM. Bv. Országos Parancsnokságnak, kezdeményezve az intézetek gyakorlatában feltárt hiányosságok megelőzését.

Dr. Lajtár István

Köztünk álló fal

Szabadulók és előítéletek

K. L. kilépett a kapun, kezében reklámszatyorral, áporodott szagú ruhában. A sarkon az édesanyja várta, nem tudta lebeszélni, hogy eljőjön elé. A szabadság első óráit egyedül szeretne volna tölteni... 5 évet húzott le odabent. Nem először. Így aztán tudta, a büntetésnek még nincs vége. A szabadságvesztésből szabaduló személy és a társadalom között fal húzódik, amely keményebb, mint bármely börtön fala. Úgy hívják: előítélet.

A szociálpszichológia az előítéletet a nem racionális megismerés egyik eszközének tekinti. „Az előítélet – ellenséges vagy negatív attitűd valamilyen csoporttal szemben – olyan attitűd, amely téves vagy nem teljes információkból származó általánosításokon alapul” ...* Ha az előítélet nagyjából pontos, akkor a világban való könnyű eligazodásunkat szolgálja. Ha azonban túlzott általánosításokat tartalmaz, valamint egyenesen hamisságokon alapszik, végzetes hatású lehet. Márpedig a legtöbb előítéletünk, sztereotípiánk ilyen.

Oka lehet ennek az is, hogy nem szeretjük, ha nem ismerjük a választ valamely – az élet által feltett – kérdésre. Ha racionális válaszunk nincs, elővesszük az irracionálisokat. Feltételezzük, hogy minden eseménynek valamilyen oka van, ha nem ismerjük az okot, akkor kitalálunk valamit. De mivel kitalálni bámit lehet, jobb ezt

meztámogatni avval, hogy mások is így gondolják, mások is ezt tapasztalták stb. Ugyanakkor – az így egészé kikerekített világ – fenntartja bennünk az események ellenőrizhetőségének illúzióját. Ha az embereket felelősnek tartjuk kudarcaikért, ezzel feltételezzük azt is, hogy ellenőrzésük alatt tartották balszerencséjüket. Ugyanúgy: ha feltesszük, hogy „a világ igazságos”, az emberek azt kapják, amit megérdemelnek, ez szintén irányt szab gondolkodásunknak. Ez pedig megkönnyíti, hogy gyorsabban térjünk napirendre a mindennapi események felett, ne járjunk utána az igazi okoknak, amelynek vonatkozásában még az a veszély is fenyeget, hogy nem mindig megismerhetők. Ezért az a kérdés, hogy miért sok a cigányok között a bűnöző, az előítéletek „segítségével” egy csapásra megválaszolható: a cigányok beilleszkedni nem tudó természete miatt.

* Aronson: A társas lény, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1978. 184. old.

** Forgas: A társas érintkezés pszichológiája, Gondolat 1989. 103. old.

Az előbbiekben írtak a negatív vonását emelték ki ennek a lélektani jelenségnek. Ugyanakkor az előítélet védelmében annyit el kell mondani, hogy *az életben való eligazodás nehéz feladatát csak mankókkal* tudjuk teljesíteni. Az előítéletek tehát óvnak is bennünket. A dolgozat a továbbiakban az ilyen pozitív előítéletekről nem kíván szólni, hiszen ezek nyilván nem káros hatásúak. Vizsgálódásom csak az ellenkező előjelű jelenségek felé fordul.

Kialakulásának okai

Az előítéletek kialakulása, a jelenségek közötti mélyebb értékelés képességének kifejlődése a gyermekkorban kezdődik.

Egy szociálpszichológiai kísérlet kimutatta, hogy 7 éves kor alatt a gyermekek

a felelősséget még az objektív eredmény alapján állapították meg. Eszerint nagyobb büntetést érdemelt az, aki több poharat tört el, függetlenül attól, hogy azt véletlenül vagy szándékosan tette. 9 éves kor után lett jelentősége a szubjektív okoknak, és vált a büntetés nagyobbá azzal szemben, aki a rossz cselekedetet szándékosan követte el.**

A gyermekkor élettani sajátosságai mellett meghatározó tényező a szocializáció folyamata is. Az olyan családokban szerzett élmények, ahol a szigorú és fenyegetésekre épülő szülői fegyelmezés uralkodik, ahol a szülők a szeretetet és a szeretet megvonását alkalmazzák az engedelmeség eszközeként, gyakrabban alakul ki előítéletes személyiség. Ráadásul a már előítéletes szülők átörökítik a gyermekekre ezeket az érzéseiket, hiszen a gyermek nem



A szerző első díjat nyert a Szabadultak társadalmi beilleszkedését segítő alapítvány nyilvános pályázatán

kétkelkedik szülei gondolkodásának helyességében, elfogadja és alkalmazza azt. Márpedig Freud óta tudjuk, hogy mindent, amit gyerekkorban elraktározunk, oly mértékben rögzít a tudatalattink, hogy megváltoztatására kevés esély van.

A szociálpszichológia az előítéletes személyiséget összekapcsolja a tekintélyelvű személyiséggel. Az ilyen személyiség a mindennekfeletti, elvtelen tekintélytisztelet jellemzi. Ugyanakkor belső bizonytalanság gyötri, amelyet görcsösen fel akar számolni. Ezért nyúl két kézzel az előítéletek „bizonyosságához”, ezáltal azonosul a többiekkel, illeszkedik be a közösségbe. Az ilyen személyiségű egyénnel előtérbe kerül a konformitás, amely a fennálló normákhoz, nézetekhez való igazodást jelenti.

A szociálpszichológiában a konformitáshoz nem kötődik olyan negatív motívum, mint a köznapi szóhasználatban. Hiszen pl. közlekedési szabályokhoz való alkalmazkodásunk is egyfajta konformitás. Ezért itt arra a konformitásra utalok, amely a „nem gondolkodhatok másként, mint a többiek” elvén alapul. Ez – ahogy már szó volt róla – könnyebbség is, de egyben az ilyen gondolatok meghatározódását eredményezheti, azok kritikája nélkül. Ha ugyanis sokan úgy gondolják, hogy pl. a zsidók élösködők, a végén az emberek ilyen személyiségű része nem azért fogja ezt gondolni, mert így tapasztalta stb., hanem azért, mert „sokan így gondolják”.

Van-e valamilyen szerepe ebben a társadalomnak? Természetesen van. Ha egy társadalom ilyen tekintélyelvű egyéneket jutalmaz, alattvalókat nevel állampolgárok helyett, megteremti a melegágyát az előítéleteknek. Ilyenkor könnyen válik egy előítélet – senki által meg nem kérdőjelezett –

társadalmi céllá, és ennek legvégzetesebb hatásaként elborzasztó társadalmi cselekvéssé.

A társadalmi hatások területére érve szeretném felidézni Aronson egyik megállapítását. Eszerint a gazdasági és politikai konkurencia az előítéletek felerősödését eredményezi. Az általa idézett példa a következő: *Amerikában egyáltalán nem, vagy alig volt ellenérzés a kínai bevándorlókkal szemben, akik a múlt század közepén a kontinenst átszelő vasútvonal építésén dolgoztak. Ekkortájt rengeteg volt a munkalehetőség és a kínaiak nagyon kevés bérért, nagyon szorgalmasan dolgoztak. El is terjedt róluk, hogy mennyire igénytelenek, munkabíróak és törvénytisztelők. Amikor befejeződött a vasútépítés, csökkentek a munkalehetőségek; ráadásul a háború befejeztével a leszerelt katonák is kezdtek beáramlani a már amúgy is szűkös munkapiacra. Ennek következtében hirtelen magasra szöktek a kínaiakkal szembeni attitűdök, egyszerre csak elterjedt róluk, az a sztereotípiá, hogy „bűnözők”, „összejátشانak egymással”, „alattomosak” és „buták”. Mindez azt támasztja alá, hogy egy gazdasági konfliktus előítéletet gerjeszthet. Egy pillantást kell vetnünk a mai Magyarországra, hogy számtalan gazdasági konfliktust vegyünk észre...*

Tipikus jelenség továbbá az, amit a tudomány az előítélet „bűnbak” elméletének nevez. Ahhoz, hogy egy frusztrációs helyzeten úrrá legyünk, tennünk kell valamit. Érezzük, hogy frusztrációnkat meg kell szüntetnünk, majdnem mindegy milyen áron. Sokszor azonban helyzetünk „okozóját” nem érhetjük el, mert túl hatalmas (pl. a gyár igazgatója), mert megfoghatatlan (pl. a piac szűkössége) stb. Így tehát keresnünk kell valakit, vagy valami mást, a-

hol ellenérzésünket, dühünket kiadhatjuk, ez lesz a bűnbak. Azért, mert elvesztettem a munkámat, túl áttételes az európai gazdasági környezetet okolni, sokkal egyszerűbb a mindenhová benyomakodó külföldieket vagy a kormányt szidnom.

Az előítéletek kialakulását illetően még egy okot szeretnék kiragadni. Befolyásoló tényező az iskolázottság, a műveltség hiánya is. Az ilyen jellemzőkkel bíró rétegek-nél az átlagosnál könnyebben alakul ki – és főleg alakítható ki – az előítélet. A társadalmi hierarchia alján elhelyezkedő emberek ugyanis – pl. a bűnbakképzéssel – egy fontos előnyt nyernek a többi réteghez képest: kialakíthatnak egy náluk alacsonyabban álló, nyomorultabb réteget, miáltal növelik saját státuszukat is.

Felmérés a szabadulókról

Minden kétkedés nélkül azt lehet mondani, hogy ezen a területen nagyon sok előítélet él, és hogy ezek nem is alaptalanok. Azért azonban, hogy megállapításaim ne csupán hasonló közhelyek felsorakoztatásából álljanak, végeztem egy szerény, kérdőíves szociológiai felmérést. Ezt elsősorban illusztrációnak, valamint gondolatébresztőnek szánom. 46 egyetemi hallgató töltötte ki az általam összeállított kérdőívet. Az egyetemisták között 13 joghallgató és 33 építészhallgató volt. Életkoruk 18 évtől 24 évig terjedt.

Miért választottam egyetemi hallgatókat a kérdőíves felmérés alanyaiként? Elsősorban azért, mert jól körülhatárolható az a környezet, ahol jelenlegi életük zajlik. Új életre készülnek fel, tanulmányokat folytatnak, és a tapasztalat szerint az egyik legbefogadóbb korosztályt jelentik. Mint bu-

dapesti egyetemisták, az ország legkülönbözőbb tájairól, családjából jöttek, így „csapatuk” reprezentáló értékkel bír.

Úgy éreztem, véleményük iránymutató lehet a társadalom többi rétege gondolkodásmódjának megítélésében. Ugyanakkor nyilvánvalóan „kezdő” értelmiségi szintet jelentenek, ezt is szem előtt kell tartanunk.

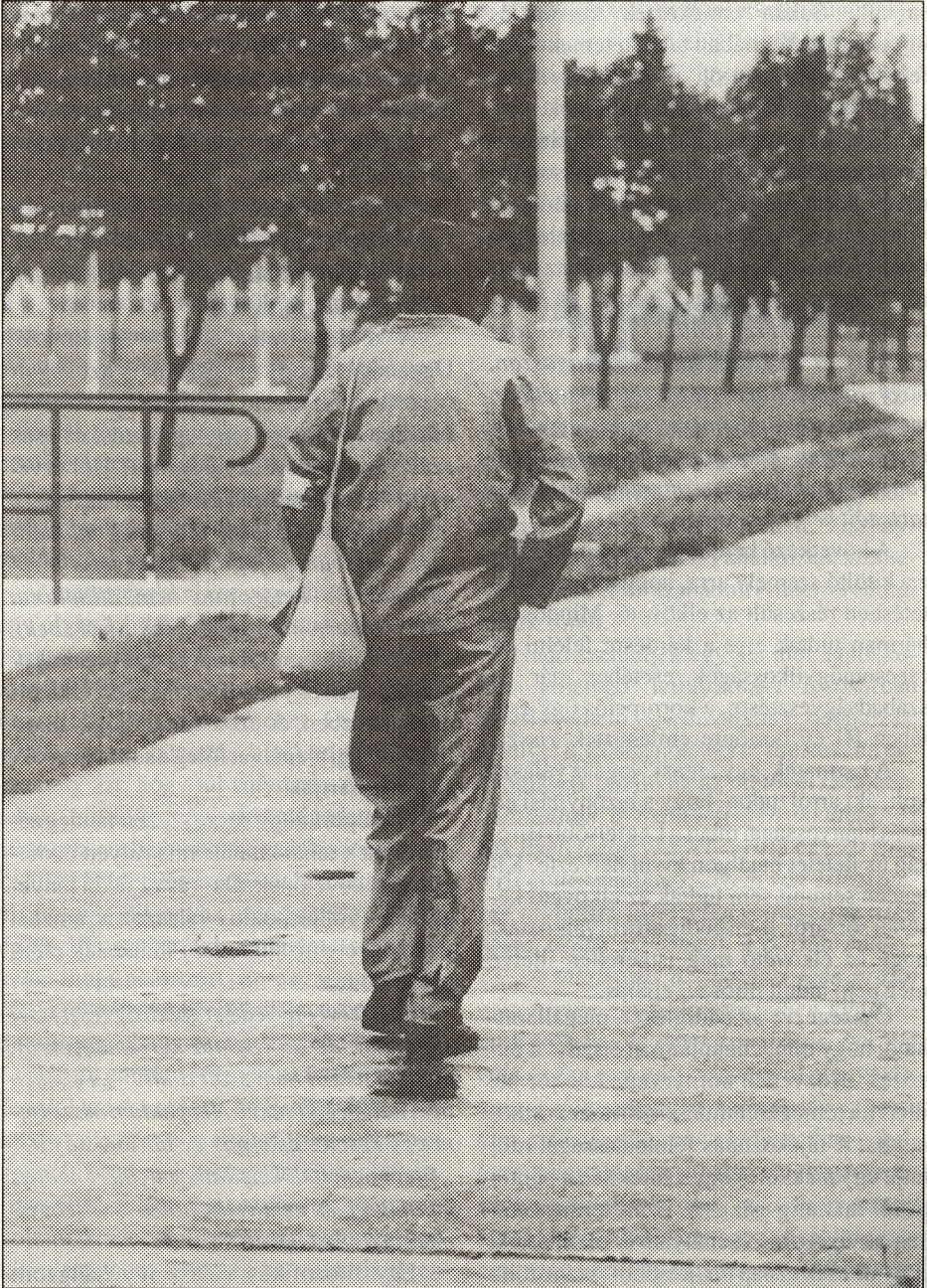
A kérdőív két részből állt, az első rész kérdései arra irányultak, hogy a *hallgatók mindennapjaiban mennyire van jelen a bűnözés, illetve az ezzel kapcsolatos hírek*. A 2. rész foglalkozott azzal, hogy *milyen kapcsolódásuk van börtönviselt emberekhez, hogyan viszonyulnak ilyen személyeket segítő programokhoz*.

Mi derül ki a kérdőívekből?

A kérdőívet kitöltő 46 hallgató közül mindössze 9 nem hallott valamilyen bűnestről mostanában. Azaz 37 tudott felidézni valamilyen bűncselekményt.

Egy részük – és nyilván ez is jellemző – a közvetlen környezetében került kapcsolatba valamilyen bűncselekménnyel. Idézek a kapott válaszokból: *„A múlt hónapban betörték hozzánk.”* *„A haveroméék kocsiját feltörték.”* *„A kocsmában szembe-szúrtak valakit. Kifeküdt a földön a fickó, közben mindenki kiabált és össze-vissza rohangu.”* *„A kését akarták meglincselni, de azt már nem vártam meg.”* *„Esküvői rendezvény alatt kiraboltak egy lakást, teherautóval szállítottak el mindent.”* *„Egy barátom éppen koncertet adott, amikor ellopták a mikrobuszát.”* *„Mostanság történt, hogy egy lakótelepen egy Opel-tulajdonos éjszaka már ötször ment le az autójához, mert megszólalt a riasztó. A végén elzárta azt. Másnap reggelre eltűnt a kocsija!”*

A másik részük valamely országos hírvérést kapott bűnestről hallott. Itt első helyen a szegedi cukrászcsalád meggyilkolá-



sa állt. Sokan emlékeztek korrupciós ügyekre, az Angliában talált tetemekre, de fegyvercsempészetéről, csecsemőgyilkosságról szóló híradásokat is említettek.

Kíváncsi voltam arra, honnan származnak ezek a hírek. Mint láttuk, egy csoportnál a „környezetemben mesélték, átéltük” volt a válasz. A többség azonban a televízióból, rádióból, újságokból értesült az esetről. Volt egy különleges válasz is: *„A Kosztolányi Dezső téren szállnék fel a távolsági autóbuszra és olvasom egy falragaszon, hogy a közelben lévő mellékutcában meggyilkoltak egy ismeretlen nőt, a gyilkos is ismeretlen. Elgondolkodtam ezen, nyilván szemtanút vagy az ismeretlen nő hozzátartozóit kereste a falragas.”*

A következő kérdés az volt, emlékszike a kitöltő személy arra, hogy milyen büntetésben részesült az elkövető. Mindössze hárman tudtak erre a kérdésre felelni. A csecsemőgyilkosságok esetében pár év szabadságvesztésre, a korrupciós ügy esetében fél év börtönre emlékeztek vissza.

A harmadik, egy „igazi” jogász válasza volt, aki arról tudott, hogy a bizonyítási eljárás hiányosságai miatt a Legfelsőbb Bíróság az ítéletet hatályon kívül helyezte. Kilenccen semmit sem tudtak az elkövető későbbi sorsáról, 11-en pedig arra hivatkoztak, hogy az elkövető még ismeretlen illetve még nem indult bírósági eljárás.

Összegezve az eddigieket, megállapítható, hogy mindennapjainkat átszövi a bűnözés. Közvetlen környezetünkbe tör be, illetve a tömegkommunikáció hozza otthonukba. A tájékoztatás féloldalasságát mutatja ugyanakkor, hogy a hírekben a büntetésről már alig esik szó. Ezért természetesen az újságírás szabályait is okolhatjuk. Egy hír csak aznap hír, később – pláne több hónap múlva – már senkit nem érdekel. Pedig ezáltal elveszítjük a büntetések preven-

tív hatását. A büntetések célja pedig éppen az, hogy a bűnelkövetőn kívül másokat is visszatartson bűncselekmény elkövetésétől.

Ide kapcsolnám a kérdőív másik pontját, amely így szól:

„Ha nem tudod, hogy milyen büntetést kapott az általad leírt bűncselekmény elkövetője, te milyen büntetésben részesítetted volna (kérjük, fejtsd ki).”

A kérdés – elismerem – sugalmazó. Ugyanúgy, ahogy az újságok is azt sugalmazzák, az elkövető bűnös, meg kell tehát büntetni. Vajon ez tényleg biztos, és csak azért biztos, mert az újság írta? Hol érvényesül itt az ártatlanság vélelme, az, hogy a *„Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg” (büntetőeljárás törvény 3.§ (1) bek).*

Véleményem szerint ritkán gondolkodunk el ezen egy szenzációhajhász cikk olvasása közben, és ezt a büntetőjogi, alkotmányossági alapelvet főleg a sajtóban, sokszor megsértjük.

A csoport nagy része – ezen beidegződés miatt – tehát kitalált valamilyen büntetést az elkövetőnek. De – és ez talán lényegesebb – voltak pozitív válaszok is, ami azt jelzi, egyetemistáink nem ítélték elharmarkodottan.

„5-10 évig terjedő szabadságvesztéssel sújtánám, de az enyhítő körülményekről, motivációkról nem szólt a hír.” *„Teljesen nem tudom eldönteni. Nem tudom összevetni egy késelés és a pár év börtön súlyát.”* *„Erről nem tudok nyilatkozni, mert nem az én dolgom és nem értek hozzá.”* *„Nem ismerem a részleteket.”*

Egy filozofikus válasz így hangzott: *„Nem tudom, hogy egyáltalán hatékony volna-e akármilyen elrettentő büntetés*

is?” Végül: „igazi jogásznak” válasza ez volt: „Mivel a bizonyítási eljárásban elkövetett hibák miatt új eljárás lefolytatására kerül sor, addig nem alkothatok véleményt, amíg az új eljárásban a bizonyításra sor nem kerül.”

A „kitalált” büntetések többsége életfogytiglani börtönt adott a szegedi gyilkosság elkövetőinek, heten pedig halálbüntetést „szabtak ki”. Közöttük két jogász volt, akik úgy fogalmaztak, „hogyha nem törölték volna el a halálbüntetést...”. Esetükben abban bízhatunk, hogy büntetőjogi, kriminológiai tanulmányaik meggyőzik őket a büntetési nem értelmetlenségéről. A válaszok mindenesetre jelzik, hogy a halálbüntetés kérdése még nincs lezárva a társadalomban.

A büntetésekkel kapcsolatban feltettem egy olyan kérdést, amely a magyarországi büntetések súlyosságát feszegette. Többen megfelelőnek, illetve kevéssel többen enyhének találták a büntetéseket. Csak hatan vélték úgy, a büntetések túl enyhék, egy személy azt, hogy túl súlyosak. Általában tehát a bírósági döntéseket elégedettség kísérte. Az enyhe büntetésre utalás jól ismert indulati beidegződés, de odáig már nem jut el, hogy a túl enyhe minősítéssel értsen egyet. Itt azonban felmerül ismét az a kérdés, hogy nem azért van-e ez így, mert erről a szakasról már sokkal kevésbé van tudomásunk, ahogy ez már fentebb kiderült.

Végül ennek a résznek az utolsó kérdése arról tudakozódott, hogy a kérdőívet kitöltők véleménye szerint milyen arányban vannak ártatlanok a magyar börtönökben. Itt nyilvánvalóan egy attitűdre, ráérzésre voltam kíváncsi, hiszen ezt számszerűen kimutatni nem lehet, és ha volna is ilyen adat, nem, vagy nehezen lenne ellenőrizhető. A válaszok feltételezték, hogy a börtön-

be kerülők között nem mindenki bűnös. Tizenhatuk szerint az elítéltek 1%-a ártatlan. Tizenhárman ítélték úgy, hogy az elítéltek 1-nél több %-a (legfeljebb 3-5-10%-ig mentek el a becslésben), továbbá 12-en vélték úgy, hogy az elítéltek 1-nél kevesebb %-a (itt a legkisebb érték 1 ezrelék alatt volt) ártatlan.

A kérdőívek elemzése

A kérdőív második része a témához közelebb álló kérdéseket feszegette. A bevezető kérdésben olyan találkozásról kellett beszámolni, amely a válaszoló és egy börtönviselt személy között történt. Viszonylag sokan, 18-an (40%) találkoztak személyesen börtönből szabadult emberrel eddigi életük során.

Hadd szenteljek egy kis időt a találkozást jellemző leírásoknak. Elsősorban megfigyelhető egy bizonyos csodálkozás, amelyet a válaszolók akkor éreztek, ha benyomásaik pozitívak az illetővel szemben: „Stopoltam a budaörsi benzinkútnál, és egy ilyen fazon vett fel” – írja egy 20 éves férfi építészhallgató. „Nem volt ellenszenves, talán elég jófej is lett volna, ha nem lett volna benne szorongás a börtön miatt.”

„A találkozás az illetővel igen prózai volt, hiszen egy fodrászüzletben találkoztunk először. Az egyik ismerősöm barátja volt, és így mutatott be bennünket egymásnak. Tulajdonképpen kellemesen csalódtam, sokkal rosszabbra számítottam a halottak alapján. Már jóval a megismerkedésünk előtt bekonferálták róla, hogy másfél évet ült Tökölön, rablásért. Ezek alapján egy rosszarcú, bűdös, visszataszító bűnözőt képzeltem el. Ennek ellenére egy kifejezetten jó megjelenésű, keménykötésű, óbu-



dei srácnak mutatkozott, kinek pusztá tekintete is cáfolja az előzőket. Na, nem mint-ha bele mertem volna kötni valamikor is..." (21 éves férfi joghallgató)

„Egyik ismerősünk rokona volt börtönben, erőszakos közönség kísérletéért. Én ezt csak később tudtam meg róla, és furcsa módon semmiféle ellenérzésem nem volt vele szemben.” (21 éves joghallgató nő).

Jellemző továbbá az illető „sikeres beilleszkedésének” említése. „Egy ismerős család tagja, aki félévente meglátogatja az öccsét és annak családját, akikkel én egy utcában lakom. Benyomásaim: most rendezett családi körülmények között él, a börtönből való szabadulása után házasságot kötött (ez már legalább 10 éve volt, s azóta is együtt élnek). Semmi különöset nem vettem észre rajta. Csupán a családtagjai véleményére tudok hivatkozni. 10 évet ült börtönben, s ezalatt kétszer annyit öregedett, mint a testvérei (33 évesen szabadult), néha feszült, de a körülötte élőkkel mindig nagyon kedves, barátságos.” (21 éves joghallgató nő)

„Baráti társaságban találkoztunk. Abszolút normális, kedves srác és mindenki így is kezelte. Azt hiszem, neki sikerült a visszatérés.” (20 éves férfi építészhallgató)

Nézzük most a kellemetlen élményekről szóló beszámolókat. „Együtt dolgoz-

tam egy rövid ideig vele nyári gyakorlaton még 3 vagy 4 évvel ezelőtt. Egy kicsit durva beszédű, durva modorú, de elég jókedvű volt. Eléggé szerette az italozást. Nem a kellemesebb emlékeim közé tartozik.” (20 éves férfi építészhallgató) „A szomszédban lakott és lakik ma is. Régebben rendes ember volt, ma már elhagyta a családját és lezüllött. Nem szeretek vele találkozni.” (20 éves építészhallgató nő) „A seregben találkoztam vele, autótlopásért ült. Nem volt rosszindulatú, csak nagyon korlátolt. A családjával rossz volt a kapcsolata.” (24 éves férfi építészhallgató)

Mi az, ami szembeötlő a leírásokban? Még a negatív elbeszélések is finomak, elrettentő találkozásról, főleg visszataszító, elborzasztó személyekről nem esik bennük szó. Ezek a képek csak a mi fejünkben léteznek, a valóság kicsit más mutat. Más-képp látjuk a börtönviselt embert, ha ő vesz fel a kocsijába, amikor stopolunk, ha egy társaságba kerülünk vele, vagy ha ugyanahhoz a fodrászhoz járunk. Az emberek az ilyen találkozások eredményeképpen rákényszerülnek arra, hogy módosítsák a bennük felsorakozó előítéletes képeket. A tisztább kép kialakítását segítheti elő például egy szervezett börtönlátogatás is. A joghallgatók esetében ez megoldott, mert az egyetem minden évben szervez ilyen programokat. Tény azonban, hogy ezeken a részvétel nem kötelező, így a hallgató beállítottságától függ, hogy akár 2-3 börtönlátogatáson is részt vesz-e, vagy pedig egyetlen egyen sem. Az ilyen látogatások – még esetleges „kirakat” jellegük ellenére is – fontos tanulságokkal szolgálnak, ahogy ez a joghallgatók leírásaiból kiderül.

„Büntetés-végrehajtás speciális kollégiumon voltunk a kalocsai női börtönben és a kozma utcai börtönben, Budapesten. Ka-

BŰNMEGELŐZÉS

locsán közelebből ismertük meg az elítélteket, mellettünk mentek zuhanyozni (már aki, mert a börtönőr elmondása szerint nem nagyon járnak). Az nem volt annyira rémisztő, mint a Kozma utca. De a cellák nagyon lehangolóak voltak, kopott, szegényes minden. Az elítélteknek inkább látványosság voltunk, ami feldobta egy kicsit az életüket. Azt hittem, hogy többen dolgoznak és rendszeresebben.” „Börtönlátogatás (Szeged, Csillagbörtön és Kalocsa) alkalmával láttam az elítélteket. Benyomásom, hogy rendes körülmények között nem teljesen olyan rend és fegyelem uralkodik a börtönben, mint akkor – ezért magukról az elítéltekről nehéz ítéletet alkotni. Szerintem többségük meglehetősen gúllástalan és alacsony iskolai végzettségű ember, akik nem is igazán érzik át tettük súlyát.”

„Többször vettem már részt börtönlátogatáson, és számomra meglepetésekkel teli volt ez a találkozás. Az elítélteknek egy része úgy tűnik, teljesen immunis a külvilágban történő dolgokkal szemben, nem különösebben zavarja őket a kívülről érkező látogató, s úgy tűnik, beletörődött abba, hogy szabadságától megfosztották. Mások viszont, ezt különösen a kalocsai női börtönben tapasztaltam, nem kívánnak találkozni a kívülről jövőekkel, szemmel láthatóan szégyellik magukat.”

A válaszoló csoport tagjai egyébként fele-fele arányban kívántak részt venni börtönlátogatáson. Megkérdeztem az igen és a nem válaszok indokait is. Az igeneket a kíváncsiság, az ismerethiány indokolta. A jogászok között akadtak, akik jövődőlő szakmájuk miatt tartották szükségesnek a részvételt. De az építészek között is találtam tényleges érdeklődésre utaló választ: „... mert azt hiszem, nem minden börtönvisselt ember elvetemült hűnős. Egy részük

kényszerből lop vagy csal. Érdekelne ezeknek az embereknek a háttere.”

Azok közül, akiket ez a program nem vonzott, legtöbbször a „nem érdekel” választ húzták alá. Egyéb okra kevesen hivatkozhatnak, mint pl.: „Nincs értelme, hogy elmenjek”. „Nem szeretem látni és általában elkerülöm a gyanús, durva alakokat.”

„Egy tanárom mesélte, egyszer megkérték, hogy tartson órákat az egyik börtönben. Amikor az első órát megtartotta, azt mondta, nem csinálja tovább. Nem is az volt a baj, hogy beszélgettek vagy nem figyeltek rá, hanem az a légkör volt szörnyű, ami kialakult ott és az a végtelen közöny az arcokon.” Ezután olyan kérdések következtek, amelyek egy attitűdre vagy véleményre kérdeztek rá.

A szociológiában az attitűdkutatás a legkeményebb feladatok egyike, az illető a nem túl rafináltan feltett kérdés esetén ugyanis gyorsan „kapcsol”, és nem az igazi attitűdjét, hanem az általánosan „elvárt” attitűdöt fogja megjelölni válaszaként. Például az emberek többsége arra a kérdésre, hogy elítéli-e a holocaustot, igennel fog válaszolni, mégsem hihetjük, hogy nincsenek antiszemita érzésű emberek. Megpróbáltam ezt az elvet szem előtt tartani, tudva azonban, hogy a hiba lehetősége fennáll.

Arról, hogy a sajtó a szabadságvesztésből szabadulók sorsával, helyzetével eleget foglalkozik-e, a következő volt a hallgatók véleménye: húszan gondolták úgy, hogy a sajtó ezzel a kérdéssel egyáltalán nem foglalkozik; 18-uk szerint pedig keveset foglalkozik. Az „eleget foglalkozik” választ egy személy jelölte be. Pedig szívesen hallanának erről a témáról 27-en, azaz a csoport több mint fele. A sajtó szerepéről szölt ez a feladat is: „Egy újság-cikk a többszörös rablás fiatalokú elköve-

tőjének sorsáról ír, a börtönbüntetésének letöltése után. Kérjük karikázd be, hogy melyik állítással értesz egyet."

Legtöbben (24-en) az „emberek az érdekesség miatt olvassák el a cikket”, valamint az „emberek csak kis része olvassa el a cikket” állításokat jelölték. Némileg eltért az alábbi válasz: „Az embereknek a cikk elolvasása után ugyan megváltozik az elkövetőről a véleményük, de közömbösek maradnak vele szemben.”

Heten arra voksoltak, hogy „az emberek egy részének megváltozik a véleménye az elkövetőről és egy részük kész lesz arra is, hogy segítségére legyen”.

A társadalmi segítségre való ráhangolódás érdekében született meg a további pont.

A választható alternatívák ezek voltak:

1. A szabadságvesztésből szabadulókon nem kell segíteni. (nem kapott szavazatot)

2. A szabadságvesztésből szabadulókon a társadalom nem tud segíteni, csak önmaguk. (4 szavazatot kapott)

3. A szabadságvesztésből szabadulókon csak a társadalom tud segíteni. (2 szavazat)

4. A szabadságvesztésből szabadulókon a társadalom csak velük együtt tud segíteni. (40! szavazat)

A 4. állítás egyértelmű elsőbbsége ellenére a társadalmi segítséget csak kevés esetben tartják hatékonynak (34 fő) vagy nem tartják hatékonynak. (10 fő)

Szabadságvesztésből szabaduló embereket segítő szervezetekről csak hárman hallottak: „Különböző egyházi szervezetek munkáiról hallottam.” „Hallottam már a katolikus egyház különböző szervezeteinek segítő szándékairól, amit nem mindig vesznek igénybe. Személyesen ismerek egy volt szerzetes atyát is, aki minden héten misét

tart és foglalkozik a rabokkal a Váci Fegyházban.” A segítség egy másik formája pedig: „Börtönben szakácstanfolyam indult, hogy a kiszabadulás után el tudjanak helyezkedni (a TV-ben láttam).”

A kérdőív utolsó kérdése arra volt kíváncsi, hogy részt venne-e az illető szabadságvesztésből szabadulókat segítő akcióban.

Összesen hatan adakoznának, nyolcan vennének részt segítő munkában, illetve egyéb ilyen akcióban, egy személy számára pedig az ezzel a témával foglalkozó gyűlésen való részvétel volt szimpatikus.

A többség azonban (27 fő) nem venne részt, azért, mert: „Nem hiszem, hogy ez az én dolgom volna. A börtönből szabadult embereket egy rehabilitációs csoportnak kell segítenie (fontos szerintem e csoport kiképzése).” „Nem az én dolgom, nincs rá időm, szerintem ezzel inkább hivatalból kell foglalkozni, persze a társadalom egyetértésével vagy segítségével.” „A személyiségemben nem vagyok olyan, hogy tudnék ezzel foglalkozni, de véleményem szerint ez egy fontos probléma, és a szociális munkásokon kellene kiképezni az erre alkalmas embereket.” „Ha egyáltalán részt vennék valamilyen akcióban, akkor sem olyanban, amely olyan embereken segít, akik kárt okoztak a társadalomnak. (Nem érdemlik meg, hogy az emberek rájuk vesztegessék az energiájukat.)”

Előítéletek ellen

Az előzőekben számos sztereotípiát, előítéletes gondolatot mutattam be a kitöltött kérdőívek alapján. Ezek megismerésének azonban akkor van haszna, ha segítségünkre lesz az előítéletek megelőzésében, illetve megváltoztatásában.

A dolgozat első részében írtak alapján

küzdhetünk az előítéletek ellen úgy, hogy kialakulásukat nehezítjük meg. A cél az, hogy ne neveljünk olyan embereket, akik könnyen kapaszkodnak ilyen lélektani jelenségekbe, feladva a saját gondolkodás lehetőségét. A családokban uralkodó nyílt, vitatkozó légkör – ahol a gyermek nemcsak engedelmeskedni „jogosult”, hanem ellent is mondhat –, hozzásegíthet ehhez. Ugyanígy, ha a társadalom tolerálja a másságot, eltűri az ellenkező véleményű személyiségeket, esély van az előítéletek beágyazódásának megakadályozására. Mint láttuk, jelentősége van a kiegyensúlyozott gazdasági helyzetnek, a társadalmi hierarchia alján elhelyezkedő rétegek felkarolásának.

Mi a teendő a már kialakult, létező előítéletekkel? A kérdőíves felmérésből kiderült, milyen mélyen járja át mindennapjainkat a bűnözés. Mindannyian – így vagy úgy – szembekerülünk vele. Ezért jó úton járunk, ha tudatosítjuk, hogy a börtönbe kerülők sorsáért mi is, a társadalom is felelős, vagyis a bűnözés nemcsak egy „rosszul viselkedő réteg” belügye; ha érteni kezdjük, hogy a szabadságvesztésből szabaduló beilleszkedése nekünk is érdekünk és visszatesésének megakadályozását elsődlegesen avval érhetjük el, ha a társadalom kész öt be- illetve visszafogadni. Ahhoz pedig, hogy az emberek mindegyike „kaphatók” legyenek, első lépcsőben az előítéleteik ellen kell felvenni a harcot.

Fontos szerepet visz ebben a tömegtájékoztatás. Hatását jól mutatták a kérdőíves válaszok például akkor, amikor kételkedés nélkül elfogadtuk annak bűnösségét, akiről az újság, mint egy bűncselekmény elkövetőjéről írt, pedig bírósági eljárás még nem is indult ellene. Nyilvánvaló volt a válaszból az is, hogy a börtönből szabaduló élete nem igazán „sajttéma”. Még ha a

kérdőívet kitöltők közül kevesen gondolták is úgy, hogy egy elolvasott cikk az emberek közömbösségét megváltoztatja, az elhallgatás biztosan nem jó eszköz. Többet kell hallanunk, tudnunk az ilyen sorsokat átélt emberekről, azért, hogy egyszerűen ismereteink kitérjenek ebbe az irányba is. Érzékenységünk, odafigyelésünk ezt követően alakítható csak ki. Személyes élményem volt, amikor részt vettem *Hencz Sobota: A kurvapecér* című művének színházi előadásán, hogy az embereknek mennyire nincsenek még csak elképzeléseik sem a börtönsorsokról, a börtönben zajló életről. Az előadás egy börtöncellában játszódott és az elítélt belső gondolatait közvetítette. Nem tagadom, az előadásmód természetes, néhol majdnem közönséges volt. De hatott a nézőre, volt akire úgy, hogy felálltak és elmentek. A baj persze nem az, hogy beágyazódott, jól megerősített attitűdjeinket nem szeretjük azonnal megváltoztatni. A megdöbbenő inkább az, hogy az elmenők, de azok is, akik végignézték az előadást, a dolog igazságát, hitelességét kérdőjelezték meg. Nem hitték el, hogy például a darab által feszegetett szexualitás- homoszexualitás létező probléma a börtönökben, amely nem küzdhető le pusztán az emberi természet „kordában tartásával”.

Jó eszköze lehet a sztereotípiák feloldásának a *közvetlen személyes találkozás* egy börtönviselt emberrel. (Természetesen nem arra gondolok, amikor valamilyen bűncselekmény alanyaiként éljük át ezt a találkozást). Az egyetemisták esetében azt láttuk, hogy a volt bűnözők nem „emberevők”, többüknek sikerült a beilleszkedés.

A szociálpszichológia ismer egy ún. „holdudvar-effektusnak” nevezett jelenséget. Ez abból áll, hogy az általam megismert személy valamely pozitív vagy nega-

tív tulajdonságát rávetitem a többi tulajdonságára is. Hajlamos leszek ennek az egy tulajdonságnak a tükrén át nézni és ennek fényében értékelni a többit is. Ha azt tudom meg róla, hogy intelligens, valószínűleg becsületesnek is fogom tartani. Ha valakiről csak annyi ismeretem van, hogy börtönben ült rablásért, rosszcárúnak, verekedősnek fogom elképzelni. Felfedezhető volt ez az egyik válaszoló esetében is, bár leírása szerint egy ilyen ember szimpátiát ébresztett benne, azért nem szívesen kötött volna bele valamikor is... A pozitív tulajdonságok előtérbe helyezése elhomályosíthatja tehát a börtönviselt sorsot, míg ennek a negatív vonásnak az elsődleges ismerete már roppant nehézzé teszi egy jobb benyomás kialakítását.

Ismeretek szerzését segítik a *szervezett börtönlátogatások* is. Bár ez, láthattuk, nem vonzott mindenkit. Kétségtelen, ehhez bizonyos fajta beállítottságra szükség van, másrészt az elítélteket sem mutogathatjuk cirkuszi látványosságként. A haszon azonban talán több, mint a kár. Az érdeklődés felkeltése – amely az egyetemisták között például a téma behatőbb tanulmányozásához is hozzásegíthet – vagy a téma iránti érzékenység kialakítása, a nem merev elfordulás is eredménynek számít.

A társadalmi segítség fontos, de nem hatékony – mondták a kérdőívet kitöltő fiatalok. Nincsenek jelen a közéletben az ilyen embereket segítő akciók, szervezetek, így nem hal-lunk, nem tudunk róluk. De még a társadalmi segítség szükségességével is baj van. A válaszolók elhárították általában az ebben való részvételt, jellemző volt, hogy *szakgárdára, kiképzett szakemberekre* bízta volna a feladatot. Ez nyilvánvalóan szükséges, de a mindennapokon nekünk kell segíteni, kezet nyújtani. Igaz az is, hogy sokan vannak, akik segítségre

szorulnak társadalmunkban, ezért nehéz pozitív attitűdöt kialakítani a szabadságvesztésből szabadultakkal szemben.

Nehéz, de nem eleve lehetetlen. Nézzünk egy érdekes kísérletet. A kísérlet során néhány háztulajdonost arra akartak rávenni, hogy állítsanak fel kertjükben egy hatalmas ronda táblát, ezzel a felíráttal: „*Vezess óvatosan!*” Mivel egy ilyen felirat elcsúfította volna a kertjüket, a legtöbb háztulajdonos elutasította a kérést, mindössze 17%-uk állt kötélnek.

A másik kísérleti csoportba tartozó háztulajdonosokat azonban előre „megpuhította” az egyik kísérletvezető. Úgy vette elejét annak, hogy becsapják orra előtt az ajtót, hogy rávette a háztulajdonosokat arra, írjanak alá egy beadványt, amely intézkedéseket sürget a közlekedésbiztonság javítása érdekében. Mivel egy beadványt könnyű aláírni, majdnem mindenki megtette. Néhány héttel később egy másik kutató kereste fel a háztulajdonosokat egy hatalmas ronda táblával, amelyen ez állt: „*Vezess óvatosan!*” Most már több, 55%-uk hozzájárult ahhoz, hogy felállítsák a kertjükbe... Ha megpróbáljuk bevonni az illetőt a feladat egy apróbb részletébe, ami annyira könnyű, hogy esze ágában sem lesz nemet mondani, elkötelezzük őt az ügy mellett. Ha már egyszer elkötelezte magát, akkor nagyobb a valószínűsége annak, hogy akkor is hajlandó lesz vállalni a dolgot, amikor nagyobb kéréssel állunk elő.

Mi ebből a tanulság? Először kis dolgokban kell megmozgatni az embereket. Aki egy aláírásgyűjtés során egyetértését fejezi ki, több hajlandóságot fog mutatni az adakozásra, aki elmegy egy gyűlésre, jobban kapható lesz a tényleges segítségre is. Alulról, apró lépésekkel kell kezdeni...

Dr. Oswald Csilla

Magyar modell

Nemzetközi konferencia

Pilisszentkereszten

Az Európa Tanács és a hazai büntetés-végrehajtás országos parancsnoksága a Themis-program keretében közös konferenciát szervezett Pilisszentkereszten május 16 és 20. között „Az elítéltek rehabilitációjának szervezeti és emberi jogi feltételei” címmel. A konferencián 14 kelet-közép-európai ország büntetés-végrehajtási testületének képviselői voltak jelen, az Igazságügyi Minisztérium és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság vezetőin kívül meghívást kapott a magyar büntetés- végrehajtás teljes parancsnoki és főosztályvezetői állománya.

Öt előadást tartottak az Európa Tanács szakértői *dr. Eric Harremoes*, az Európa Tanács Jogi Ügyek igazgatóságának vezetője, *Karl Johann Lang*, a finn bv. főigazgatója, *dr. William Rentzmann*, a dán bv. főigazgató-helyettese, *Roy Walmsley*, az Egyesült Nemzetek Szövetségének szaktanácsadója (Anglia), *Bernhard Wydra*, a bajor büntetés-végrehajtás oktatási és továbbképzési központjának igazgatója, hármat pedig a magyar szakemberek (*dr. Vókó György*, a Legfőbb Ügyészség osztályvezetője, *dr. Tari Ferenc*, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka és *dr. Kabódi Csaba*, az ELTE egyetemi tanára). A résztvevők megtekintették a Budapesti Fegyház és Börtönt, majd az utolsó napon kerekasztal-beszélgetés volt az együttműködés lehetőségeiről. A konferencia elnöki tisztét kezdetben *dr. Eric Harremoes* úr töltötte be, majd később – *Harremoes* úr elfoglaltsága miatt – *Björn Jansson* úr, az Európa Tanács kelet-európai börtönügyi referense látta el.

Az eredmény közismert: a nemzetközi találkozó egyaránt elismerést kapott az Európa Tanács vezetőitől, valamint a külföldi és magyar résztvevőktől. A siker szakmai és szervezeti összetevői voltak a leglényegesebbek, ezért úgy gondolom, érdemes röviden számba venni e szakmai összetevőket.

A konferencia életrehívója az a tény volt, hogy a kelet-közép-európai országok jelentősen lemaradtak a Nyugathoz képest nemcsak politikai, társadalmi és gazdasági tekintetben, hanem az igazságszolgáltatás és ezen belül a büntetés-végrehajtási rendszer korsze-

rűségét illetően is. Ezek az országok csak úgy lehetnek az Európa Tanács tagjai, ha bizonyos normáknak, követelményeknek eleget tesznek, azaz büntetés-végrehajtási rendszerüket korszerűsítik. Az Európa Tanács ezért indította be néhány éve az ún. *Themis-programot*, amelynek hangsúlyozott célja a kelet-európaiak segítése az európai integráció érdekében. A program magába foglalja egyrészt a nemzetközi konferenciákat, szemináriumokat, másrészt a kelet-európai büntetés-végrehajtási szakemberek egyéni és csoportos tanulmányútjait.

Anélkül, hogy a program értékelésénél időznénk, úgy tűnik, a tanulmányutak sikeresek, de a konferenciák, szemináriumok jó része nem tudott túllépni azon a kezdetben sikerrel alkalmazott módszeren, hogy az Európa Tanács szakértői megjelentek egy konferencián és előadást tartottak az európai börtönszabályokról. Arra, hogy ez a módszer már kifáradt, elegendő két példa: beszéltem olyan résztvevővel, aki különböző helyszíneken már nyolcszor hallotta ugyanazt az előadást, és megkockáztatta, hogy most már ő is tudna erről a témáról szemináriumot tartani. A másik példa: az Európa Tanács 1986-ban készített Európai Börtönszabályok című dokumentuma már három éve megjelent a Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár sorozatban, és hozzáférhet nemcsak a bv. személyi állománya, hanem bármelyik fogvatartott.

Mindezek a felismerések azt sürgették, hogy a fejlettebb büntetés-végrehajtási rendszerrel rendelkező közép-európai országok is vállaljanak részt a Themis-programban, továbbá, hogy az eddigiektől eltérő módszereket célszerű alkalmazni. A konferencia megrendezésével kívántuk megvalósítani ezeket a célokat, a következőképpen.

1. Tudtuk, hogy intenzívebbé kell tenni az együttműködést a kelet-közép-európai országok büntetés-végrehajtási szervezetei között. Nyilvánvaló tény ugyanis, hogy Kelet-Közép-Európa sajátos régió, ahol nemcsak a geopolitikai helyzet kapcsolja össze az országokat, hanem a közös kultúra és a tradíciók sokasága is, miközben igen nagy különbségek találhatók az egyes országok között. A térség országainak nagy része nem tagja az Európa Tanácsnak, de az ET szakértői már régóta foglalkoznak velük, szemináriumok szervezésével és tanácsadással. Úgy gondoltuk, az általunk kezdeményezett együttműködés bekapcsolja őket az európai vérkeringésbe, és felgyorsítja integrációjukat az Európa Tanácsba.

2. Segítséget igyekeztünk adni az Európa Tanácsnak a Themis-program felfrissítéséhez, hiszen tapasztaltuk, hogy a korábbi konferenciák előadásai már túlságosan egysíkúvá váltak. Ennek feloldására felkértük a különböző országokban, különböző területeken dolgozó szakértőket, hogy mondják el, milyen nehézségekbe ütközött országukban az európai normák megvalósítása, milyen módszereket használtak ezek elfogadtatásához, milyen főbb állomásai voltak a folyamatnak. Külföldi előadóink többsége színvonalas előadással tett eleget ennek a felkérésnek, mások pedig olyan fontos kérdésekről beszéltek, mint például a kommunikáció szerepe a börtönben.

3. Megpróbáltuk bemutatni, miképpen fejlődött a magyar büntetés-végrehajtás az elmúlt 5 évben. Az intézményrendszer és annak belső szervezete ezekben az években látványosan átalakult. 1993 áprilisában hatályba lépett az európai normákon alapuló magyar bv. törvény, amely elősegítheti a minden részletében korszerű büntetés-végrehajtási tevé-





kenységet. Az előadások közül főleg *dr. Tari Ferenc* vezérőrnagy gyakorlati példákkal tűzdelt előadása érzékeltette azokat a nehézségeket és problémákat, amelyek a korszerűsítés folyamatát jellemezték. Úgy gondoltuk, hogy az ún. „magyar modell” elméleti és gyakorlati bemutatása fontos és tanulságos lehet a kelet-közép-európai delegátusok számára, mivel sokan közülük még előkészítői ennek a munkának. Természetesen nem akartuk azt, hogy modellünket szolgálai módon átvegyék, hiszen ez teljes képtelenség lenne, csupán azt reméltük, hogy tapasztalatainkat hasznosítani tudják korszerűsítési munkájukban.

A konferencián szerzett benyomásaink azt igazolták, hogy ez a hármas cél különböző mértékben, de megvalósult. A kerekasztal-beszélgetésen úgyszólván minden felszólaló egyetértett a kelet-közép-európai együttműködés szükségességében, néhányan pedig úgy vélték, jó lenne, ha az együttműködés központja Budapesten lehetne. Öröndetes volt hallani, hogy a finn főigazgató, Karl Johann Lang úr, a finn büntetés-végrehajtás igazgatója felajánlotta, a következő konferenciát 1995-ben rendezzék Helsinkiben.

Információink szerint az Európa Tanács kedvezően fogadta az általunk felkért előadókat, és elfogadta őket az Európa Tanács hivatalos szakértőinek. Azt hiszem, ez minősíti legjobban előadásaink színvonalát. Végezetül elmondhatjuk, hogy a büntetés-végrehajtás korszerűsítésének „magyar modellje” egyértelmű sikert aratott nemcsak a környező országok, hanem az Európa Tanács vezetői és a nyugati delegátusok körében is. Számomra ez volt a konferencia legnagyobb sikere.

Dr. Boros János

Miből élünk?

A büntetés-végrehajtásban dolgozók életkörülményei *



Lehet, sőt biztos: darázsfészekbe nyúlok. Teljes kör- és kórkép felvázolására nem vállalkozom, de tény, hogy nyolc hete, amióta felkértek az előadás megtartására, minden alkalmat megragadtam, hogy tájékozódjak. Bontsuk két részre az alapkérdést: *miből és hogyan élnek ma a büntetés-végrehajtási dolgozók?* Miből? Azt hiszem, kórusban halljuk a választ: kevés pénzből, meglehetősen kevésből. Hogyan? Élhetnének és szeretnének jobban élni, de van egyszer az a bizonyos „takarónyújtó-

kodási” elv, amely a bérből és fizetésből élőknel meghatározó. Jövedelemről nem lehet szólni, mert az esetek 95%-an a feleség, a társ is csak bért, fizetést visz haza. Úgy vélem, előljáróban leszögezhető: a bv-ek a társadalmi átlag alatt élnek, megbecsültségük egzisztenciálisan és természetesen anyagiakban, finoman fogalmazva: nem ostromolja a fellegeket.

E rövid bevezető után érdemes áttekinteni a bv. működését érintő feltételeket, lehetőségeinket.

Intézeteink többsége az elkövetkezendő 5-10 évben 100 éves évfordulóját ünnepli. Ezek az épületek elszigeteltséget, bizalmatlanságot, ridegséget, általános szürkeséget sugároznak. Az új törvény „elképzeléseinek” végrehajtása ezekben az intézetekben szinte lehetetlen. Több vonatkozásban tovább romlott a helyzet, főleg a megyei intézetekben, amelyek döntő többsége 130-140%-os telítettséggel dolgozik. Ilyen körülmények közt dolgoznak munkatársaink, szembetalálva magukat a zsúfoltság okozta feszültséggel, a fogvatartottak törvényben előírt azon jogaival, amelyek jelenleg nem biztosíthatók. Nem az a baj az új törvénnyel, hogy van és előremutató, hanem az, hogy a feltételek hiánya miatt azonnal konfliktust teremt köztünk és fogvatartottak között.

*Elhangzott a Magyar Börtönügyi Társaság 1994 március 25-én megtartott közgyűlésén.

Ha egy állam által fenntartott szervezet a tb-toplistán az adósok között első helyet foglal el, ha gazdasági szakembereink a „túléltek önmagunkat” megjelöléssel zárnak egy gazdasági időszakot, és ez nem rajtunk múlik, akkor ezt a kérdést ne boncolgassuk tovább. Úgy érzem, a törvényi feltételek, a pénzügyi-finanszírozási és munkalehetőségeink már önmagukban feszültség-hordozók és befolyásolják a hogyan élünk kérdést. Nézzük a negyedik feltételt.

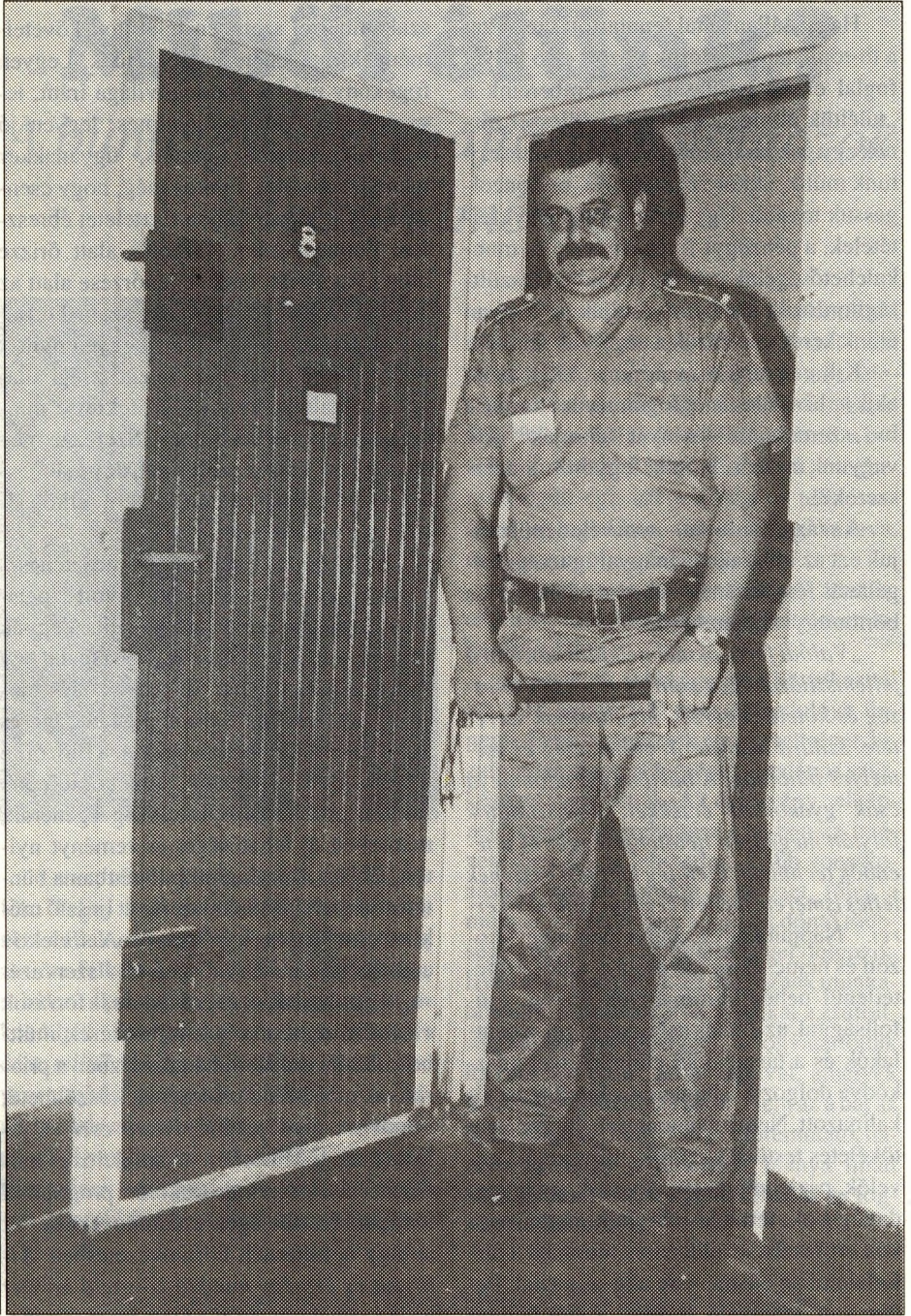
Kik vagyunk mi valójában? Kik azok, akik a hivatalos megfogalmazás szerint a bv. személyi állományát alkotják? Kik vagyunk mi, börtönőrök, fegyőrök, smasz-szerok?!

A századfordulón – nem véletlenül tartjuk ezt az időszakot a magyar igazságszolgáltatás fénykorának – ekként vélekedtek a börtönügyi szakemberről:

„Valódi férfi, akinél nélkülözhetetlen a jellemzilárdság, a komoly lelkiismeretesség és kötelességérzet, hivatásának szeretete, szilárd akarat, erényesség és személyes bátorság. A börtönügy tudománya csak gyakorlati érzékkel, tapasztalatok folytán megedzett ítélőtehetséggel és a tendők technikai, illetőleg kezelési részének teljes ismerete mellett érvényesíthető sikerrel.” Napjainkra ez alapvetően megváltozott és nemcsak az idő múlása miatt. Hihetetlenül nehéz körülmények között, zsúfoltsággal, az ellátás nehézségeivel, a bentlakók és a társadalom előítéleteivel küszködve dolgozik a büntetés-végrehajtási alkalmazott. Nem hibamentesen, hiszen nem tökéletes testület ez, őnök, művezetők, nevelők, pszichológusok, orvosok, gyógypedagógusok, termelésirányítók, parancsnokok erőfeszítése, áldozatos munkája a társadalomban elismerésre alig-alig talál. Pedig van tennivaló bőven, a börtönügyi

szakemberrel szemben felállított követelmények meglehetősen sokrétűek. Legyen fogékony mások gondolatvilága iránt, legyen érdeklődő és figyelmes, legyen jó kapcsolatteremtő, toleráns, ugyanakkor mentálisan stabil. Fontos még, hogy csendesen, higgadtan tudjon tiszteletet ébreszteni önmaga iránt. Terhelés alatt őrizze meg nyugalmát, tartsa ellenőrzése alatt az adott helyzetet, továbbá nem szabad túlságosan érzékenynek lennie. Legyen nyitott új dolgok befogadására, jó egészségi állapotát, alkalmas kondícióját tekintse mindenkor munkaeszközének. Szerezze meg a szükséges alapképzettséget, de ne sürgesse türelmetlenül a társadalom erkölcsi-anyagi megbecsülését.

Az Európa Tanács a Demosztenész-program keretében vizsgálta a volt szocialista országok börtönrendszereit. Vegyük számba megállapításait. A vizsgálat egy történelmi és drámai újrendeződés időszakában történt. Szociális-gazdasági és politikai struktúraváltás idején, a filozófiai átértékelődés kezdetén, amely időszak sok-sok problémát és feszültséget generált, miközben új lehetőséget és reményt nyitott. Ebben a történelmi pillanatban a büntetés-végrehajtási rendszereket ijesztő működési nehézségek jellemzik. A szelektív amnesztiák, az irányítószervek átszervezése, a kemény bűnözés erősödése, a források elégtelensége, amely a fejlesztések múltbeli elmulasztásából fakad, részben a prioritások mai átrendeződésének köszönhető, mindezek eredőjeként *riasztó esélyek* jelentek meg. Miközben az ambiciózus modernizálási és rekonstrukciós programok további feszültséget eredményeznek az amúgy is túlterhelt börtönvezetésben. *Kihívást és kemény munkát követelő helyzet ez. A személyzet azzal a kihívással szembe-*



sül, hogy alapvetően át kell értékelnie szerepkörét, új felfogásban kell értelmeznie feladatát. A sok gond közepette lélekemelő látni azt a szakmai professzionalizmust és energiát, amellyel a problémákat kezelik, valamint azokat az erkölcsi célokat, amelyek inspirálják ezt az egész folyamatot. A fentieket az Egyesült Királyság Európa Tanács-beli képviselője, Kenneth Neale úr írta. Megállapításaihoz vajon mit tehetünk hozzá mi, magyar bévések? Hiszen mi megéltük, tapasztaltuk, saját bőrünkön éreztük ezt az időszakot. A testület Lengyelországgal és a volt Csehszlovákiával ellentétben a magyar börtönöket a buktatók elkerülésével tudta átvinni a rendszerváltás folyamatán. A felfokozott társadalmi kíváncságnak közepette a depolitizáltság mint új elem követelménye mellett készek és képesek voltunk (és vagyunk) az európai normák befogadására, a felzárkózására. A nyilvánosság szélsősége és sok esetben rosszindulata kellően megedzette a személyzetet. Kijelenthetjük: a testületet az elmúlt években saját tisztessége és morális tartása tartotta meg a működőképesség szintjén. Miközben az így elismert és megedzett személyzet egyre nehezebb helyzetbe kerül. Egyre süllyed egy láthatatlan társadalmi ranglétrán, mára pedig sajátos értékválságba zuhant. Pedig a személyzet igazodási kényszere jól kitapintható. Él és hat a mindenáron való megfelelés igénye, a képzettséggel kapcsolatos követelmények teljesítése, miközben a szolgálat körülményei, a bv. félkatonai imázsa, a fegyverek, a kényszerítő eszközök jelenléte egészen egyedi helyzetet teremt. Nem könnyű megfelelni ennek az egyedi helyzetnek, főként ha az állam, a kormányzat nem tudja, nem akarja, netán nem érdeke, hogy e helyzetet rendszerbe foglalja és ebből fakadóan a

problémákat egyediségüknek megfelelően kezelje. Ebből, e kettősségből ered a válságállapot, az értékvesztés. Fel kell tennünk a kérdést: valóban csak a törvény hiányzik? Az a törvény, amelytől jogi státuszunk rendezését, képzési, előremeneteli, javadalmazási rendszerünk kiszámíthatóságát várjuk, viszonyaink átláthatóságát? Véleményem szerint többről van szó. Nagyon hiányzik az olyanféle meghatározás, amely az állomány, a személyzet hatáskörét, státuszát rendezi és méltósággal, érdemleges, pozitív szereppel ruhazza fel a bv-t, szavatolja a társadalom széleskörű elismerését, egyben szakmai hitele is van.

Ha a börtön jövőjét keressük, sokkal többet kell beszélnünk arról a közérzetről, amely egy foglalkozást hivatássá emelhet vagy egy hivatást foglalkozássá süllyesztet. A börtönök világa – amíg lesznek börtönök – mindig ellentmondásokkal teli, ártalmakat sugárzó, elromlott világ lesz. Ne keressük most, mitől romlott el, ki rontotta el. Azt azonban nem felejthetjük el, hogy egyedül az elrontott világ tartalmazza saját meghaladásának feltételeit és jelenti meghaladásának realitásait. Mi, akik ezt az elrontott világot hétköznapiaként megéljük, okkal és joggal tartunk igényt feltételeinek javítására, realitásaink figyelembevételére. A börtönöket létrehoztuk, fenntartjuk, és úgy hiszem, tudjuk azt is, mit kell tennünk.

Hol a határ?

A társadalomnak nincs oka, de joga sem arra, hogy a börtönöket és a börtönőröket a társadalmon kívül helyezze. Ezt tette sokáig, ma is sokan vélekednek így. Nemcsak a magánéletükben, hanem hivatalosan is. Ez a görcs még a mai napig nem oldódott fel. A társadalmi elzárkózás miatt csekély

az érdeklődés a börtönproblematika iránt. Pedig ha nem beszélünk börtöneinkről, attól azok még léteznek, súlyos ellentmondásokra, megoldatlan társadalmi gondokra figyelmeztetnek. A jelenlegi helyzet rendkívül összetett: mintha minden, ami egykor volt, még mindig lenne, és minden, ami lesz, már látható volna. A szociálpolitikai rendszer alapvető kérdése, hogy hol legyen az a határ, ameddig költeni szabad különféle jóléti célokra anélkül, hogy a gazdaság igazi veszélybe kerülne. Egyetemes válasz, úgy hiszem, nincs. De a mi szakterületünknek is ki kell dolgoznia a maga belső hálóját, s a lényegi döntés kritériuma: mennyit vagyunk hajlandók költeni erre a célra? *A tűzoltás ilyenkor a legrosszabb megoldás, mert e lépés időlegesen életképessé avathat olyan megoldásokat, amelyek az alapjaiban hibás működésből erednek.* A szociális tevékenységben megítélésem szerint kiemelt szerepe van a megelőzésnek, amely az újra és újra jelentkező bajokat az eredetük-nél veszi célba, sok esetben az egész szervezet működését is módosítva ezáltal. A hatékony szociálpolitika bizonyos mértékben a szakmai munka szerkezetébe is beleavatkozik. Azt is el kell ismerni ugyanakkor, hogy egy elhibázott beavatkozás tönkretelheti a szervezet működését. Véleményem szerint rövid időn belül rendelkeznie kell a testületnek jól végiggondolt szociálpolitikai elképzelésekkel, amelyeknek garanciális feltételeit az állam köteles biztosítani. *Szolgáltatásként és nem kegyként értelmezve a szociálpolitikai intézkedéseket.*

Nevezetesen: ha az oktatást, a lakást, az orvost, az öregkor nyugalmát az állami szociálpolitika viseli, akkor alacsony bérek is elegendők. Ha sokat vonunk el, de sokat is adunk.

Persze e rendszer hátránya röviden

megfogalmazható: az állampolgárnak nincs beavatkozási lehetősége a dolgok menetébe, így könnyen feledésbe merül, hogy a szociálpolitikai javakat nem ellenszolgáltatás nélkül vesszük igénybe, hanem a fedezetét magunk termeljük meg, az állam csupán az eredményt osztja el. Még a 80-as években is tartotta magát az a felfogás, hogy a nem fizető szolgáltatásokat az állam a sajátjából adja. Ez a stílus segítette elfedni, hogy a javakat nem az atyai színben tetszelgő állam hozza létre. Ha felcseréljük egy korabeli írás szóhasználatát: mintha bőkezű, gavallér állampolgárok kezelnék jóidulató leereszkedéssel, az elesett, tutyi-mutyi hivatal pénzügyeit. Ennyit a felfogásbeli fonásokról.

Lehet úgy is élni, hogy az emberek összehúzzák magukat. De ha már gond a lakbér, a könyv, a fűtés, az OTP-kölcsön, rövid időn belül a rossz hatások kezdenek összegződni. Az emberek kimerültebbekké válnak, borulatóak lesznek, erejüket a napi gondokkal való viaskodás köti le. Mindez a munkahelyen is érezteti hatását: *drágán fizet az, aki a szociális rendszeren akar takarékoskodni.* Rossz az a felfogás, amely a szociálpolitika területeit humanitárius célként állítja be, és úgy véli, még ártételezen sincs köze a munkahelyhez. Vegyünk egy példát. Szóltam a nyugodt öregkorról, a jövőbeli biztonság tudatáról, amely a kiegyensúlyozott társadalmi létérésünk feltétele. A saját tájékozódásom szerint a szolgálati kor felső határáig, tehát 55 éves korig, a fogvatartotti körben dolgozó tiszthelyettesek (felügyelők, őrök, a gazdasági terület munkáltatói közül az ott dolgozó személyzet) mindössze 5-10%-a jut el. Ebben a kategóriában a FÜV időpontja a 45-50 éves életkor. E területen több mint négyezer munkatársunk dolgozik. Nem akarom dramatizálni a helyzetet,



A körletlen dolgozó felügyelők folyamatos feszültségben élnek

de kérдем: vajon e munkatársaink hogyan számoljanak a nyugodt öregkor várható feltételrendszerével? Ha nagyon nyersen fogalmazunk: a *bv-s*, a *fegyőr drága*. Úgy is fogalmazhatnánk: *gazdaságtalan lény*. Sokba kerül az „előállítás” és a „karbantartás”. Ez a megfogalmazás egyúttal a szűken vett közgazdasági nézőpont korlátaira is figyelmeztet: *büntetés-végrehajtási dolgozó nélkül ez a tevékenység értelmetlen*.

Való igaz, az emberek számára „drága” a jólét, az egészség, a társadalmi biztonság. Ez a tény (így vagy úgy) tükröződik a testület szociális ráfordításának nagyságában is. Az országos parancsnokság már 1990-ben és utoljára 1993 novemberében felméréseket készített, amelynek eredményei előrevetítették a mára kialakult helyzetet. A tavalyi novemberi adatok a reális helyzetet tükrözték, és mert a követel oldalra új tétel nem került, a helyzet tovább romlott. 1993 eleje óta megkezdődött a felsőfokú végzettségű szakemberek elvándorlása,

így szellemi-alkotó értékek kerültek és kerülnek el a testülettől. Itt jegyzem meg, hogy a 20%-ot meghaladó infláció közepette az állami költségvetésben 1,97%-os emelés „jutott” a testületnek, 1993. május 1-jétől.

Cinikusnak tartom azt a logikát: minél rosszabb, annál jobb. Jól látható következményekkel jár dolgozóink családösszetartó, megőrző képességének ilyen durva szintű romlása.

★

Azt hiszem, ígéretemhez híven nem körképet, hanem körképet vázoltam fel, holott sok, a témával szorosan összefüggő területet nem is említettem. Úgy gondolom, most már nem a tegnap, hanem a jövő minőségéről van szó. Azt hiszem, az előadásban jelzett kérdés: „*miből élünk?*”, csak részben válasz a „*hogyan élünk?*”. A hogyan ugyanis nem csupán anyagi megközelítést jelent. De nem nélkülözheti azt. Ismerjük jól tartós gondjaikat. Változtatnunk kell rajta!

Csapó József

Az optimista

Gyógyító szakértelemmel

Soknevű doki. A személyiben csak két utónév szerepelhet, bajos lenne valamennyit kiírni: Dr. Csicsay Claudius Iván Keresztély Márton. A névtabló története nagyon egyszerű: a fantáziadús, átlagon felüli műveltségű édesanyára utal vissza. Két Robert Graves könyvet olvasott a fia születése körüli időkben és az „Én, Claudius” különösen megragadta. Dr. Csicsay Iván pályájára és magánéletére az érzelmi és értelmi motívumok bölcs összefonódása jellemző. Született optimista, született pragmatikus; színes egyéniség.

Az intézetet alapító európai híró tudós, dr. Moravcsik Ernő 1896-ban elmebetegeket is gyógyító nevelési alapelveként az egyik cikkében az empátiát és a szigorú követelményrendszert együttesen jelölte meg. Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet, az IMEI főigazgató-főorvosa, dr. Csicsay Iván őrzi neves elődje ezen nézetét. Modernizálva így fogalmaz: „Betegeink gyógyításához pragmatikus empátia szükséges. Szívesen mondanék liberális empátiát is, de a jelző foglalt a politika számára. Helyette fokozzuk még egy szóval: gyógyítási alapelvünk pragmatikus, racionális empátia”.

Az apa jogász volt, ismert ember a szakmában. 1987-ben kiszállt a kocsijából és holtan esett össze. Három hónap múlva követte őt a mama, tévézés közben. Ahogy öregszünk, mind többet könnyezünk. A negyvenhat éves, racionalitásáról ismert

főorvos otthon szomorúan simogatja az első házassága után rámaradt tizenkét éves Bunda kutyus buksiját: „Mi lesz, ha meghal?” , nem, nem megdöglik, mert az ő szótára még egy állat kimúlására sem alkalmaz ilyen csúnya szót. „Olyan, mint az oligofrén gyerek – kapom fel a kutyát illető szakjelzőre a fejem – sok baj van vele, de mi szeretjük.”

Honnan is indítsam a beszélgetést, ahol nem egy intézmény, az IMEI bemutatására esik a fő hangsúly, hanem a vezető, dr. Csicsay Iván személyiségére. Hát persze, megvan, hol kezdjük. Az orvosi eskünél.

– Gondolta-e főorvos úr ifjúsága azon ünnepi pillanataiban, hogy valamikor ilyen jellegű intézet élére kerül?

– Ide konkrétan nem, de már az egyetem is az volt a vágyam, hogy egészségügyi szervezőként kórházigazgató legyek. Különös, de így van. Nem sebész, nem bel-

gyógyász akartam lenni, noha summa cum laude végeztem, hanem kórházmanagementtel foglalkozó szakember. Jóllehet beképzeltnek tűnhet az akkori végzős orvostanhallgató, de mentségére legyen mondva, általában az orvosok nem akarnak szervezéssel foglalkozni.

– *Akkor ön szerencsés ember. A helyén van. Tizenkét éve (az IMEI élen) belemerülhetett az egészségügyi szakigazgatás mélyvízébe...*

– Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy ezt megelőzően végigjártam a fegyveres testületi egészségügyi szakigazgatás valamennyi területét. Az orvosi egyetem után Kiskunhalason kezdtem, határőr kerület orvosaként. Majd a Határőrség Országos Parancsnokságán beosztott főorvosként az egészségügyi szolgálat megszervezésével, ellenőrzésével bíztak meg. Másfél esztendeig a Belügyminisztérium Korvin Ottó kórházában az alkalmasságvizsgáló osztály főorvosaként ténykedtem. Onnan kerültem a büntetés-végrehajtás parancsnokságának egészségügyi osztályára, és 1981. augusztus elsejével jelenlegi beosztásomba.

– *Ez karriertörténet?*

– Inkább karrier-közalkalmazotti ív. A médiákban gyakran elhangzik a karrierdiplomata kifejezés. Miért ne képezhetnénk mi új szavakat az érvényesülésre? Hiszen léteznek karrier-közalkalmazott, sőt karrier-smasszer történetek is. Itt már tíz évvel ezelőtt is csak hosszantartó, megalapozott börtöntapasztalattal lehetett magasabb beosztásba emelkedni. Amint az operálást igazán csak a műtőasztal mellett lehet megtanulni, nem pedig a differenciáldiagnosztikát oktató könyvekből, úgy a börtönt is belső mindennapjaiban kell megismerni. Magamra visszavezetve: sose szé-

gyelltem, hogy büntetés-végrehajtási dolgozó vagyok. Még akkor sem, ha vájtfülű értelmiségi társaságban felkapták fejüket munkahelyem megnevezésekor.

– *Ezek az állások nem a társadalmi megbecsülés csúcsai...*

– Pedig nagyon elgondolkoztató az a tény, hogy lényeges jogszabály-változásokra nem volt szükség a rendszerváltozáskor sem. Cégemre, a büntetés-végrehajtásra jó ideje a szemléleti nyitottság és a progresszív fejlődés jellemző. Nyolc-tíz évvel ezelőtt még nem ismerhettük az Európa Tanács dokumentumait. Nos, amikor én át tanulmányoztam az Európa Tanácsnak a rendfenntartó erők tisztviselőire vonatkozó magatartási kódexét, elégedettséggel állapíthattam meg, mi mindig is ebben a szellemben tevékenykedtünk. Egyetlen hézag van, ami sem 89 előtt, sem napjainkban nem lett betömve. Olvassa csak: „*A rendfenntartó erők ama tisztviselői, akik betartják a kódex előírásait, megérdemlik a rendfenntartó hivatás és az egész társadalom megbecsülését, feltétlen támogatását és együttműködését.*”

– *Ez a társadalom egyelőre még magamat sem becsüli, rossz közérzete nyilvánvaló szimptomáiba ütközünk nap mint nap.*

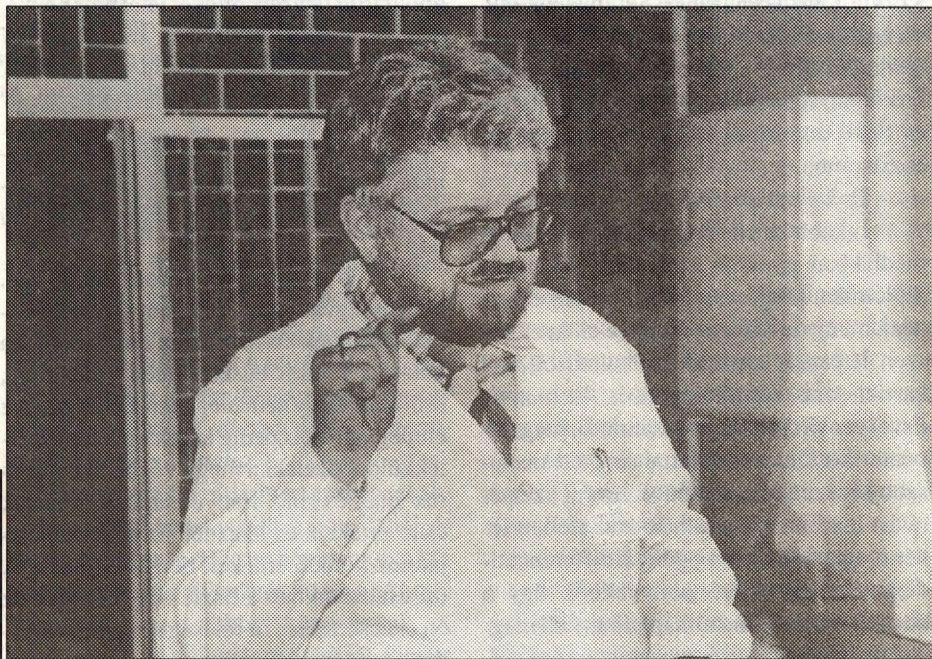
– A jó közérzetnek három alapja van. Az énmegvalósítás, az öröm és a tolerancia. Örömmel én már azt is elfogadom, ha valaki a zsúfolt buszon rálép a lábunkra, örülünk, hogy nem még ötven léptek rá..., az énmegvalósítás pedig kinek mi a fontos értékkülönbségeken megy végbe. Az emberek más és más irányultságúak. Vannak csúcsértékeik és léteznek az egzisztenciájukhoz kötődő érdekek bonyolult hálói. A mi családjunkban a tisztesség, becsület az én csúcsértékeim, a feleségemé, Annáé pedig a humánus és a szeretet.

Bánffy Anna megismerkedésük előtt az IMEI-ben dolgozott a pszichopedagógusok vezetőjeként, majd egy ideig személyzetisként. A házasságkötést követően érthető okból máshová kérte áthelyezését. Nem messzire: a Budapesti Fegyház és Börtönben a gyógyító-nevelő csoport vezetője. Óriási szerencse, gondolom, hogy ez a két ember egymásra talált a magánéletben és a szakmai elhivatottságban.

– *Elégedett, sikeres vezetőt látok magam előtt* – adok hangot intuíciónak.

– Valóban. Elértem, amit akartam, egyetlen ambícióm van, amit a hátralévő tíz évben szeretnék még megvalósítani: egy új IMEI megnyitását. Az elégedettség összetett érzés: mérhető azon, hogy az igény és megvalósíthatóság fokán milyen harmóniában vannak a dolgaim. Egyazon kategória, hogy én milyen elégedett vagyok sze-

mélyesen és mennyire elégedetlen, munkatársaim gondoljaival szembesülve. A büntetés-végrehajtásban vaskézzel kell megkövetelni az erkölcsi feddhetetlenséget, a korrupciónak még a látszatát is elhárítva. A látzatra ugyanúgy ügyelni kell, mint annak valóságtartalmára. Tari tábornok úrral egyetértve a személyzet helyzetét tartom kiemelkedően fontosnak. A munkatársaimét, akik önként vonultak be tíz-tizenöt évre a börtönbe: tisztességes ember több időt tölt el a munkahelyén, mint az otthonában. Ha hosszantartóvá válik a költségvetési restriktió, ez óhatatlanul kontraszelekciónak vezet. Ha a dologi kiadások megkérdőjeleződnek, még tovább redukálódnak a szükséges kiadások, féltő, hogy a munkájukat nagy áldozatvállalással és elkötelezettséggel végző embereink előbb-utóbb odébb állnak, hiszen sem az anyagi, sem a



társadalmi megbecsülésük nem kielégítő.

– *Miért akar új kórházat?*

– Mert ezen a helyen szemléletben, nyitottságban nem tudunk többet tenni a betegekért. Kellene egy park, sportpálya, földterület külső mezőgazdasági munka végzésére, nem lehet egy börtönnel összezárt szűk területen tengődni.

– *Milyen külföldi példa lebeg vágyálomként ön előtt?*

– Egy osztrák intézet, ahol nem is én, hanem az egyik munkatársam járt. Százéves szupermegfigyelő, 1974-es alapítás-sal, szociológus vezetővel. Nem is orvos áll az élén. Vigyázzunk: ezzel persze nem akarom lebecsülni intézményünket. Izraeli, svéd, angol delegációk egybehangzó véleménye, hogy a működésünk, a szabályozottságunk és az attitűdünk megfelel az európai mértéknek.

*

Dr. Csicsay Ivánnak nagy szerepe van a 311 ágyas, hat osztályra tagozódó, szakosodott börtönkórház csúcsformára futtatásában. Amikor 1982-ben az IMEI élére került, a kórtermek még cellák voltak, nyomasztó, kicsi ablakok sivárították tovább a falakat. Nem volt elég személyzet, éjjelenként bezárták a kórtermeket. A környezet kedvezően változott az átépítéskor. A belső nyitottság megfelel a korszerű egészségügyi szabályoknak. Az utóbbi pár évben elszegényedett magyar egészségügyben itt jobbák a tárgyi feltételek, mint a polgári elemosztályokon. A diplomás és nővéri állomány 144 státusza betöltve. Óriási a fejlődés 1982-höz viszonyítva, amikor ötszáz betegre negyven százalékkal kevesebb személyzet jutott.

– *Mégis, az IMEI gyakran áll rendkívül rágalmozó támadások kereszttüzében a sajtó és a közvéleményrészéről. Hogyan viszonyul e vádakhoz?*

– Az IMEI közérdeklődésre tart számot. Mint egy ilyen intézmény vezetője, aki különben nem pszichiáter, megszoktam, hogy gyakran adok interjút a sajtónak. Az eredmény persze nem mindig pozitív. Fájni semmi se fáj. Bölcs embert nem lehet megsérteni, az igazság nem sértő. A hazugsággal meg nem kell és nem érdemes foglalkozni. Erre vonatkozó további elvem még: színvonalon alul nem vitatkozom. Bizonyos dolgokra nem érdemes reagálni, felértékelődik általa.

– *Legutóbb a Kurírban mutatták be rendkívül kellemetlen nézőpontból az intézményt.*

– Szóval, a Kurír. Elmesélem a cikk keletkezésének történetét. Nemrég felhívott a Kurír munkatársa, Tóth László Levente, aki korábban nálunk volt segédápoló. Mondta, van egy írása rólunk, de engem is meg akar szólaltatni. Mivel legitimizációs tényező nem kívántam lenni, felhívtam a Kurír főszerkesztőjét. Küldött egy újságírónt, aki ragyogó riportot írt rólunk. Ezt követte a háttámadás. Három hét múlva megjelent ugyanott Tóth László Levente gyalázkodó kolumnája is. Ékes példája ez a zavaros médiatenyészetnek. A cikk valótlanosságokat közöl, amolyan irodalmiaskodó pseudomemoár. A szerző nem azt írta meg, amit átélt, hanem az itt-ott fél füllel hallottakat.

– *Például?*

– Egy beteg kalapácsot lopott a kőművesektől, és téves eszmerendszeréből kifolyólag meggyilkolta az egyik kényszer-gyógykezelten. Nem szeretem ezt a szót, mi nem használunk kényszerít, még raktáron se tartunk kényszerítő eszközöket, amelyek esetleg bőviben előfordulnak elmeszociális otthonokban. Mi a Magyar Köztársaság bírósága által elrendelt gyógyke-

zelésért vagyunk, nálunk rácsos, hálós ágy még a raktári készletben sincs. Ez az egyetlen gyilkosság történt, amire Tóth is célzott, csakhogya az 1981-ben volt, még az ide helyezésem előtt, amikor ő még gyerek volt. Szélsőséges, elvakult kardcsörtetés, hogy én nem engedem a tegeződést a betegekkel. Nem bizony. A személyzet se csendőrpertuban, se bizalmaskodó szíázásban ne legyen a betegekkel. Számtalan fiatal ápolónőnk jó közérzete, tekintélye igazol.

– *Milyen demagógiák kísértének – ha léteznek egyáltalán – az intézetről?*

– Alaptévedés, hogy a büntetés-végrehajtás és a terápia nem egyeztethető össze. Ami nem összeegyeztethető, az a kényszer és a terápia. Véleményem szerint a társadalmi veszélyesség fogalmát el kell felejteni. Bűnös, megbélyegző, közkeletű szóösszetétel, ebből született a gulág: a zsidó, a munkakerülő, az elmebeteg „az a bűnös, aki...” fajleméleten és hipotézisen alapuló kirekesztése. Az elmebeteg is egy kisebbség, akinek az érdekeivel törődnünk kell. Veszélyessége a cselekménynek van. A társadalom védelmét elismerem, ezt előtérbe lehet állítani.

– *Az önök melléfogása emberéletekbe kerülhet. Itt kettős terhelésű mindegyik fehérrácsos lakója. Beteg is, bűnelkövető is. A közvélemény örökre rács mögött szeretné tudni az IMEI pácienseit.*

– A mi dolgunk nem az ítéletetés. A mi betegeinket már idekerüléskor felmentette a bíróság.

– *Felteszem a zöldfülű kérdést: a bűnelkövető tudja-e imitálni az elmebaj, megjátszani magát?*

– Lehet, hogy megjátszsa magát egy ideig. A sok szakértő miatt azonban kizárt kísérleteinek eredményessége. Mi tudjuk,

sokan annyira betegek, hogy soha nem gyógyíthatók meg teljesen, de olyan állapotot elérhetünk, hogy már nem követnek el bűncselekményt. Előfordul, hogy nem az elmeállapot javulása, hanem ellenkezőleg, romlása eredményezi a bűncselekmény kiiktatását, hiszen kiég az indulati készlet.

A nyitottságnak, a jó légkörnek köszönhetően az átlagos ápolási idő a kényszer-gyógykezelték tekintetében öt évről 2-3 évre csökkent az elmúlt 10 évben.

*

Ami eredmény az IMEI-nek, az időnként felháborodást vált ki a közvéleményből. Szabadul például a gyilkos. De a közbeeső, úgynevezett adaptációs szabadság megállapítása is rengeteg munkával jár. Adaptációs bizottság dönt a beteg beilleszkedési képességeit vizsgáló próbaszabadságról. Az elnök: a vétőjoggal élő Csicsay Iván.

– Mi minden esetben értesítjük az önkormányzatot, a rendőrséget, a körzeti orvost a megelőző, gondos környezettanulmányozást követően. Az adaptációs szabadságot levő beteg már az első 48 órában jelentkezni köteles, kéthetente az ideggondozónál, közvetve havonta nálunk, tehát állandó felügyelet alatt áll.

– *Egy botrányt dagasztó ügy, ha jól tudom, éppen ilyen szabadságolás ürügyén söpört végig az országon...*

– Pécsváradra gondol? Régen párttitkárok telefonáltak rám, azoktól se hagytam manipulálni magam. Ez most viszont valóságos lakossági hangulat volt, amit az országgyűlési képviselő joggal közvetített. Az adott beteg annak idején ámokfutóként, vonatkoztatásos téveszméktől szenvedve, öt emberre rátámadt. Hárman meghaltak. Az ügyről azért beszélhetek, mert ez az állapottunk már nincs az élők sorában. Mivel

rendeződött az elmeállapota és lett egy rákos megbetegedése, nem sok ideje volt hátra: e kettős motiváltság alapján javallottuk adaptációs szabadságát.

– *Amiből nem lett semmi, a pécsváradi-ak röplapot akartak terjeszteni, „tüntettek” az ámokfutó ellen.*

– Nem orvosként, hanem államigazgatási szerv vezetőjeként döntöttem úgy, hogy végül is nem engedhetem ki a beteget. Ő volt veszélyhelyzetben. Nem vagyunk buták, nem oda, ahol őt embert megszúrta, hanem harminc kilométerrel arrébb szólt volna a szabadságolása. A kudarchelyzetből aztán életem egyik sikerélménye lett.

– *Hogyan?*

– Falugyűlést kértem összehívni, meggyőzni a „fellázadt” pécsváradiakat, hogy a kitaszított elmebeteget más szemmel nézzék. Kórházigazgató ritkán tart falugyűlést. A helyi művelődési ház vezetői sem számítottak ekkora tömegre. Ez 1991-ben történt. Míg politikai gyűlésen akkortájt hetvenen jelentek meg átlagban, az én tájékoztatómon négyszázan szorongtak. Négy és fél óráig tartott az orvosi, emberi érvelés. Győztem. Az abszolút ellenszenvtől eljutottam a baráti kézszorításokig. Nézeteim rokonszenvenssé váltak, bár a beteg hazajövetelét ellenezték továbbra is. Közben persze kötelezett az orvosi titoktartás, a legjelentősebb érvemet el se mondhattam, hogy a beteg halála előtt szeretne még néhány utolsó pillantást vetni a szülőföldje lankáira. Én nem mondom, hogy a pécsváradiak azóta örömmel fogadják egy valahai gyilkos elmebeteg visszaköltözését, de hogy ez a doktor őszintén mondja a maga igazát, azt biztosan elhiszik. A falugyűlés hangulata a normális országban uralkodó normális viszonyokat tükrözte. A száz éve demokratikus jogrendű Svédországban se

lett volna talán másképp. A jogállamnak az a lényege, hogy toleranciát kell tanúsítania az elmebetegek elviselésére (is). A nálunk jóval fejlettebb demokráciákban sem nagyon tolerálják ezt a kisebbséget. A társadalmakat elborító kultúrszenny nagyon is vétkes ebben. Százsámra jelenítik meg az amerikai video-horrorfilmek a házaink körül ólálkodó elmebeteg tömeggyilkos arcát. Holott a statisztikai tény egész mást mutat. Tévhit, hogy ők eleve ölnék. Az elmebeteg populációban két és félszer kevesebb gyilkosságot, személy elleni bűncselekményt követnek el, mint az átlagosban. Egyes statisztikák szerint tízszer kevesebbet.

A baj, hogy az elmebeteg által elkövetett bűncselekmény jóval drasztikusabb lehet a hétköznapiénál. Repülőgép-balesetből is kevesebb történik, ám következményeiben katasztrofálisabb az autóbaleseteknél.

– *Társadalmi ellenhullám is érezteti hangját a halálbüntetés visszaállítására.*

– Érzelmi és elvi alapon, orvosként, aki az emberi életek megmentésére esküdött fel, sem tehetem magamévá a halálbüntetést. Tizenöt-húsz évet eltölteni egy börtönben nem könnyebb, mint meghalni. A büntetés célja a tetтарыыos, igazságos megtorlás. Régi és igazolt alapelv: a visszatartó erő nem a büntetés súlyosságában, hanem annak elkerülhetetlen voltában rejlik. Még az ördögnek is biztosítani kell a törvényes védelmet.

– *Áruljon el néhány vonást vezetői hitvallásáról. Egyáltalában: nehéz embernek tartják önt?*

– Feltétlenül. Maximalista vagyok. Nálam tévedni lehet, de lustálkodni nem. A legfontosabb vezetői tulajdonságnak a következetességet, a kiszámíthatóságot, méltányosságot tartom. Én nem sajátítom ki: ez

érvényes a személyzetre is. Egy vezetőnek nem nemet kell tudni mondania szemrebbenés nélkül a kérésekre, hanem igazat. Egész életemben szem előtt tartottam másokra érvényesen is a pragmatikus empátia mellett egy nem parttalan, racionális puritanizmust.

– *Hogyan viseli el a kritikát?*

– Nagy megrázkódtatások a logikusan gondolkodót azért nem érhetik, mert képes korrigálni a sikertelenséget. Tanul a maga kárából. Az a közösség, ahol mindenki csak dicsér, soha, senki rossz szót nem ejt, a lappangó autokrácia melegágya. Egy vezető nem engedheti meg magának, hogy ne viszonozza a lojalitást. Természetesen ezen nem a feltétel nélküli kiszolgálást, hanem a szókimondó és kritikus kiállást értem. A lojalitás nem felhőeffektus. Hamlet és Polonius beszélgetnek a felhőkről. Polonius aszerint látja más és más alakzatoknak, ahogyan Hamlet közli vele megfigyeléseit.

– *Előfordul-e megható pillanat az itteni betegek nehéz közegében?*

– Igen, volt egy betegünk, aki idejövetelemkor már az IMEI vendégszeretét élvezte. Született gyengeelméjű, kórosan kövér debil fiú üvöltözte éktelenül torz hangon 1983-ban a házi Ki mit tud?-on a Sandokán című dalt. A Ki mit tud? hosszú felkészülése a kényszerű tétlenkedés helyébe színfoltot vitt be, ezért rendeztük meg időről időre. A legutóbbin ez a beteg már érthető szöveget énekelt, lehetett vele kommunikálni, sikerült olyan állapotba hozni, hogy megszüntessük gyógykezelését. Búcsúzáskor megkérdezte, hogy a távirányítós tankot magával viheti-e? Egyszer behoztam a fiam játékait, átadtam a nevelői szolgálatnak, osszák ki a betegek között. Erre a beszélni is alig tudó betegre

mély hatást gyakorolt egy másik gyerek szeretettel küldött játéktankja. Persze, hogy magával vihette.

– *A szakértelem vagy a szeretet gyógyít jobban?*

– Mindkettő együtt. A túlhajtott, mindenekfölött való szeretet ártalmas lehet. Egyes betegeket kivételes szerephez juttatva privilegizált légkört alakítana ki. Nekünk minden betegnél a reszocializáció a lényeg. A gyógyítás, hogy újabb bűnismétlés veszélye ne fenyegetsen.

– *Schelling írja Az emberi szabadságról szóló tanulmányában: „Az értelem alapja az örület. Az örület nélkülözhetetlen elem, amelynek azonban sohasem szabad napvilágra lépnie, amely sohasem valósulhat meg. Az értelem rendezett örület. Ha az emberi szellemet a lélektől és így Istentől való elhagyatottságában szemléljük, annak legmélyebb lényege az örületben van. Az örület tehát nem keletkezik, hanem csupán előlép akkor, amikor az értelem nélküli való aktualizálódik.” Kényes kérdést tesz fel: aki flúgosok közé kerül, nem válik őmaga is veszélyeztetetté?*

Pillanatnyi pír fut át a fehér köpenyes, magas férfi arcán.

– Nem vagyok elmegyógyász. De deviáns gondolat kiben ne lenne? A kéményseprő kormos lesz, a pék lisztes, a bolondok orvosa bolond? Ez azért nem így van. Nincs időm nem racionális attitűdökre. Napi tíz órát elvisz az intézmény vezetése. Otthon vár a szakmai olvasmányok sokasága. Egy elmegyógyintézetben mindig történik valami, itt mindig naprakésznek kell lenni. Remény nélkül mindenki kezelhetetlenné válik. Nekem az a reményem, hogy lehet jól és még jobban vezetni az IMEI-t. Hogy '89-ben még három öngyilkosság volt, '90-ben már csak kettő, '91-ben egy, '92-93-

ban pedig már egy se. Hogy hiába áskálód-
nak ellenünk, „szigorúan zárt rémintéz-
ménynek” titulálva, minden hétvégén 150-
200 látogató előtt tárul ki az ajtónk, igazi
kórház módjára. Hogy míg más pszichiá-
triai intézetben még villát sem tarthat a be-
teg, addig nálunk kést is – persze jól meg-
szervezett felügyelettel. Ez itt olyan, mint
az óvoda, ők sem beszámíthatók – mondom
az ápolóknak –, mindenütt ott kell lennünk.
A betegek kulcsra zárt különszékénye is
egy-egy adalék a polgári nyitottsághoz, eu-
rópai szemlélethez.

– *Főorvos úr, hogyan piheni ki nagy
felelősséggel járó napi fáradalmait?*

– Fantasztikus, misztikus, sci-fi jellegű
könyvek gyűjtésével és szombat- vasárnap
két-három film megtekintésével. Három-
száz videofilmem van. Ars poetikám: min-
den film jó, amíg nem láttam! Míg tévét
egyáltalán nem nézek, filmet annál többet.
Profí filmnéző vagyok. A rendező szakos
főiskolásoknak kötelezően előírt százöt-
ven filmből százharmincat láttam. A mű-

élvezetet fokozza, ha közben komótosan,
aprólékosan rágyújtok egy pipára.

*

Csakhogy a büntetés-végrehajtásnál
dolgozni nem olyan munkakör, amiből
négyezer kötettel és fantasztikusan színes
videokockákkal igazán ki lehetne kapcsol-
lódni. Miért mondom ezt? Mert a doktor úr
hobbijai részletezésénél is kiböki: még a
cégnek is haszna van az én filmimádatom-
ból. Anna a csoportjának levetíti a külön-
böző csatornákon talált, s onnan felvett, ne-
velésileg fontos filmeket. Legutóbb mint-
egy harminc bűnöző könnyezte végig a *Ne
félj, csak az ég zeng* című alkotást. Ahol a
piti, kisstílusú gazember Vietnamban két ka-
tolikus apáca és negyven árvagyerek köze-
lébe sodródva valaki más lesz, megválto-
zik. Az átnevelés szocialista abszurditása,
úgy tűnik megbukott. De a személyiség
változtathatóságába vetett hit, remény és
ezért folyó küzdelem – miként az IMEI-
ben láttam – él.

Pardi Anna

Treatment

Újraéledő ideológia?

Az Európa Tanács 1993. november 22-25. között rendezte meg a *Kriminológiai Kutatások 12. Konferenciáját Strasbourgban*. A konferencia napirendjén a „*Pszichoszociális beavatkozások a büntető igazságszolgáltatásba*” című téma szerepelt. A fő referátumot Roger Hood, az oxfordi egyetem professzora tartotta. További öt előadás hangzott el: Christian Debuyst (Belgium): *Pszichoszociális beavatkozás az ítélet előtt és után* címmel tartott előadást. Anna Snare (Dánia): *Az elkövető és az áldozat közötti konfliktus megoldására irányuló pszichoszociális beavatkozások a meditációs eljáráson és a kártérítési programokon belül* címmel adott közre eszmefuttatást. J. M. Elchardus (Franciaország): *Az elkövetők egyes kategóriáira vonatkozó terápiás beavatkozások problémái, pl. a szexuális bűncselekmények, a családon belüli erőszak és a kábítószerrel való visszaélés terén*. F. Lösel (Németország): *Értékelő pszichoszociális beavatkozások a börtönben és egyéb bűnügyi összefüggésben* és J. Roberts (Egyesült Királyság): *A közösségi szankciókhoz kapcsolódó pszichoszociális beavatkozások alkalmazása* című előadását ismertette meg a szakemberekkel.

Úgy gondolom, a felsorolt témák nemcsak az én érdeklődésemet keltették fel, hanem sok más szakember figyelmét is lekötik. Ezért tartom indokoltnak a konferencia érdemi részének ismertetését.

Előadások és hozzászólások

Hood professzor, mint főelőadó azzal indította előadását, hogy megérett az idő a pszichotársadalmi beavatkozás újragondolására. A neoklasszikus „just deserts”, a tetterányos büntetési elvvel szemben egyre nő az elégedetlenség és egy „új büntetéstan” van keletkezésében, amelyik növekvő jelentőséget tulajdonít az úgynevezett veszélyes csoportoknak, vagyis az elkövetők kezelésének a gondolata újra előtérbe kerül.

A konferencián sok szó esett magáról a „*pszichotársadalmi beavatkozás*” fogalmáról, annak tartalmi elemeiről. A legtalányosabb véleménynek a tekinthető, hogy minden olyan intézkedést érteni kell alatta, amely a „tisztá büntetésen” túl konstruktív hatást gyakorol az elkövető viselkedésére, annak „megfelelő” módosítását eredményezheti, s így csökkentheti a visszaesők számát és arányát. A beavatkozás skálája meglehetősen széles, ide tartozhat a neveléstől kezdve a meditációs eljárásig: az áldozat és az elkövető megbékéléséig, megegyezéséig, a börtönön belül az elítéltek egymás közti és az elítéltek és a börtönalkalmazottak közötti pszichikus feszültség csökkentéséig.

Sok bírálat érte azt a felfogást, miszerint a korábbi kezelési ideológia teljes csődöt mondott, vagyis teljesen rossz volt („Nothing works”). Mondván, soha senki nem bizo-

nyította hitelt érdemlően, hogy a visszaesők aránya kedvezőbb lett volna olyan csoportoknál, ahol nem volt semmilyen beavatkozás, összehasonlítva azokkal, akiknél alkalmaztak valamilyen beavatkozást. A kezelésnek attól még lehet kedvező hatása az elítéltre, hogy bizonyos esetekben nem tud versenyezni az egyéb hatásokkal, nem tudja kompenzálni azokat. A „minden rossz” teória nem tett különbséget az „irányítható” (amenable) és az irányíthatatlan személyek között, hanem csak az átlagot tekintette, s ebből következtetett a teljes hatástalanságra.

A kezelés hatástalanságának paradigmája megalapozatlan azért is, mert differenciáltan alkalmazták az egyébként se kellően differenciált elkövetőkkel szemben. A kezelés rendszerint kimerült az orvosi, a pszichiátriai kezelésben, holott ez csak egy kis területe a lehetséges kezeléseknek, a lehetséges pszichoszociális beavatkozásoknak. Ezért az ilyen beavatkozások eredményességének megítéléséhez szükség van *egzakt vizsgálati módszerek* alkalmazására, a multifaktorális elemzésre (meta-analízis).

További észrevétel hangzott el a tekintetben, hogy a kezelés, a treatment fogalma korábban elsősorban a visszaeső bűnözéshez, annak csökkentéséhez kapcsolódott, ezért egy bizonyos fokig érthető, hogy elsősorban egészségügyi, orvosi, pszichiátriai tartalmat nyert. Talán meg is lehetne tartani a fogalmat az e területen hozandó intézkedések jelzésére.

Ettől eltérően a pszichotársadalmi beavatkozás sokkal szélesebb fogalom, mert magába foglalhatja a morális, pszichikus, szociális, pedagógiai, praktikus, szakmai és egyéb intézkedési formákat. Pl. professor *Snare* a szakmai tapasztalatok fontosságát állította előtérbe a meditációs eljárásoknál a meditátor részéről. Vagy példaként említhetők az „*elkövetői programok*” vagy a „*rehabilitációs szolgálatok*”.

Szem előtt tartva a pszichoszociális beavatkozások sokféle lehetőségét, Hood professor erőteljesen hangsúlyozta a tudományos kutatások további fejlesztését ezen a területen. Szükségesnek látja a bűnöző életmód longitudinális tanulmányozásának integrálását a pszichoszociális intézkedésekkel.

A vita során elhangzott olyan vélemény is, hogy a gyakorlati pszichoszociális intézkedések helyénvalóak, szükség van rájuk, de előbb tisztázni kellene a határokat, megvitatni az elméleti tételeket, s az így kialakuló többségi véleményre építeni a gyakorlati intézkedéseket. Ilyen kérdésekként merült fel – többek közt – a személyiségi jogok és az alkalmazhatónak ítélt beavatkozások összehangolása, vagy a tudományos egzaktuság követelménye az ítékezés folyamatában. Kérdésként merült fel, hogy a jogász szakember (bíró, ügyész stb.) milyen mélységig legyen köteles megismerkedni az egyéb tudományok (szociológia, biológia, pszichológia, pedagógia stb.) eredményeivel. Ugyancsak felmerült a *sztrikt legalitás* és az *opportunitás* jelenlegi viszonyának a megváltoztatása egyes országokban az opportunitás javára. Ehhez kapcsolódik a diverziós és a meditációs eljáráson keresztül az ártatlanság vélelmének az értelmezése. Lehet-e ezek után is érdemben beszélni róla, avagy üres formáságnak tekinthető.

A konferencia végeztével a részt vevők jelentős hányadának az volt a véleménye, hogy valóban új igazságszolgáltatási elvek és gyakorlat kidolgozására van szükség.

A részletek további jobb megértése és a hitelesség biztosítása érdekében célszerű leg-

alább kivonatosan ismertetni a konferencián kidolgozott és kisebb módosításokkal elfogadott *következtetéseit és ajánlásait.*

Következtetések

Napjainkban egyre több tény bizonyítja, hogy *az elkövetők kezelése elsősorban a visszaesés csökkentésére irányult.* A pszichoszociális beavatkozásoknak egy sor új formája fejlődött ki, ami jobban megalapozott kriminológiai ismereteket igényel. Az áldozat-elkövető viszonyára épülő beavatkozási modellek gyökeret vertek. Ez a fejlődés szükségessé teszi, hogy ezen beavatkozások jogosságát a jogbiztonság iránti növekvő igény és a tetartányos büntetés kapcsolatában értékeljük. A konferencia megállapítja, hogy a „*minden rosszul működik*” elmélet „*a treatment ideológia csődje*” egy félrevezető formula volt. Kielégítő bizonyítékok és tanulmányok azt mutatják, hogy bizonyos beavatkozások hatékonyak voltak. A tudatos viselkedést módosító formák különösen hatékonyak voltak, ha megfelelő elkövetők érdekében alkalmazták. El kell azonban ismerni, hogy bizonyos hatások nem annyira a beavatkozásnak, mint inkább a beavatkozás utáni periódusnak köszönhetőek. Mindezt szem előtt tartva, most éppen olyan hiba lenne, ha a „*kezelés rossz*” helyébe egyszerűen „*a kezelés jó*” fogalmát helyeznénk.

Egyértelmű, hogy a treatment orvosi koncepciójával nem lehet leírni, bemutatni a káros viselkedésre vonatkozó társadalmi tanulás elméletét, minthogy az társadalmi fogalmakra és értékekre épül. Egyetértés volt abban, hogy „a pszichoszociális beavatkozás” az elkövető és az áldozat szolgálatának széles spektrumára vonatkozik, és hogy az ilyen beavatkozások többcélúak, és nem csak a visszaesés csökkentését szolgálják. Példák szerepeltek a bűnösség megállapítására, az intézeti légkör megjavítására, a viktimizáció és az öngyilkosságok csökkentésére, és meditáció esetén az áldozatok szükségletének és érzéseinek kielégítésére. Sok vita volt azon, hogy a visszaesést milyen mértékben lehet a hatékonyság alapvető próbájának tekinteni.

Ugyancsak felmerült az a kérdés is, hogy a hatékonyság hangsúlyozása nem szüli-e meg a határtalan *diszkrecionális jogkör* ismerős problémáit és az elkövetők jogai iránti tisztelet hiányát, ami társul a diszkrediált „*rehabilitációs eszmével*”. De felmerült az is, hogy a beavatkozás új típusai rendszerint az önkéntes egyetértés szükségességén alapulnak (amennyire ez lehetséges egy büntetőjogi szankció alkalmazásánál), továbbá az elkövetők képessé tételén arra, hogy gyakorolják a szabad választást, a szerződészerű viselkedést, a számukra felajánlott szolgáltatásokkal kapcsolatban. Valóban, lévén a visszaesőknek számtalan személyes és társadalmi problémája, sokan azzal érveltek, hogy az állam feladata biztosítani a választást, mindig szem előtt tartva, hogy nem lehet helye a kényszerítésnek.

Nehéz volt egyetértésre jutni a meditáció, a jóvátétel, a megbékélés értelmében és céljában, de még nehezebb volt ezek helyének meghatározása a büntetőeljárással kapcsolatban. Egyesek aggályukat fejezték ki, hogy ezek a formák túlságosan kötődnek a kisebb súlyú bűncselekmények eltereléséhez, és azt igényelték, hogy ezek alkalmazása csak a büntető igazságszolgáltatás keretében legyen lehetséges, vagy mint alternatív formák, vagy mint hagyományos szankciók.

A konferencián felmerült a magas képzettségű pszichoszociális szolgálat biztosítása, beleértve az elkövetők és az áldozatok diagnosztikai és értékelő szolgálatát is. Azt mindenki elismerte, hogy a siker végül is a megfelelő struktúra létrejöttétől függ, nevezetesen: egy megfelelő és hatékony szervezeten, elegendő forrásokon, képzett és odaadó állományon és egy megfelelően rendezett környezetben.

Ajánlások

Ez a konferencia elegendő bizonyítékot nyújtott annak felismeréséhez, hogy nagyobb energiát kell fektetni a pszichoszociális beavatkozások értékelésébe, azok tanulmányozásába. A kormányoknak lényegesen nagyobb összeget kell szentelniük az ilyen kutatásokra, hogy azok jobban megfeleljenek a tudomány jelenlegi állapotának. Továbbá minden intézmény, amelyik keresi a beavatkozás formáit az elkövetők személyes és társadalmi tevékenységébe, kell hogy megfelelő rendszert teremtsen, amely képes a hozott intézkedéseket láthatóvá és értékelhetővé tenni. Ez vonatkozik az *áldozatorientált programokra* és a *pszichiátriai szolgáltatásokra* egyaránt. Ezek konkrétan az alábbiak lehetnek, mint minimum:

1.) Az Európa Tanácsnak kezdeményeznie kell a jól szervezett kutatást és elemzést a tekintetben, hogy milyen meditációs formák a legmegfelelőbbek a büntető igazságszolgáltatáson kívül és belül.

2.) Kutatás szükséges a pszichoszociális beavatkozások tartalmára és dinamikájára vonatkozóan, különösen ami a tudatos, megértő viselkedési programot illeti.

3.) Intenzívebben kell kutatni a visszaesés csökkentéséhez vezető eljárásokat. Ez a *longitudinális kutatási tervek* alkalmazását teszi szükségessé. Ez különösen vonatkozik az utógondozási tevékenységre.

4.) Figyelmet kell fordítani arra, milyen elkövetők gondolják, hogy szükségük van beavatkozásra, s hogy a beavatkozó intézkedések összhangban legyenek az elkövetők igényeivel. Különös figyelmet kell szentelni annak, hogy az elkövető felfogja, megértse a számára ajánlott beavatkozás hasznosságát, tisztességes voltát a legtágabb értelemben.

5.) Egyre fontosabb, hogy ismerjük a körülményeket, amelyekben a bűncselekményt elkövették, az elkövetés okait, valamint az értékelési rendszer és az elhelyezés várható következményeit.

6.) Megfelelő mérési módokat kell kifejleszteni, hogy lehetővé váljék a különböző beavatkozási intézkedések költségeinek és hasznának a felbecsülése azzal a céllal, hogy a szolgáltatás minősége maximális lehessen.

Végezetül, a szigorúbb és keményebb büntető intézkedéseket igénylő politikai törekvésekkel kapcsolatban a konferencia demonstrálta, hogy a kriminalitásra valamint az elkövetők és áldozatok problémáira adandó konstruktív felelet nem elérhetetlen. Valóban, az Európa Tanácsnak elő kell mozdítania az ilyen intézkedések fejlesztését.

Megjegyzések

Szakmai körökben jól ismert, hogy én nem helyeslem vagy fenntartással kezelem a klasszikus vagy neoklasszikus büntetőjogi irányzat alapelveinek többségét. Ezt az irány-

zatot úgy tekintem, mint amelyik a maga egészében nem felel meg a társadalom és a tudomány jelenlegi fejlettségi szintjének. Ennek ellenére ez az irányzat az elmúlt egy-két évtizedben teret hódított magának több kapitalista országban, s a volt szocialista országokban is sokak részére ez lett az új, a követendő. A politikai rendszerváltás következtében a régi, a pozitivista vagy neopositivista felfogás, amely a törvényszerűségekre, az okozatosságra, az elkövetők szerint is differenciált büntetési rendszerre épült, nem maradhatott, új kellett a helyébe, s itt volt és van kéznél az elkövetőkkel és az áldozatokkal is törődő neopositivista felfogás helyett az objektív viszonyoktól független, szabad akaratra épülő neoklasszikus kriminálpolitikai irányzat.

A röviden ismertetett strasbourgi konferencia azt kétségtelenül bebizonyította, hogy a büntető igazságszolgáltatás fejlődése nem a neoklasszikus irányzat megszilárdításának irányába mutat.

A konferencián folytatott szakmai beszélgetések során olyan vélemény is elhangzott, hogy lényegében a *treatment ideológia rehabilitása van napirenden*. Kétségtelen, hogy erről is szó van annyiban, hogy a pszichiátriai kezelés egyes hibái miatt helytelen volt a *kezelés egészének* csődjéről beszélni. De a pszichoszociális beavatkozások napirendre tűzésével ennél jóval többről van szó. Nevezetesen:

a.) A büntető igazságszolgáltatáson belül, ha azt hatékonyabbá akarjuk tenni, valóban több gondot kell fordítanunk az elkövetők viselkedésének, személyiségének módosítására, az áldozatok jogos igényeinek fokozott biztosítására.

b.) A sztrikt legalitás elvén nyugvó büntető felelősségre vonást célszerű fellazítani az opportunitás irányába. (Ez a folyamat már elkezdődött a büntetőeljárás reform-konceptiójának elfogadásával.) A fellazítási folyamat egy sor tisztázandó elméleti kérdést vet fel (pl. az ártatlanság vélelme és az „új stratégiák”), ami sok tekintetben új igazságszolgáltatási alapelvek kidolgozását teszi szükségessé.

c.) Bizonyítottnak látszik, hogy az igazságszolgáltatás nem lehet az állami szakmai bíróságok monopóliuma. Szükség van egyéb igazságszolgáltatási eljárások meghonosítására is. Ilyenek lehetnek: elterelés a bírói útról, laikus, társadalmi bírászkodás, meditációs eljárás, bűncselekményekért fegyelmi úton történő felelősségre vonás stb. Ezek az igazságszolgáltatási formák több nyugati országban ma is léteznek, az ottani kriminálpolitikusok ezt a tényt össze tudják egyeztetni a jogállamisággal, a személyi szabadság megfelelő védelmével.

d.) A konferencián megfogalmazott *Következtetésekből* és *Ajánlásokból* is kiderül, hogy az áldozat problémái éppen úgy napirenden szerepeltek, mint az elkövetőké. Többen áldozatcentrikus igazságszolgáltatást igényelnek. Ha van is ebben némi túlzás, az mindenképpen reálisnak tekinthető, hogy az igazságszolgáltatás csak akkor tekinthető igazságosnak, ha nemcsak az elkövetőt bünteti meg igazságosan, hanem az áldozatnak is igazságot szolgáltat. Ha a büntetőjogi reformok nem irányulnak ez utóbbi kívánalom biztosítására is, úgy aligha követik a fejlődés tendenciáját.

Végezetül szeretném felhívni a szakemberek figyelmét a konferencia anyagának tanulmányozására, mert megéri, mert jobb, ha az érdeklődők és érdekeltek első kézből kapják az információkat, nemcsak az én rövid ismertetésem alapján.

Dr. Vigh József

Jegyzetek

1.) Lásd: **John Braithwaite and Philip Pettit**: Not Just Deserts, Cambridge UP. 1989. Malcolm Feely and Jonathan Simon: „The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implications”. Criminology, Vol. 30, 1992. Paul Gendreau and Robert Ross: Revivification of Rehabilitation: Evidence from 1980's Justice Quarterly, Vol. 4, 1987.

2.) A Következtetések és Ajánlások Hood professzor fogalmazványai. A konferencia kisebb módosításokat ajánlott. A végleges szöveg még nem áll rendelkezésre, de a gondolatok lényegét a nyers szöveg is visszatükrözi.

P Á L Y Á Z A T I E R E D M É N Y

A szabadságvesztésből szabadultak társadalmi beilleszkedését segítő alapítvány kuratóriumának pályázati felhívására beküldött 14 pályamű elbírálása után az alábbi eredmény született.

**Első díjat (30 ezer forintot) nyert dr.
OSVALD Csilla (Budapest).**

**Második díjat és ezzel 20-20 ezer forintot nyert
SZABÓ Imréné (Komárom),
SZILÁGYI Margit (Nagyszénás)
és ENDREFI András (Dunaújváros).**

**Harmadik díjat (15-15 ezer forintot) nyert
dr. KELEMEN Márton (Budapest)
és TOMKA Gábor (Budapest).**

Török bűnözők

Tények és teóriák

A Törökországban börtönbüntetésüket töltő elítéltekről készült tapasztalati ténymegállapítások értékelése különböző besorolási szempontok, anómiák, szubkultúrák és asszociációs teóriák alapján történt. Ezek a ténymegállapítások, úgy tűnik, kétségbe vonják a teóriák érvényességét és megbízhatóságát.

A törökországi börtönökben található elítéltekről készült tanulmányok alapján az alábbi általános következtetések vonhatók le. (Icli 1992., Mutlu 1993.) A vizsgált bűnelkövetők 59%-át ítélték el gyilkosság, 22%-át lopás, betörés, rablás, minősített lopás bűncselekményi kategóriák miatt. A gyilkosságot elkövetők 53%-a vidéki, a lopást, betörést, minősített lopást, rablást elkövetők 63%-a viszont városi. Következésképpen a *gyilkosságok főként vidéki, a más bűncselekményi kategóriák főként városi jelenségek*. A bűncselekményeknek ez a két típusa az esetek 81%-át teszi ki. Tanulmányomban ezt a két típust veszem figyelembe, és mellőzöm az egyéb típusokat az elméleti értékelés szempontjából. A ténymegállapítások azt mutatják, hogy a gyilkosságot elkövetők 75%-ának és a második kategóriába tartozó bűncselekményeket elkövetők 78%-ának családtagjai vagy közeli barátai közül senkinek sincs priusza. A gyilkosságot elkövetők 74%-a és az utóbbi bűncselekményt elkövetők 54%-a büntetlen előéletű. Másrészt a gyilkosságot elkövetők 48%-ánál, a lopást, betörést, minősített lopást és betörést elkövetők 43%-ánál a család anyagi háttere kielégítőnek mondható. Ezt a különleges pontot tehát kihúzzhatjuk az általánosítások közül, hiszen a gazdasági-anyagi érdek vagy nélkülözés nem jelentős determináló tényező a bűncselekmények elkövetésében. Valójában a börtönben lévő emberek 20%-a említette a gazdasági-anyagi variációt, mint determináló tényezőt.

A bűnözőket megkérték, tárják fel azokat az okokat, amelyek a bűncselekmény elkövetésére indították őket. Sem a gyilkosságot elkövetők, sem az egyéb bűncselekmény miatt elítéltek nem tudtak sajátos, tiszta értelmezést adni. Azt próbálták inkább magyarázni, hogy nem volt előre megfontolt tervük, hanem a bűnelkövetés spontán módon történt.

A gyilkosságot elkövetőknél a bűncselekmény elkövetésében meghatározó szerepet játszott a más valaki által valamelyik családtagjukon elkövetett *szexuális visszaélés* (21%), a női családtagok ellen elkövetett *nemi erőszak* (16%), az *ittas állapot* (14%), a *ve-rekedés vagy a vérbosszú* (vendetta, 12%).

A ténymegállapítások megegyeznek a *török tradíciós kultúrával*, amelyben a családi élet különleges helyet foglal el. Következésképpen, ha az illető valamelyik családtagján erőszakot, szexuális bűncselekményt vagy nemi erőszakot követtek el, az elegendő ok a gyilkossághoz, főleg a vidéki területeken. Vidéken a személyek közötti konfliktusok fő eredete a *birtokháborítással és az öntözési csatornákkal kapcsolatos*.

A ténymegállapítások annyiban is megegyeznek a török tradíciós kultúrával,

amennyiben mellőzik az anyagi nyereségre irányuló, illetve az egoista, önző motivációkat. Az adatok azt mutatják, hogy a gyilkosságot elkövetők mindössze 10%-a, az egyéb bűncselekményt elkövetők 20%-a követi el tettét gazdasági érdek vagy nélkülözés miatt.

A bűnözők és a nem bűnözők életfilozófiái és fő értékorientációi között nincs jelentős különbség. (Mutlu, 1993.) A bűnözők is úgy vélekednek, hogy az emberek jók, bizalomra méltók, együttműködőek, barátságosak, segítőkészek. Nem találtunk jelentős statisztikai különbséget közöttük. A bűnözőknek és másoknak sincsenek precíz, kategorikus definícióik az életről és az emberekről. A populáció mindkét csoportja pozitív és negatív tulajdonságok kombinációját csatolja az ember és az élet fogalmához.

A szociális gondolkodók, mint *Yunus Emre*, *Haci Bektasi Veli*, *Mevlana* és az iszlám filozófia határozzák meg a kulturális tradíciót Törökországban. Mindannyian hangsúlyozzák a szociális viszonyok humanitárius elemeit. Az egoista, önző orientációk és az anyagi nyereség helyett ezek az értékek még a huszadik századi Törökországban is megmaradtak. Másrésről az emberi természetet egoistának, önzőnek és anyagiagnak tartják. A bűnözők csak a kötelező oktatásban vesznek részt (58% csak alsófokú iskolát végzett), és tudásukat főleg a tradíciókból nyerik; az emberi természet realitásának kombinációit és a humanitárius elemeket a nem bűnözőkhöz hasonlóan sajátítják el.

Másrésről a ténymegállapítások megnehezítik az olyan magyarázatokat, amelyek konzisztensek a kriminológiai tanulmányokban található címkézéssel (labelling), az anómiákkal, a szubkulturákkal és a különböző értékasszociációkkal.

Az *osztályozási (labelling) teória* alapvetően elfogadja azt a folyamatot, amelyet a bűnözés fejlődésében vagy a deviáns viselkedés kialakulásában észleltünk. A bűnözők emiatt a besorolás miatt – legalábbis az első bűncselekményük elkövetése után – ki vannak téve meghatározási, azonosítási, leírási, címkézési, elkülönítési, serkentési és befolyásolási eljárásoknak. Mindezek után az elárasztási szerep és a másodlagos deviancia – ahogy az osztályozási teória nevezi – kikényszeríti a bűnöző szem előtt tartását és a kívülállóktól való megkülönböztetését. Huszonnégy törökországi börtönben vizsgált 4 000 minta azt mutatta, hogy az elkövetők egymástól elkülönült gyilkosságot és lopást, rablást, minősített lopást, rablást követtek el. Másrésről, a gyilkosságot elkövetők 74%-a, a más bűncselekményeket elkövetők 54%-a még büntetlen előéletű volt. Következésképpen mi nem láttunk semmiféle összefüggést az első és a második deviáns cselekmény elkövetése között, mint ahogy azt a besorolási teória feltételezi.

Az *anómia-teória* alapján véve elfogadja a bűnözés fejlődésében az anyagi és/vagy önző, egoista motivációkat. Bár az adatok azt mutatják, hogy az elítélteknek csak 20%-a jelölte meg az anyagi érdeket vagy a nélkülözést mint determináló tényezőt a bűncselekmény elkövetésében. A gyilkosságot elkövetők 48%-a úgy ítélte meg, hogy családjá megfelelő anyagi háttérrel rendelkezik. Következésképpen nehéz magyarázatot találni a bűnözésre – követve a konformista-, újító-, rituális- és ellenállási- koncepciókat –, mint ahogy azt az anómia-teória tanítja.

A *szubkulturális megközelítés* alapján véve elfogadja bűncselekményi okként a negatív/ellentétes és a destruktív individuális motivációkat (Mutlu, 1993.), hogy a bűnözőknek és a nem bűnözőknek az életről és az emberekről alkotott értékorientációi megegyez-

nek. A ténymegállapítások szerint nincs statisztikailag jelentős különbség közöttük. A bűnözőkben nincsen különösebb negativista, destruktív, pesszimista orientáció az étellel és az emberekkel kapcsolatban.

A *differenciális asszociáció elmélete* hangsúlyozza a családi háttér és a kortárs csoportok szerepét a bűnözés kialakulásában. Az adatok ellenben azt mutatják, hogy a gyilkosságot elkövetők 75%-ának és a lopást, betörést, minősített lopást, rablást elkövetők 78%-ának sem a családjában, sem a baráti körében nem található büntetlen előéletű. A ténymegállapítások ellentmondanak egymásnak és a szubkultúra- elmélet felülvizsgálatára készítetnek.

Világos persze, hogy mindegyik elmélet alátámasztható vagy éppen cáfolható, ha kiemelünk néhány specifikus egyéni bűnesetet. Ellenben, ha bármely hipotézis vagy elméleti megállapítás értékeléséhez minimum 50%-os eloszlását vesszük a releváns változóknak, akkor az ellentmondó ténymegállapításoknak is van jelentőségük. E sajátos szempontból kiindulva elkerülhetetlen, hogy a törökországi bűnözőkre vonatkozóan kétségbe vonjuk a fent ismertetett elméletek érvényességét és megbízhatóságát.

Kayhan Mutlu



A BörtönÚjság megjelenésének második évfordulóján jó hangulatú sajtótájékoztatónak adott otthont a Fővárosi Bv. Intézet. Az újságírók megnézték a felújított körleteket, majd találkoztak a büntetés-végrehajtás vezetőivel, akik válaszoltak az elhangzott kérdésekre.

Nemzetközi kapcsolatok

Xiao Yang, a Kínai Népköztársaság igazságügy-minisztere 1994. április 1–7. között hazánkba látogatott. Programjában szerepelt – többek között – a Bp.-i Fegyház és Börtön megtekintése.

Bernhard Wydra, a bajor büntetés-végrehajtás oktatási és továbbképzési központjának vezetésével 1994. április 11–13. között 10 fős német csoport vett részt az Állampusztán megrendezett löversenyen.

1994. április 15-én német büntetés-végrehajtási szakemberekből álló 19 fős csoport tett látogatást a Bp.-i Fegyház és Börtönben.

Timo Tuomi és Pirkko Villika, a finn büntetés-végrehajtás szakemberei a finn bv.-vel kötött megállapodási szerződés keretében – 1994. április 5–20-ig – tanulmányozták a magyar büntetés-végrehajtást.

Öt holland börtönigazgató tanulmányozta több intézetünket 1994. április 22–26. között. Jártak Sopronkőhidán, Esztergomban, a Bp.-i Fegyház és Börtönben, valamint a Szegedi Fegyház és Börtönben.

A finn büntetés-végrehajtás 3. sz. büntetés-végrehajtási vizsgacsoportja május 16–18. között tanulmányi kiránduláson vett részt a Szegedi Fegyház és Börtönben, a Fővárosi Bv. Intézetben és a Pálhalmai Börtön és Fogházban.

Az angol börtönirányítás főosztályvezetője és hat börtönigazgató 1994. május 3–5. között közép-európai tanulmányútja keretében látogatást tett a Fővárosi Bv. Intézetben és az Országos Parancsnokságon.

A szlovén büntetés-végrehajtás 15 fős csoportja 1994. június 7-én látogatást tett a Bp.-i Fegyház és Börtönben, valamint a Fővárosi Bv. Intézetben.

Klaus Winchenbach igazgató vezetésével 18 büntetés-végrehajtási szakember 1994. június 18–23. között tanulmányút keretében meglátogatta a Fiatalkorúak Börtöne és Fogházát, a Váci Bv. Intézetet és a Fővárosi Bv. Intézetet.

A nagyváradi börtön parancsnoka és helyettese 1994. május 24–29. között több bv. intézetben járt tapasztalatcsere-látogatáson.



Arie Bibi a magyar országos parancsnokkal

Arie Bibi, az izraeli büntetés-végrehajtás főigazgatója vezetésével 1994. május 1–8. között 7 fős delegáció látogatott Magyarországra. Nagyra értékelték az egyre bővülő magyar-izraeli kapcsolatokat.

„Az elítéltek rehabilitációjának szervezeti és emberi jogi feltételei” címmel 1994. május 16–20. között nemzetközi konferenciát rendeztek Pilisszentkereszten.

1994. február 28 – március 4. között a NERIS Kft. szervezésében a Madridban megrendezett SICUR '94. Nemzetközi Biztonságtechnikai Kiállításon dr. Golts Mátyás, Fenyves Ernő, Kiss Béla és Lantos Ferenc vett részt.

1994. február 28. – március 6. között az ottani büntetés-végrehajtás meghívására Finnországban járt Fejes Imre, dr. Müller Anikó és Ruzsonyi Péter.

1994. március 7 – 11-ig a román bv. országos parancsnokságának meghívására dr. Tari Ferenc országos parancsnok, dr. Fekete Mihály és Ruzsa György tett látogatást Romániában.

1994. március 8 – 11. között a szállítójárművek tanulmányozása céljából Lengyelországba látogatott Győri Zoltán, Varga Géza, dr. Sárdi Miklós és Cicka János.

RÖVIDEN

A Rendőrtiszti Főiskola bv. tanszékének másodéves hallgatói 1994. április 11–13. között tanulmányi kiránduláson vettek részt Szlovákiában. Egy héttel később a harmadéves hallgatók e célból Ausztriába utaztak.

1994. április 5–10. között rendezték meg az Európai Jogi és Pszichológiai Társaság nemzetközi konferenciáját, amelyen magyar részről dr. Boros János vett részt.

1994. április 7–11. között „Börtön 2000” címmel Angliában rendeztek nemzetközi konferenciát, amelyen magyar vendégként Mikóné Farkas Zsuzsa vett részt.

1994. április 11–15. között Strasbourgban a büntetés-végrehajtással foglalkozó bizottság soron következő ülésén dr. Cserné Bakos Erzsébet és dr. Boros János vett részt.

1994. június 5–12. között a rheinbachi büntetés-végrehajtási szakszervezet nemzetközi tagozatának jubileumi ülésére 12 főből álló szakszervezeti küldöttség utazott.

1994. június 5–10. között a cseh büntetés-végrehajtás országos parancsnoksága és a chicagói Illinois Egyetem „Börtön személyzet: felvétel, oktatás, továbbképzés” címmel közös nemzetközi konferenciát rendezett. A konferencián dr. Estók József, dr. Csetneky László és dr. Sereg Pál vett részt. Június 9–10-én dr. Tari Ferenc és Huszár László is részt vett a konferencián.

1994. június 7-én az Indonéz Köztársaság magyarországi nagykövete R. M. Soelaeman Pringgodigdo tett látogatást az Állampisztai Börtön és Fogházban, valamint a Kecskeméti Bv. Intézetben.



Soelaeman Pringgodigdo, az indonéz nagykövet

Új jogszabályok és belső rendelkezések

Törvények

Az 1994. évi XX. törvény rendelkezik a Strasbourgban kelt, az elítélt személyek átszállításáról szóló egyezmény kihirdetéséről. Az egyezmény rendelkezéseit 1993. november 1-től kell alkalmazni. A törvényben felhatalmazást kapott az igazságügy-miniszter, hogy rendeletben állapítsa meg az elítéltek átszállításával kapcsolatos részletszabályokat.

Az 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről szól. A törvényalkotás célja az volt, hogy az alkotmánynak, a nemzetközi jogi kötelezettségeknek, valamint a jogállamiság követelményeinek megfelelően működő rendőrség alakuljon ki. A törvény külön fejezetekben szabályozza a rendőrség feladatát, szervezetét, jogállását és irányítását, a személyi állományára vonatkozó rendelkezéseket, a települési önkormányzattal való kapcsolatát, működésének általános elveit és szabályait, a rendőri intézkedéseket, a rendőr által alkalmazható kényszerítő eszközöket, a titkos információgyűjtés szabályait és az adatkezelésre vonatkozó előírásokat.

A törvény módosította a külföldiek beutazásáról és bevándorlásáról szóló 1993. évi LXXXVI. törvényt is. A 111. § szerint az idegenrendészeti őrizet bv. intézetben történő végrehajtására az elzárásra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. Egyúttal felhatalmazást kapott az igazságügy-miniszter, hogy az érdekelt miniszterekkel egyetértésben rendelettel határozza meg ennek részletes szabályait.

A kormány rendeletei

A kormány 8/1994(I.27) számú rendelete az igazságügy-miniszter feladat- és hatásköréről szóló 4/1990(IX.15) kormányrendeletet módosította.

A kormány 14/1994(II.1.) számú rendelete megállapította a kötelező legkisebb munkabért (minimálbér). Eszerint 1994. február 1-jétől a havibér legkisebb összege 10 500 forint, órabér esetén pedig 61,50 Ft.

A kormány 64/1994(IV.30) számú rendelete a külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról szóló 1993. évi LXXXVI. törvény végrehajtásáról rendelkezett. Az idegenrendészeti őrizetről a 46-52. §-ok szólnak.

A kormány tagjainak rendeletei

A belügyminiszter 8/1994(IV.13.)BM-rendelete a közúti közlekedés rendőrhatalósági igazgatásáról szóló 20/1990(VIII.6)BM-rendelet módosításáról szól. A rendelet szerint

nem kell engedély a megkülönböztető jelzések felcsereléséhez, ha az a bv. közbiztonsági vagy rendészeti feladatokat ellátó gépjárműveire kell.

A belügyminiszter 9/1994(IV.30)BM-rendelete a külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról szóló 1993. évi LXXXVI. törvény, valamint a 64/1994(IV.30) számú kormányrendelet végrehajtását szabályozza.

Utasítás

Az igazságügy-miniszter 5/1994(IK 5.)IM-utasítása a büntetés-végrehajtási testület hivatásos állományú tagjainak rendfokozati illetményét határozta meg.

Intézkedések

A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 0109/1994(IK Bv.Mell.2.)OP-intézkedése a bv. 1994.évi költségvetéséről szól.

A 0109/1994(IK Bv.Mell.2.)OP-intézkedés a bv. tartalékos állományának leszerelését szabályozta.

A 0132/1994(IK Bv.Mell.2.)OP-intézkedés a bv. dolgozóinak nyújtható szolgáltatásokról intézkedett a jogszabály-változásoknak megfelelően.

A 0134/1994(IK Bv.Mell.2.)OP-intézkedés bv. gépjárműveit megkülönböztető fény- és hangjelző készülékek felszerelésére és használatára vonatkozik.

A 0135/1994(IK Bv. Mell.2.)OP-intézkedés a gépjármű üzemben tartás és forgalmazás rendjéről szóló 0117/1985(IK Bv.Mell.2.)OP-intézkedést módosította. Fontos rendelkezése, hogy a főosztályvezető, illetve helyettese egybefüggő tartamú igénybevételt legfeljebb 3 napra engedélyezhet.

A 0138/1994(IK Bv. Mell.3.)OP-intézkedés a bv. hivatásos állományában szolgálatot teljesítő tartalékos hadkötelesek nyilvántartó okmányainak visszaküldéséről és a további feladatokról rendelkezett a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény alapján.

A 0139/1994(IK Bv.Mell.3.)OP-intézkedés a szabadság idejére járó átlagkereset fizetéséről szól.

A 0140/1994(IK Bv. Mell.3.)OP-intézkedés a bv. intézetei, intézményei és a bv. gazdasági társasági együttműködését rendezte.

A 0146/1994(IK Bv. Mell.3.)OP-intézkedés az országgyűlési képviselőválasztással kapcsolatos feladatokat határozta meg.

A 0147/1994(IK Bv. Mell.3.)OP-intézkedés az új biztonsági beszélőfülkék rendszerszerítéséről intézkedik.

A 0148/1994(IK Bv. Mell.4.)OP-intézkedés a fogvatartottak kártérítési eljárását szabályozta.

Az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokhelyettesének 0203/1994(IK Bv.Mell.3.)OPh-intézkedése az 1994. évi gazdálkodásról szól.

A 0205/1994(IK Bv.Mell.2.)OPh-intézkedés a próbaidős újfelszerelők „Ideiglenes ruházati alapellátási normájáról” rendelkezett.

A 0206/1994(IK Bv. Mell.2.)OPh-intézkedés a bv. hivatásos állományának ruházati utánpótlási illetményét és a közalkalmazottak ruhapénzét határozta meg.

RÖVIDEN

A 0207/1994(1K Bv. Mell.2.)OPh-intézkedés a munkanélküliek foglalkoztatása esetén igényelhető utazási költségtérítésről rendelkezett.

A 0208/1994(1K Bv. Mell.2.)OPh-intézkedés a képernyő előtt dolgozók egészségvédelméről intézkedett.

A 0209/1994(1K Bv. Mell.2.)OPh-intézkedés az IM. Oktatási Központ (Pilisszentkereszt), illetve a Továbbképzési és Oktatási Központ (Igal) igénybevételének térítési díjait rendezte 1994. március 16-tól.

A 0210/1994(1K Bv. Mell.2.)OPh-intézkedés a bv. gépjárműveinek műszaki megvizsgálásának, valamint a hatósági jelzések kiadásának és visszavonásának rendjét állapította meg.

A 0211/1994(1K Bv. Mell.3.)OPh-intézkedés a bv. gépjárművek közúti és telephelyi ellenőrzéséről szól.

A 0212/1994(1K Bv. Mell.3.)OPh-intézkedés a hivatásos állomány ruházati alap csökkentett és ideiglenes normáját állapította meg.

A 0213/1994(1K Bv. Mell.4.)OPh-intézkedés a Bv. Sajtóirodájának gazdasági tevékenységéről szóló 0211/1993(1K Bv. Mell.10.)OPh-intézkedést módosította.



A második szabad választáson mintegy ezer fogvatartott szavazott

A legjobbak

Országos cselgáncsbajnokság
(1994)



+ 95 kg

1. Barna Zoltán
2. Szabó Sándor
3. Gergics János hdgy.
3. Nyárasdi István őrm.

Rendőrtiszti Főiskola
Állampuszta, KFT.
Budapesti Fegyház és Börtön
Pálhalmi Börtön és Fogház

95 kg

1. Sándor Rudolf ftörm.
2. Nagy Zalán szk.v.
3. Gúth Mihály zls.
3. Juhász György zls.

Budapesti Fegyház és Börtön
Pécsi Bv. Intézet
Kecskeméti Bv. Intézet
Pálhalmi Börtön és Fogház

86 kg

1. Győrfi László ftörm.
2. Katus György hdgy.
3. Tápé Géza őrm.
3. Hóss Imre pa.

Kaposvári Bv. Intézet
Kalocsai Bv. Intézet
Tiszthelyettesképző Iskola
Állampuszta, KFT.

RÖVIDEN

78 kg

1. Rózsa József törm.
2. Nádasi Béla tzls.
3. Tóth Péter őrm.
3. Péter László pa.

Miskolci Bv. Intézet
Budapesti Fegyház és Börtön
Kalocsai Fegyház és Börtön
Állampusztá, KFT.

71 kg

1. Bondor Csaba fhdgy.
2. Farkas Sándor hdgy.
3. Nagy Péter szkiv.
3. Bakos Norbert ftörm.

Tiszthelyettesképző Iskola
Budapesti Fegyház és Börtön
Fővárosi Bv. Intézet
Rendőrtiszti Főiskola

65 kg

1. Marosi Szilveszter szkiv.
2. Pajenich Gyula pa.
3. Hugyecz János őrm.
3. Csongrádi Zoltán őrm.

Kaposvári Bv. Intézet
Állampusztá, KFT.
Tiszthelyettesképző Iskola
Nagyfai Börtön és Fogház

60 kg

1. Jenei János törm.
2. Radil Attila szkiv.
3. Juhász Zsolt törm.
3. Szilágyi János

Szegedi Fegyház és Börtön
Budapesti Fegyház és Börtön
Miskolci Bv. Intézet
Tiszthelyettesképző Iskola



A csapatbajnokságot a Budapesti Fegyház és Börtön csapata nyerte

Több évszázad

Börtönépítészet Magyarországon

A kezdetekről

Magyarországon a vegyesházi királyok korában egyre sűrűbben emlegetik a dokumentumok a *tömlöcöt*. Már a korai középkorban kialakultak, elterjedtek az egyes börtönfunkciók, így az *előzetes fogság*, a *szabadságvesztés-büntetés*, a *végrehajtási fogság*. A 15-16. századra a jogrendszer gyakori elemévé vált az „örökös” börtön. Erre ítélték a Dózsa-felkelésben részes papokat, Zsigmond és Ulászló dekrétumai nyomán a hamisítókat, az összeesküvőket, a hiteleshelyeken közreműködő család papokat. Miksa 1567. évi *articulusa* a hitszegő, feleket kijátszó ügyvédre rendelte ugyanezt. A ma életfogytiglannak nevezett szabadságvesztés-büntetés állandósulása feltételezi, hogy valamiféle börtön „hálózatnak” kellett lennie az országban.

Az állam természetesen nem épített börtönöket, de a várak pincéi, kazamatái jó megoldást kínáltak. Az Árpád-korban főként a vármegyei központok erődítéseiben, az ispáni székhelyeken tartottak fenn börtönöket. A 12-14. században gombamód szaporodtak a megvagyonosodott családok által építtetett várak, lakótornyok. E tornyok később nagyobb erődök magvát alkották, s a famíliák e tornyokban alakították ki börtöneiket. Számos esetben a királyi várak tornyai, pincéi szolgálták hasonló célokat Salamontól Mátyásig. A lovagvárak, rablófészek kialakulásával, a tartományúri hatalom kiépültével, mindenféle

megjelentek a *földesúri börtönök* is. A végvárrendszer is felhasználható volt erre a célra.

A tömlöchelyiségeket a várak, az erősségek legkülönbözőbb pontjain helyezték el: leggyakrabban pincékben, őrtornyokban, várfalban, de előfordult, hogy a kazamatákban, néha egészen különleges helyeken. Beckó várának „tömlöce” például egy sziklafennsík volt, amelyen az időjárás kényének-kedvének kitett rab útja nyitva állott a „szabadulásra”: csak le kellett vetnie magát a mélybe. *Boldogkő várának* börtöne téglafalal bélelt, 5-6 méter mélységű verem volt – a déli torony előtt –, melybe nem lépcső vezetett, hanem kötélén engedték le a foglyokat. Nemigen kellett tartani a közel hatméteres fal megmászásától és a szökéstől.

Trencsén várában a 6 méter mély, dongaboltozatú börtön az öregtorony sziklatalpatzatába volt vályva. Ebbe ugyancsak kötélén eresztették le a rabokat. *Keresden* és *Fraknón* szintén az öregtorony alatt, mintegy nyolc méteres mélységben alakították ki a tömlöcöt. *Ónod várában* a tömlöcök a falon belül helyezkedtek el, külön épületrészként, a fegyverműhely és raktár valamint az őrszoba, az istállók és egyéb gazdasági épületek mellett. A törvényhatóságok a szabadságvesztés-büntetés megsűrűsödésével együtt járó tömlöc-férőhely iránti igényt is a várak igénybevitelével próbálták enyhíteni. Erdélyben egyenesen az országgyűlés határozott arról, hogy

„latrok, gonosz tévők... a kincstár váraiban vitessenek”, azok ugyanis mindenütt rendelkeztek rabok befogadására alkalmas tömlöchelyiségekkel. Ám az is kiolvasható a szövegből, hogy a helyi hatóságok egy részének is volt már saját börtöne. Mint a forrásokból kitűnik, nemcsak vármegyei hatóság, hanem „magánosok” is küldhetnek rabot a kincstár váraiba; azok befogadják a foglyokat.

Ha hiányzott a központi végzés, mint példának okáért Magyarországon, maguk a törvényhatóságok jelöltek ki területükön fekvő várakat állandó tömlöc gyanánt. Heves-Külső-Szolnok megye statutuma például a „malefactorok” elhelyezésére *Gács várát* rendelte. Torna megye 1656-ban *Szádvárt* és *Torna várát* jelölte ki a börtönre ítélt vagy ítéletüket váró gonosztevők befogadására.

Az erősségeket később is a börtönfunkciók ellátásának legalkalmasabb helyeként tekintették. A vártömlöcök emlékét őrizte meg *Nagyvázsony*, mely a Rákóczi-szabadságharcot követően elveszítette katonai jelentőségét, s ezért börtönnek rendezték be. A tömlöc 1756-ig működött, míg egy pálinkaégető bérbe nem vette. A várak ilyen hasznosítása a 19. századig fennmaradt, sőt a Habsburg-kormányzat első börtönügyi intézkedései Magyarországon hosszú időre konzerválták e felfogást.

Természetesen nemcsak várak, hanem egyéb célú épületek – mint például földesúri kastélyok, uradalmi épületek – is alkalmasak voltak tömlöcözésre, ahol persze a megfelelő őrzésről gondoskodni kellett. Előfordult, hogy költségkímélés céljából az uradalom és a vármegye közös börtönt tartott fenn (mint a Károlyiak kaposvári uradalma Somogy vármegyével). Ekkor már volt országos intézet is, ahová ugyan-

csak beutalhatták rabjaikat a törvényhatóságok.

A falvakban jobb híján a *bíró házá*nál tartották fogva a letartóztatottakat. Erre okot adott az is, hogy a kaloda leggyakrabban a bírónál vagy a háza előtt állott, s mivel a falusi apparátus nem, vagy csak ritkán rendelkezett tömlöctartóval és tömlöccel, kézenfekvő volt a kaloda ilyen igénybevételére a carcer helyettesítésére.

A városokban az *áristom* és a *tömlöc* megkülönböztetésének megfelelően a végrehajtást is külön foganatosították. Budán és Pesten a fogságot a *Burgerstube*ban, azaz a polgárszobában kellett letölteni a *Stattwachmeister*, a csendbiztos felügyelete mellett. A carcer a törvénytisztaság, a Scherge igazgatása alatt állott a városháza pincéjében, „lakat alatt”. A törvénytisztaság szállása tudniillik a Rathausban volt.

Pesten 1699-ben téglaboltozatos pince építését határozták el, fölül két szobával (tehát a carcer és az arestum végrehajtására szolgáló közös épületként). Ami igazán figyelemre méltó: az építmény már kifejezetten börtön céljaira épült! Pestről származó hír: közvetlenül a török kivonulása után a kínyzókamrát vették igénybe tömlöcöltetésre. A *Torturkammer* ilyen használata könnyen magyarázható a kínyzásokat s a carcer őrzését egyaránt szolgáló törvénytisztaság azonosságával.

Sopron városa több ízben alkotott szabályrendeletet a börtönökről. Már 1446-ban arról határozott a magistratus, hogy az enyhébb vétségek miatt letartóztatott polgárt a közönséges bűnelkövetőtől elkülönítve kell elzárni: az őrszoba, a torony helyett a városházán. Hogy ez az elkülönült végrehajtás állandósult, bizonyítják a későbbi, 1546-ból és 1620-ból származó városi statutumok. Kassán a 17. század elején

tesznek lépéseket a tömlőc leválasztására. 1621-ben még csak a „*halálra való foglyokról*” különítették el a kisebb vétkekért lefogott polgárok. 1698-ban viszont a börtönt már három részre osztották: külön helyezték el az ugyancsak kisebb cselekményeket elkövető, de még polgárjogot nem nyert személyeket is.

A statutumok leírásából már kirajzolódik az a kép, amelyet az építész is megerősít: az erődítmény nélküli településeken a fogva tartás követelményét kezdetben az alapegységet képező, három egymás melletti helyiség elégítette ki: egyik a fogoly, a másik az őr számára, a harmadik pedig közös előtérül szolgált. Ez az egység pedig nagyon hasonlít a legegyszerűbb lakás formájához; nemegyszer lakóházakat alakítottak át börtönné, ajtó- és ablaklan zárkává változtatva a pincét.

A városi építési formákat átvették azután az uradalmi, megyei tömlőcöknél is. 1774-ben *Gföller Jakab* kamarai építész felmérést készített az óbudai uradalmi tömlőcről. Az épületben a már említett „egységnyi” részek találhatók. A hajdú lakásához kapcsolódott a fogda (Arrest) és a tömlőc (Kerker). Azután megisméltődött ugyanez. Az őrszobából nyílt a földalatti tömlőc és egy közös helyiség. Csak a később épülő vagy kibővített típusoknál vált általánossá tornác vagy összekötő folyosó alkalmazása, amely kényelmesebbé és hatékonyabbá tehetette a rabok felügyeletét.

Számtalan példával lehetne még érzékelteni a feudális börtönök elhelyezési és építési sokszínűségét. Ami azonban közös mindezekben, hogy egyre nagyobb szerepe volt a biztonságnak, ami az épületrészekben (a földalatti elhelyezésen, az ablakok beszükitésén vagy megszüntetésén is) jól lemerhető. A 18. századhoz közelítve a töm-

lőcökön belüli differenciálás (carcer és arestum megkülönböztetése, nemek elválasztása) mind szemmel láthatóbb, s megjelenik, főként városokban az önálló épületben, épületegyüttesben elhelyezett börtön is. Ez az önállóság azonban még nem hordozta a modern értelemben vett börtönépítészet jegyeit. Azok más irányból, a *dologházalapítási hullám és a fogházjavító mozgalom* hatására érkeztek.

Polgárosodás és börtönépítkezés

Mint sorozatunk korábbi elemzéseiből láthatjuk, az amsterdami dologházak alapítása egy egész Európára kiterjedő mozgalmat váltott ki. Az osztrák büntetőjog és börtönügy szűrőjén keresztül hazánkba is megérkeztek az új eszmék, melyek Mária Terézia felvilágosult abszolutista udvarában is termékeny talajra leltek. A modern gondolat a szükséggel ölelkezett: az akkoriban terjedőfélben lévő szabadságvesztés-büntetés végrehajtására szolgáló katonai erősségek egyre kevésbé feleltek meg a célnak s nem is igen voltak hajlandók befogadni büntetésük letöltésére az elítélteket.

A központi törekvések találkoztak a helyi elgondolásokkal. 1763-ban a Helytartótanács tudakozására 30 város és 38 vármegye válaszolván, azokból csupán nyolcan elleneztek egy országos intézet felállítását. Végül is arisztokratikus ajándék tette lehetővé az első magyar országos intézet felállítását: *gróf Esterházy Ferenc* magyar kancellár ajánlotta föl Szempe mellett birtokát, a rajta álló major épületeivel egyetemben. Egyesztendő átalakítási munkálatok eredményeképpen nyílt meg szeptember 4-én a Domus Correctoria, az első magyar Javítóház.

A csaknem négyszögletes, középen udvart körbefogó épület egyik oldala kivételével földszintes volt. Befogadóképessége száz körüli lehetett, jóllehet fennállása alatt sohasem őriztek benne 109-nél több személyt. Az említett, kivételes oldalon, az emeletes szárnyon sorakoztak a hálótermek. A férfiakat és nőket egyaránt 10-10 fős zárkákban helyezték el, külön színteken. Napközben a fenyítőház lakói a munkatermekben dolgoztak. Az objektum kialakítását meghatározta természetesen a rendelkezésre álló épületek együttese, illetve a Nyugat-Európában ekkortájt a kolostorépítkezések erős hatásaként általában elfogadott udvaros, négyszögletű, zárt beépítési metódus. A rabok elhelyezésére szolgáló szárny eredetileg földszintes volt, a nagyobb befogadóképesség kedvéért húztak rá még egy emeletet. Ezt az első intézetet rövid időn belül elköltöztették, előbb Tallósra, az ottani árvaház helyébe, majd a szegedi vár kazamatáiba. Bár a büszke Domus Correctoria nevet továbbra is megtartotta, ennek építészeti alátámasztása elmaradt. A két későbbi székhelyen meg sem kísérelte a kormányzat hozzáigazítani a börtönügy elveit az átadott épületeket, sőt inkább éppen a felújításra szánt költségek megvonásával operált. Így *a polgári átalakulásért folyó mozgalomra maradt a börtönügy reformjának kidolgozása*. A politikai és jogi téren jelentős sikereket felmutató fogházjavító mozgalom azonban nem juthatott el a tervek építészeti megoldásának kimunkálásáig, még kevésbé az elképzelések realizálásáig. Mint a magyar történelem során annyiszor, a következő lépés megint a központi hatalomra várt.

A magyar polgári börtönügy kimunkálása az 1848/49-es szabadságharcot vérbe

fojtó diktatúra politikusaira várt. Büntetési rendszerét a szabadságvesztés-büntetésre alapító, s Magyarországon is hatályba léptetett Osztrák Büntető Törvénykönyv gyakorlati hatása alakította. A csupán megyei tömlöcökkel, néhány reformkori (komáromi, balassagyarmati) építkezéstől eltekintve alig tucatnyi férőhelyes feudális carcerall rendelkező megyei hatóságok, a magyar állami szervezetben ismeretlen kerületek (az itt létesített bírósági fogházak) nem tudták volna végrehajtani a *Stafrigesetz* intézkedéseit az addigi feltételekkel. A Habsburg-kormányzatnak most kellett pótolnia azt, amit évszázada elmulasztott: létrehozni a magyar központi fegyintézetek hálózatát. Akkor, amikor ezzel együtt az osztrák börtönök számát is bővíteni kellett, s amikor a birodalom egyéb okokból is szűkében volt az anyagiaknak.

Az országos hálózat alapjai

Mindez rányomta máig ható bélyegét a börtönalapításokra. A legfontosabb megfontolás az *olcsóság* és a *gyorsaság* volt. Nem csoda, hogy a Habsburg-kormányzat a modern büntetés-végrehajtási intézetek építése helyett kimustrált katonai erösségek átalakításáról döntött, melyek így az országos fegyintézeti rendszer alapjaivá váltak Magyarországon. Így lett a hazai büntetés-végrehajtási hálózat fontos csomópontja *Lipótvár*, *Munkács*, *Szamosújvár*. Volt úgy, hogy egykori kolostorba (Mária Nosztra), volt collegiumi épületbe (Vác) telepítették a fegyintézetet.

A polgári korszak fegyintézet-létesítési hulláma két jól elkülöníthető szakaszra osztható. A kezdetekre jellemző megoldás, vagyis egyes, már funkcionáló épület-

együttesek büntetés-végrehajtási célú felhasználása a század utolsó negyedéig szokásban maradt. Ám ahogyan az osztrák Strafbgesetz büntetési rendszerének 1853-as életbe léptetése kiváltotta az első fegyintézetalapítási akciókat, ugyanúgy hatott az intézethálózat továbbfejlesztésére az 1878. évi 5. törvénycikk, az úgynevezett Csemegei kódex – Magyarország első büntető törvénykönyve.

A kódex 1880. szeptember 1-jén lépett hatályba. 1881-ben rendelkezett a törvényhozás a szegedi királyi kerületi börtön felállításáról, mely 1883. május 28-tól 1884. szeptember 3-ig épült, s melyet 1885. január 1-jén adtak át rendeltetésének. A soproni intézet megépítéséről az 1884. évi 20. törvénycikk intézkedett, minek nyomán 1884. július 13-a és 1886. augusztus 31. között lezajlott az építkezés.

A harmadik modern épület a *budapesti gyűjtőfogház* volt, melynek építési munkálatai 1895 márciustól 1896 októberéig tartottak. Mindhárom létesítménynek az egyik legtöbbet foglalkoztatott építész, *Wagner Gyula* volt a tervezője. E három büntetés-végrehajtási intézet híven reprezentálta a kor legfejlettebb börtönépítészeti konstrukcióját. Szeged és Budapest maradéktalanul tükrözte a 19. század második felének diadalmas megoldását, a panoptikus szisztémából kifejlődött csillagformát, melyet azonban Wagner Sopronkőhidán a régi cukorgyár adottságai miatt, (melynek helyén a fegyintézet emeltetett) követni már nem tudott. Az épületek belső kiképzésében azonban megkísérelte meghonosítani itt is a modern börtönépítészeti eredményeit.

Visszatérve az első polgári korszak jellemzésére, tekintsük át a szamosújvári létesítményt. Szolnok-Doboka vármegye

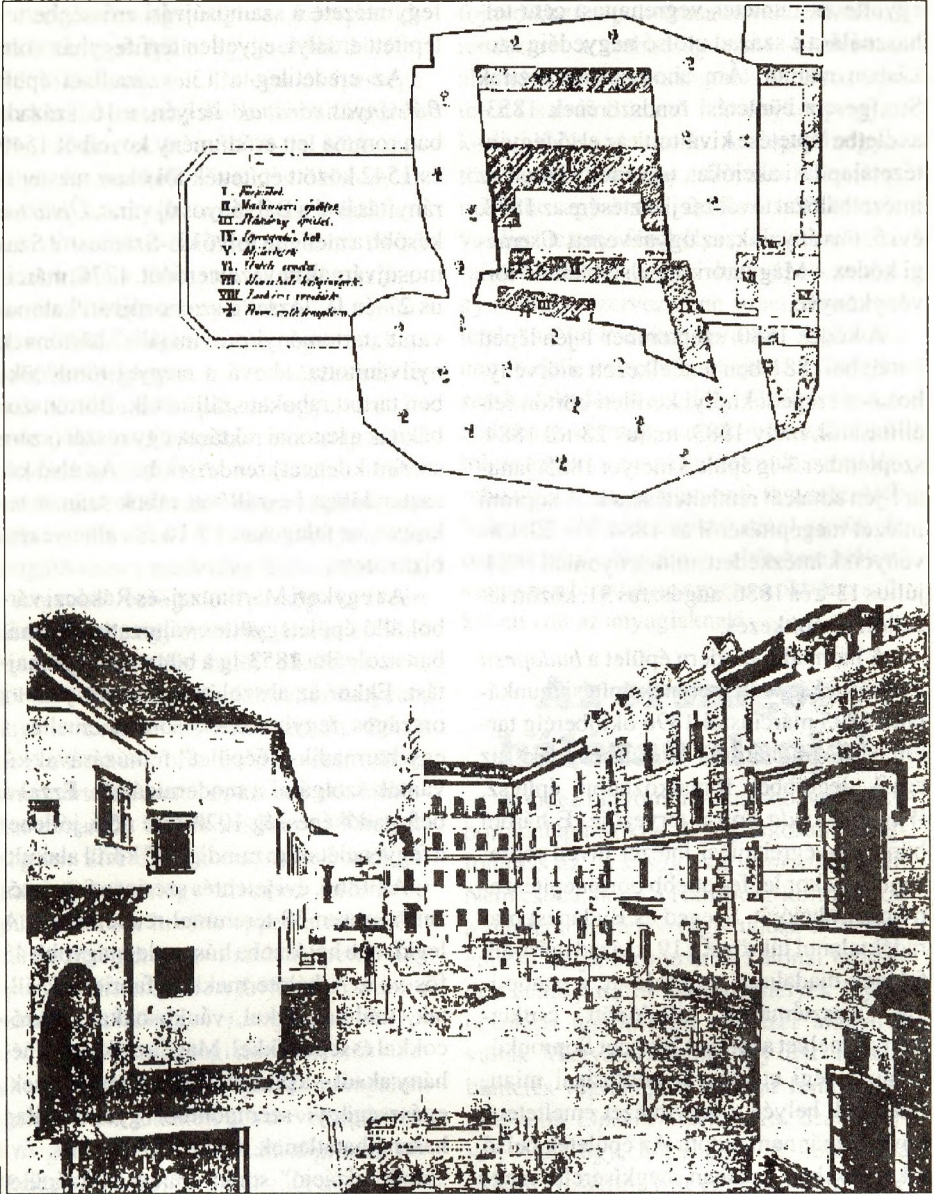
fegyintézete a szamosújvári erősségbe lelepített erdélyi, egyetlen férfifegyház volt.

Az eredetileg a 13. században épült *Bálványos várának* helyén, a 16. században rommá lett erődítmény köveiből 1540 és 1542 között építették föl olasz mester irányításával a Bálványos új várat, *Újvárt*, a később a mellette folyó kis-Szamosról Szamosújvárnak nevezett erődöt. 1776. március 27-én II. József a szamosújvári katonai várat „tartományi provinciális” börtönné nyilvánította, ahová a megyei tömlöcökben tartott rabokat szállították. Börtönszobáknak a katonai raktárak egy részét (szám szerint kilencet) rendeztek be. Az első két esztendőben beszállított rabok számát tekintve, ez átlagosan 15-16 fős elhelyezést biztosított.

Az egykori Martinuzzi- és Rákóczi várból álló épületegyüttes változatlan formában szolgálta 1853-ig a büntetés-végrehajtást. Ekkor az abszolútista kormányzat az országos fegyintézetek sorába emelte, s egy harmadik „főépület” felhúzásával kívánták szolgáltni a modernizációt. Ezzel a befogadóképesség 1028 főre nőtt, jóllehet a fegyenclétszám mindig 700 körül alakult.

Az 1866. évi jelentés szerint a fegyintézet összesen 38 teremmel rendelkezett. A legkisebb hálószoba húsz, a legnagyobb 48 fős volt. A hálótermekben papricsek álltak, szalmazsákkal, vánkosokkal, pokrócokkal és lepedőkkel. Magánzárka csak néhány akadt – a pincészinten! Ezért vizesek, egészségügyi szempontból gyakorlatilag használhatatlanok voltak. (Az 1874. évi „modernizáció” során épített zárkaépület 21 magánzárkával gazdagította az intézetet.)

A kivitelezés igazodott a vár adottságaihoz. Az épületek a várfalhoz tapadtak, számos munkatermet csak az erődítmény ka-



A szamosújvári fegyintézet

zamatáiban tudtak elhelyezni. Ott viszont se fény, se levegő nem jutott a termekbe. Árnyékszéket ásni a vár területén nem le-

hetett, mert az építészeti szakvélemények szerint a Szamos vize – lévén a folyó magasabban a vár egy részénél – feltörne az

ásás során. Csatornázásról, egészséges ivóvízről szó sem lehetett. Mint látható, az építészeti viszonyok gyakorlatilag megakadályozták a büntetés-végrehajtás meghirdetett humanitárius szempontjainak érvényesítését. A várba telepített, nagy költséggel átalakított fegyház áttekinthetetlen volt, ennél fogva őrizete nehézkes és költséges, továbbá egészségtelen. Ilyen körülmények között a kor népszerű büntetési rendszereinek meghonosításáról még terveket sem lehetett szólni. Az elítéltek osztályozása, szétválasztása csaknem lehetetlen volt.

Az első modern intézetek

A szegedi „Csillagbörtön” valójában a szegedi nagy árvíz kikényszerítette építkezés volt. Az áradat romba döntötte a korábbi igazságügyi épületeket, így a Mars tér északnyugati peremén emelt épületegyüttes kombinált intézmény volt: részét képezte a törvényszéki palota, a vizsgálati fegyház, a királyi törvényszéki elítéltek fegyháza, maga a csillagbörtön valamint az igazgatói és tiszti több pavilon. A Mars térre néző büntető törvényszék tekintélyt parancsoló tömbje mögött, magas kőfallal körbekerítve állt kétoldalt a két fegyház, hátul pedig a három zárkaszárnnyal és a negyedik oldalon őrtanyával, az igazgatói, valamint a ellenőri irodával egybeépült főbejárat.

Az egyik szárnyban egyenként 5-6 fő befogadására alkalmas társas zárkák (65), a másikkban tisztálkodóhelyiségek és munkatermek, a harmadikban pedig magánzárkák (76) kaptak helyet. A háromemeletes szárnyak függőfolyosós rendszerűek, a középpontban vasszerkezetű üvegterőzettel el-

látva. Az intézet 500 elítéltet fogadott be, s egy főre 15 légrétegméter jutott.

Amikor a Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfegyház 1896 októberében megnyitotta kapuit, 23 épületből álló együttest alkotott, amely 824 elítélt elhelyezésére volt alkalmas. A fő épüleategység a kétemeletes, különálló fegyházépület, valamint a két, 300-300 fő befogadására alkalmas, s a központi épülethez csatlakozó „csillagépület”. A fegyházban kisebb és nagyobb (közös és magán-) zárkákat létesítettek. A 14 közös cellában egy főre 10 légrétegméter jutott. A háromszárnyú, háromemeletes épületeket a magánzárkarendszer megvalósításának jegyében létesítették. A két csillagépületben összesen 104-104 kisebb, (20 légrétegméter belső térfogatú), valamint 196-196 nagyobb (26 légrétegméteres) zárka található.

A kor követelményeinek messzemenően megfelelt az intézet. Wagner a nemzetközi tapasztalatok alapján ideálisnak elfogadott, 500 és 1000 fős befogadóképesség közöttire tervezte a Gyűjtőfegyházat, annak elhelyezését tekintve alkalmazkodott a börtönügyi kongresszusok irányelveihez: nagyváros közelében (út vasútvonal mentén), de annak peremén létesített. Ez (legalábbis átmeneti időre lehetővé tette a szeparációt és a biztonságos őrzést, ugyanakkor a nagyváros adta minden lehetséges előnyt élvezhette: a kedvező közlekedési helyzetet, a piac közelségét, igénybe vehette a fővárosi csatorna- és vízvezetékhalózatot.

Az épületekben korszerű melegvizet központi fűtés működött, saját üzemű villanyvilágítással. Nyolc kisebb és 17 nagyobb méretű munkaterem állt rendelkezésre. A különálló kórház és megfigyelő elmeógyógyintézet 97, illetve 140 fő befogadására volt alkalmas.

Míg a szegedi és budapesti építkezéseket a szakma dicsérete kísérte, ez korántsem állt a sopronkőhidai vállalkozásra. Az egykori „offermann és társa” cukorgyártelep helyén és házai felhasználásával felépített intézetnél a szakmai szempontok mellett dominálónan érvényesült a kíváncsi: a cukorgyári épületeket, az azokból eredő nyersanyagot a lehető legnagyobb mértékben használják föl a vállalkozás során. Voltaképpen csak a régi cukorgyári főépület volt felhasználható (no meg az egykori lakóépületek az őrszemélyzetnek és a tisztai állománynak), az épületek javát teljesen újonnan kellett építeni.

Szakmai szempontból teljesen lehetetlen megoldás született: egy H alakú zárkaépület. A szárnyakon és az összekötő részben külsőzárkasoros megoldást választott a tervező; az ablakok a H külső és belső oldalaira néztek. A háromemeletes épület összesen 686 zárkát foglalt magában. Az épület tervezője építésszerűen egyébként modern megoldásokat alkalmazott: légvezető csatornákat helyeztek el a falakban, vízvezetékeket építettek be és csatornázták az épületegyüttest, központi fűtést létesítettek, villanyvilágítást szereltek be. A kritikusok azonban szóvá tették, hogy ilyen költséggel akár a Gyűjtőfogházhoz hasonló, szakmailag elfogadhatóbb intézetet lehetett volna létesíteni.

A mai rendszer alapjai

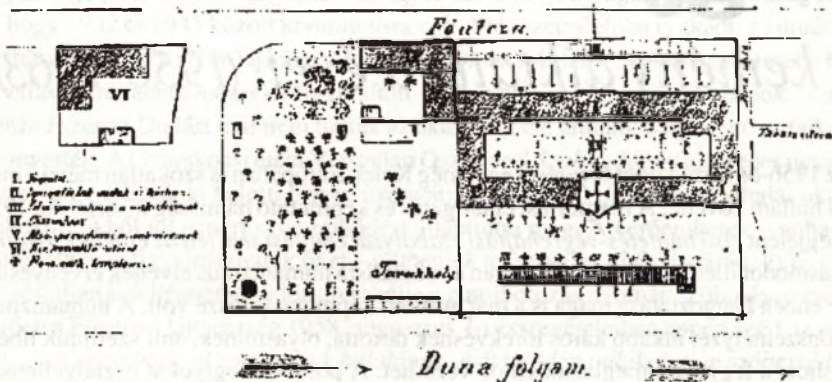
A mai büntetés-végrehajtási intézetek hálózatának alapjait a reformkori vármelegyi kísérletek (Komárom, Balassagyarmat) a Habsburg-kormányzat eredeti koncepciója (Mária Nosztra, Vác) néhány (fent is említett) országos jelentőségű építkezés (Gyűjtő, Sopronkőhida, Szeged), továbbá

a századfordulón hatalmas lendületet vitt törvényszéki építkezések határozták meg.

Az igazságügyi épületegyüttesek létesítését két alapvető szempont határozta meg. Egyfelől az igazságügyi architektúra dinamikus fejlődése, másfelől az állam bővülő anyagi lehetőségei, melyek a megrendeléseket lehetővé tették. A századforduló táján emelt épületek híven tükrözték a nyugati törekvéseket. Az igazságügyi épületegyüttesek nem egyszerűen a jogszolgáltatás központjává lettek, de a városok fontos képi elemeivé, építészeti látványosságaiává is váltak. Bár a nemzetközi tapasztalatok alapján a börtönügyi kongresszusok ajánlásai inkább egyszerűsége, célszerűsége intették a tervezőket, az igazságügyi épületek nem nélkülözték a monumentalitást, az egyediséget, a művészi elemeket.

Az építkezések közös jellemzője, hogy ellentétben a fegyintézetek tervezésével, a járásbírói és törvényszéki börtönök és fogházak többnyire egy tömbben nyertek elhelyezést a törvénykező szervekkel, az igazságügyi paloták hátsó egységeit képezve. Ennek logikája világos: a vizsgálóbíró és a királyi ügyészség képviselője, a bíróság és a gyanúsított/vádolt könnyen, biztonságosan, a nyilvánosság elkerülésével közelíthesse meg egymást. Minthogy a fogházak és börtönök leterheltsége és férőhelyigénye összehasonlíthatatlanul kisebb volt az országos letartóztatási intézetekénél, a zárkák száma néhánytól húsz-harmincig terjedhetett. Ha nemcsak zárkatraktust, hanem önálló zárkaépületet is emeltek, szívesen alkalmazták a külső zárkasoros, függőfolyósos megoldást, amely nemigen különbözött a „csillag” egy szárnyától. Ezek az eredetileg helyi célokat szolgáló épületek alkotják számban legnagyobb részét mai intézeti hálózatunknak.

Dr. Mezey Barna



A váci fegyintézet rajza

Négy szakaszban

A kemény diktatúra évei (1956-1963)

Az 1956-os forradalom leverését egy, még Kelet-Európában is szokatlan méretű megtorlási hullám követte. A megtorlást elhallgatás és képmutató hamisság kísérte. Az 1955-ben megjelent *első büntetés-végrehajtási szabályzat említést sem tett az elítéltek jogairól*. A bánásmódot illetően kimondták ugyan a szocialista humanizmus elvének érvényesülését, de ennek hangoztatása maga is a már említett képmutatás része volt. A humanizmust a börtön személyzet inkább káros törekvésnek tartotta, olyasminek, ami szerintük liberalizmushoz, a fegyelem meglazulásához vezethet. A politikai foglyokat osztályellenségnek, sőt osztályárulónak tekintő szemléletet épp a megtorlások súlyossága erősítette meg, amelynek első szakasza 1956. november 11-től december elejéig tartott. A rendcsinálást szovjet részről *Malenkov, Szuszlov és Arisztov* irányította. Előfordult, hogy a harc közben elfogott felkelőket – mint a Kilián-laktanyában – a helyszínen agyonlőtték vagy a Szovjetunióba hurcolták. Vidéken a szerveződő magyar karhatalmisták is akcióba léptek. A december 5-6-i pártplénumon megszületett a forradalom egészét „ellenforradalomként” értékelő párthatározat, és újjászervezték a belügyi apparátust. A szovjet katonai és állambiztonsági erők visszavonása után a köznyelv által „*pufajkásoknak*” nevezett, többnyire tisztekből álló karhatalmi osztagok vették át a megszállóktól a bosszú munkáját: a plénum tiszteletére a Keleti pályaudvaron tartott razzsián öt embert lőttek le.

Maga *Kádár János* a következőképp rangsorolta az újra rendezett párhadsereget: előbb a pártmunkások, aztán az ávósok, végül a tisztikar megbízható része. Az új diktátor a hadsereg tisztjeit lebecsülte és kijelentette, hogy kisebb részüknél a horthysta szellem, többségüknél viszont a kommunista frázisokkal leplezett légionárius szellem érvényesül. Igazán csak a már 1957 elejétől kiépülő munkásőrségben bízott, amelyben a pártmunkások túlsúlya érvényesült. Nagyon fontos mozzanat volt az is, hogy ez az első titkár alá rendelt párhadsereg független volt a Varsói Szerződés keretébe ágyazott fegyveres erőktől, s így puccskísérletek elhárítására is alkalmasnak látszott. A munkásőrségbe *Somogyi Miklós* és *Marosán György* unszolására sokan léptek be a 19-es veteránok, a spanyolok és a volt balos szociáldemokraták közül. December elején a megtorlás második szakaszának kezdetén kétszáz munkástanácsi vezetőt tartóztattak le, rögtönbíráskodást hirdettek, és beindult a megtorlást szolgáló rendeleti úton történő jogalkotás. *Gyorsan megtelek a néhány hétre kiürült börtönök és fegyházak*. Az 1953-ban feloszlott internálótáborokat visszaállították és tucatnyi fiatalot végeztek ki fegyverrejtegetésért. A Fő utcai kivégzésekkor teherautomotorokat járatnak, az Árvai féle halálbrigád tagjai pedig a befagyott Balaton lékeibe mártogatták foglyaikat.

1957. január 20-án a Népszabadság közölte, hogy az előző nap felakasztották *Dudás*

Józsefet, a forradalom egyik népvezérét és Szabó Jánost, a Széna téri ellenállási góc parancsnokát. A hír szerint Dudás sohasem volt a Kommunista Párt tagja, holott a háború idején Rajkkal és Marosánnal szervezte újjá a dél-erdélyi mozgalmat és a bíróság elismer-
te, hogy 1932 és 1945 között kommunista volt. Más szépséghiba is akadt: a január 16-án, Pesten tárgyaló Csou En-laj kínai miniszterelnök mérsékletre és józanságra intette Kádárt. A válasz erre talán Dudásék felgyorsított pere volt? A neves kórboncnok, *Tamásk*
Loránd szerint Dudást már nem tudták az akasztófa elé állítani: a túlbuzgó pufajkások a-
gyonverték. A Gyorskocsi utcai Vizsgálati Osztályról *Szalma József* alezredes ugyanis azt
kérte, hogy állítsák ki halotti bizonyítványát: *dr. Háberl Viktor* ebben a halál okaként a
Rákosi-időkből jól ismert szívszélhűdést állapította meg. A verőemberek – noha orvosi
körlevélben is figyelmeztették őket – túlmentek a szervezet tűrési határán: törés és belső
vérzés híján is felléphetett tüdőzsírembólia a gumibotozás nyomán. Több ilyen esetet kö-
vetően a Fővárosi Ügyészség 1958. augusztus 7-i észrevételeiben éppen ezért az is szere-
pel, „...*hogy a börtönben elhaltak halálának okát minden indokolatlan szóbeszéd mege-
lőzése végett helyesebb, ha a bírósági orvosszakértő állapítja meg.*”

1957 márciusában Kádár János Moszkvába látogatott, ahol megegyezett a szovjet ve-
zetéssel a megtorlás további gyorsításában. Az újjáalakult párt Intéző Bizottságának áp-
rilis 2-i ülésén a következőket mondta: „*Az országban aktivizálódtak, s felléptek, hatal-
mat ragadtak a kezükbe a horthysta katonatisztek, csendőrök stb. Ezeknek az ügyét is ko-
molyan kézbe kell venni és ahol csak olyan volt horthystával találkozunk, akik vették ma-
guknak a bátorságot és disznóságokat csináltak, kormenetenben kell bíróság elé állítani, ha-
látra ítélni és kivégezni.*” Kádáréknak bizonyítaniuk kellett a rákosisták ellenében, hogy
ők is tudnak kemények lenni.

Újabb nagy begyűjtés

1957 áprilisától mintegy két éven át tartott a hideg fejjel átgondolt bosszúállás harma-
dik periódusa. A rendőrség újabb „nagy begyűjtést” végzett a Belügyminisztérium II. fő-
osztályának május 15-re elkészült tervezete alapján. Alapvető feladatként tűzték ki „*a
meglévő illegális körökbe való beépülést*” és meghatározták az „*ellenforradalmi erők el-
leni harc csapásának irányát*”. Július 19-én a megyei és a városi bíróságok vezetőinek ér-
tekezletén az igazságügyi tárca a legszigorúbb büntetések kiszabását követte meg.

Az 1957. június 15-én visszaállított népbíróságok elé már nem csupán az 1956. no-
vember 4-e utáni ellenállók kerültek, hanem azok is, akik a tulajdonképpeni forradalom
alatt – október 23-a és november 4-e között – és az „előkészítés” során szerepet játszo-
tak. Ennek nyomán több mint húszezer személy ellen indult eljárás. Majd egyharmadukat
„sikerült” elítélni még 1957-ben, sőt a BRFK 1957. október 24-i kimutatása szerint a for-
radalom idején kiszabadult 2767 politikai fogoly közül 1260-at ismét lefogtak. A Legfőbb
Ügyészség 1958. június 28-i feljegyzéséből kitűnik, hogy a börtönökben fogva tartottak
létszámán belül a bíróságok rohammunkájának köszönhetően az előzetes letartóztatottak
száma csökkenő tendenciát mutatott:

BÖRTÖNMŰLT

A börtönben fogva- tartottak összlétszáma	Az előzetes letartóztatottak száma	Az előzetes letartóztatottak százalékaránya
1957. X. 1. 18 649	5526	29,6%
1957. XI. 1. 19 178	5533	28,8%
1957. XII. 1. 19 764	4787	24,2%
1958. I. 1. 19 170	4995	26%
1958. II. 1. 19 093	3498	18,3%
1958. III. 1. 18 369	3178	17,3%
1958. IV. 1. 17 995	2855	15,8%
1958. V. 1. 17 668	2635	14,9%

Az igazságügyi tárca 1958. március 1-jei kimutatása szerint 218 politikai elítéltre mondták ki a halálos ítéletet 1956 decembere óta. A társadalom kapitulációja azonban nem jelentette a kényszer eszközeiről való lemondást. Épp az 1959-es „kis amnesztia” után ítélték el a forradalom utáni értelmiségi ellenállásban résztvevők egy jelentős csoportját, és hét halálos ítélet végrehajtva, az újpesti forradalmi bizottság tagjait. Justizmordra is akadt példa. Miskolcon a Fővárosi Bíróság orvosszakértőjének vezetésével egy orvosi bizottság exhumáltatta az ottani ÁVH-s sortűz után felboncolt három belügyest. Oly sok hónap eltelte után megállapították, hogy az áldozatok már nem éltek, amikor elrettentésképp a szovjet emlékműre akasztották fel őket. A több mint kétséges szakvélemény alapján a bíróság a holttetemükkel lefényképezett embercsoportból válogatta ki a vádlottakat, s hozta meg halálos ítéleteit.

1959 tavaszától folyt a megtorlás *lezáró szakasza*. Csökkent a bíróságok munkája, de még 1961 során is végeztek ki 56-osokat. Emellett több jelentős politikai perre került sor katolikus papok és híveik ellen. 1960 áprilisában megszüntették az internálást, egy évvel később feloszlatták a népbíróságokat. 1961-62-ben eltávolították a belügyből az ÁVH volt tisztjeinek jelentős részét. A döntést az 1953 előtt elkövetett törvényteleniségekkel indokolták, az igazi ok azonban az volt, hogy Kádárék a belügyi apparátus örökölt részét a „rákosista restauráció” szempontjából igen veszélyesnek tartották. Végre Rákosit és Gerőt is sikerült kizárni a pártból, egyben menesztették a megtorlás ideológusát, *Marosán Györgyöt*. Mindez manipulálta a közvéleményt. Mivel a megtorlás menetét személy szerint mindig a belügyminiszter, előbb *Münnich Ferenc*, 1957-61 között *Biszku Béla*, 1961-63 között pedig *Papp János* irányította, Kádár szerepe gyorsan elhalványult az emberek szemében. Ámbár uralmánakelső öt éve a Rákosi rendszerre emlékeztetett, mégis a

társadalom megbocsátott neki, pedig a „nagy amnesztia” meghirdetéséig összesen 35 000 magyar állampolgár ellen indult eljárás, 26 000-en kerültek bíróság elé, a jogerősen elítéltek száma 22 000 fő körül mozgott, és a törvényes ítélethozatallal kivégzettek száma meghaladta a négyszázat. Az internálótáborok – Tököl, Kistarcsa – 13 000 embert nyeltek el rövidebb-hosszabb időre, ítélet nélkül.

Más történelmű ország

Szociológiai szempontból nézve a *proletárdiktatúra kádári formái leginkább a munkásságot sújtották*. A perekben kimutatható koncepciók vonásai mellett – horthysta múlt, SS-katona, csendőr – a nyilvánosságra nem hozott adatok meglepően sok MKP és MDP-tagról tanúskodnak: a 34 évesen kivégzett *Kokics Béla* rakodómunkás még az új MSZMP-be is belépett. *Nezvál Ferenc* igazságügy-miniszter utasítására – akit társai „gonosz történelem” csúfoltak – statisztikai csoportosítás folyt a bíróságokon. A gyakran csak kétéves gyorsalpolgárokra végzett bírák és ügyészek itt döntötték el, hogy hány analfabéta, munkás, értelmiségi és cigány kerüljön a vádlottak padjára. A drákói ítéletek, főképp a *Tóth Ilona* ügy kapcsán halálra ítélt *Gáli József* és *Obersovszky Gyula* írók esete – Gáli Auschwitzot is megjárta – nemzetközi tiltakozást váltott ki. Ugyanakkor a magyar 56 támogatása miatt Leningrádban és Berlinben is eljártak értelmiségi csoportok ellen, Erdélyben pedig – Kádár János 1958. február 27-i marosvásárhelyi megtorlásra uszító beszéde után – *Georghiu-Dej* is beindította a *Securitate* gépezetét. Százával születtek magyarellenes ítéletek, és csak a hírhedt Szoboszlay-per 57 elítélte közül tizenegyet végeztek ki. Szlovákiában több mint 500 embert tartóztattak le: Rákosi vérbírája, *Alapi Gyula* ekkor kapott „magas állami beosztást” a magyar párt javaslatára Érsekújvárott.

A Kádár-rendszer első hét évének törvénytelenégei közt a legabszurdabb és a legtöbb legendára módot adó az ország volt miniszterelnökének felakasztása volt. 1958. januárjában – miután a Központi Bizottság jóváhagyta – megkezdték az 1957 tavasza óta tervezett pert a „revizionista” Nagy Imre és társai ellen. A szovjet-amerikai közeledés miatt a pert rövid időre leállították, de a magyar pártvezetés az élesen jugoszlávellenes szovjet és kínai álláspont hatására a nyáreleji folytatáskor elvetette azt a lehetőséget, hogy méltányos ítélet születhessen. Ennek okát az áprilisban külön eljárásban halálra ítélt és kivégzett *Szilágyi József* matematikai tömörséggel fogalmazta meg: „*Az egész per ugrópontja a vagy-vagy kérdése. Vagy bűncselekmény volt, vagy nem. Ha igen, mindnyájunknak felelnünk kell tetteinkért... (Ha nem, akkor a) vádlottak padján Rákosiéknek kéne ülniük.*”

Az 1958 júniusában lefolytatott tárgyalásokon több halálos ítéletet mondott ki a Vidatanács. Egy nappal később, június 16-án a volt miniszterelnököt, *Maléter Pál* volt hadügy-minisztert és *Gimes Miklós* újságíró felakasztották. Nagy Imre legközelebbi munkatársa, a Rákosi alatt is bebörtönözött *Losonczy Géza* még az előző év végén, rosszul alkalmazott mesterséges táplálkozás következtében halt meg. Védekezésük megértéséhez a mai kutatóknak szótárra van szüksége, hiszen a sztálinizmusban és antisztálinizmusban gondolkodtak: Szilágyi szerint a sztálinista Rákosi Nagy Imre megbuktatásával 1955 márciusában magát a proletárdiktatúrát is felszámolta. Ebből az következett, hogy 1956 októberében

ők már nem a munkáshatalom, hanem csakis a sztálini önkényuralom felszámolására törekedhettek.

A pert az *Albert Camus* előszavával 1958-ban megjelentetett „Nagy Imre eset” című könyv jogi szakértői szerint előre megszerkesztették: a szovjet és a magyar igazságszolgáltatás elemei keverednek benne. „*A kihallgatási jegyzőkönyvet felolvasták érthető magyar nyelven*” – olvashatjuk például a vizsgálati anyagban a Dudás József kihallgatásáról felvett, s a Nagy Imre perhez csatolt jegyzőkönyvben. A könyv azt is megállapította, hogy szovjet részről Nagy Imre feje éppoly figyelmeztetésnek számított Titónak, mint 9 évvel ezelőtt Rajk Lászlóé.

A leszámolás durvaságát a pártosság követelményével támasztották alá. *Vida Ferenc*, a Legfelsőbb Bíróság tanácsvezető bírója például korábban a bírók és ügyészek felügyeletét ellátó osztályt vezette az Igazságügyi Minisztériumban, tényleges bírói gyakorlatát az 56-os megtorlások során szerezte. A megyei bírák 1959. február 27-28-án tartott értekezletén arról panaszkodott, hogy „...*az ellenforradalom óta mi, gyakorlati jogászok nagyon keveset kaptunk az elmélet művelőitől a gyakorlati tapasztalatok kritikája és általánosítása terén.*” A megrovó szavakra *Szabó Imre*, az Állam és Jogtudományi Intézet igazgatója azzal válaszolt, hogy „...*a bírói függetlenség jelszava alatt 1956-ban egy bizonyos pártatlanság követelménye merült fel. Ezzel a helytelen nézettel szembe kell szállnunk. Mi azt mondjuk, nincs pártatlan bíráskodás.*” Az értekezleten részt vevő *Konojko*, a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok hadbíróságának elnöke mondta ki az ítéleteken vörös fonálként végighúzódo bírói alapelvet: „*A konkrét körülmények között a harc az ellenforradalmi elemek ellen, a proletárdiktatúra megerősítése, a magyar nép szocialista vívmányainak megvédése, továbbra is a bírósági szervek egyik legfontosabb feladata marad.*”

Visszatérve a megtorlás lezáró szakaszához, kialakult az országban egy olyan tudati állapot, amelyben immár nem az volt a kérdés, hogy miképp vehetne részt az ember a politikában, hanem hogy miképp tudna megszabadulni tőle. Minden másként volt, mint mástutt, még a szocialista táboron belül is végleg más helyzetű, más történelmű orszaggá lettünk. Kádár János pedig – mint a Közel-Kelet diktátorai – az ENSZ-ben elismerés és pénz fejében alkudni kezdett a magyarországi politikai foglyok bőrére. Az 1963 márciusában lezajlott és az 1945 óta elítéltekből mintegy 110 000 ember sorsát érintő „nagy amnesztia” taktikája rendkívül rafináltan gyúrta át a közéletet. A hruscsovi liberalizálás nemzetközi szinten is értékelt lépésének számított, a magyarországi politikai foglyok java részének, majd 3000 embernek szabadon bocsátása, s az, hogy a börtönök igazgatása a belügy kezéből visszakerült a formális igazság óréhez, az igazságügyi tárcához. Megkezdődött a Nagy Amnézia korszaka, amikor mindenki elfelejtkezni látszott arról, ami történt. A rendezők ügyesek voltak: a nemzet emlékezetkiesése több mint 25 éven át tartott. Éppen ezért nem árt, ha megjegyezzük, hogy a Nagy Amnesztia tette lehetővé először a pártállam számára egy akkor még tekintélyesnek számító összeg, 20 millió dollár felvételét. Liberálisnak mutatkozni a nyugati kölcsönökért és a kölcsönökből a „puha diktatúrát” fenntartani. 1989-ig tartó körforgása ekkor indult be.

Tamáská Péter

Örkönyv

Biztonsági tapasztalatok gyűjteménye

Biztonsági tapasztalatok gyűjteménye címmel az olvasó rövidesen beletekinthet a szökéseket, szökési kísérletek és ahogy a szakmában említik, egyéb rendkívüli eseményeket elemző tanulmánykötetbe, amely az Őrszolgálati Tapasztalatok Gyűjteménye sorozatába illeszkedik (8. szám), s amelynek a szorosán vett témát tekintve két előzménye volt.

Emlékeztetőül idézzük fel röviden a korábbi idők tapasztalatait. Az 1968-as első tanulmány az 1958-1967-es időszakot fogta át. Ekkor a szolgálati rend jellemzője a 24-24 órás rendszer volt. Ezt váltotta fel egy olyan rend, amely fokról fokra a szolgálati időcsökkenésével járt együtt. Így havi 360 órától 240, majd később pedig 182 órára zsugorodott egy fő számára az őrszolgálat ideje. A javuló körülmények mellett fejlődött az őrzésbiztonsági technika, s kiteljesedhetett a differenciált őrzés elvének alkalmazása, amely egyre inkább lehetővé tette a belső tartalékok és erőforrások célzatosabb felhasználását, az őrszolgálatot irányító parancsnoki vezetés megerősítését.

Ilyen szolgálati rendszer és biztonság közepette a jelzett időszakban 75 szökés és 65 szökési kísérlet történt. Ezek ugyan magas számok, de ha összevetjük a korábbi esztendő tapasztalataival, akkor a javulás egyértelmű: 1951-ben 333, 1952-ben 488,

1953-ban 193 szökést regisztráltak.

A vizsgált időszakban voltak olyan évek, amikor kifejezetten pozitív képet mutatott a rendkívüli események elemzése. 1967-ben például mindössze 3 szökést, 1958-ban 4, 1964-ben pedig 9 szökési kísérletet tartottak számon. Országos bv. intézetekből összesen 26, megyeiből 10, mezőgazdasági jellegű bv. intézetből pedig 39 szökést tanúsít a statisztika.

1982-ben jelent meg a második tanulmány azzal a céllal, hogy a tapasztalatok értékelésével segítse az intézetek parancsnokait, alparancsnokait, alparancsnokokat, az egész állományt az őrzési és felügyeleti feladatok eredményesebb végrehajtásában, a szolgálatsszervezésben, a rendkívüli események megelőzésében.

A tanulmány 1968-tól 14 év eseményeit és tanulságait tárta az olvasó elé. Összesen 307 szökésre irányuló cselekmény (89 szökés, 218 kísérlet) történt. Némi ingadozással ugyan, de tovább csökkent a szökést elkövetők száma. 1972-ben és 1973-ban mindössze 1-1 esetről tudunk, igaz viszont, hogy 1978-ban 14-en szöktek meg az intézetekből. Ezen felül évente 6-22 szökést kíséreltek meg. Érdekessége az időszaknak, hogy 1975-től jellemzővé vált a *többes elkövetés*, ez azért veszélyes, mert a szervezkedők között mindig akadnak olyanok, akik nem riadnak vissza az olyan erőszakos

cselekményektől sem – mint például a túsztűzés, a terror–, amely a személyzet életét, testi épségét veszélyeztetik.

Figyelmet érdemel viszont az is, hogy 12 büntetés-végrehajtási intézetben – Sopronkőhida, Kalocsa, Sátoraljaújhely, Balassagyarmat, Esztergom, Gyula, Kaposvár, Miskolc, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely és Zalaegerszeg – egyáltalán nem volt szökés.

A szökések és szökési kísérletek bekövetkezésének jellemző okai mindkét tanulmány szerint: *a büntetés-végrehajtási tevékenységet szabályozó rendelkezések be nem tartása, a differenciált őrzés elvének rossz gyakorlati alkalmazása, az ébertelen szolgálat, az ellenőrzések és eligazítások formális végrehajtása, a rendkívüli események tapasztalatainak felületes elemzése* – sorolhatók a lényeges pontok.

De nézzük a most megjelenő – tíz évet

átfógó – kötetben feltáruló rendkívüli események körülményeit, tanuságait!

„A következtetések levonásakor figyelembe kell venni a politikai, gazdasági életben és a bűnözés alakulásában történt változásokat, azok büntetés-végrehajtásra gyakorolt hatását” – olvasható a tanulmány bevezető részében. *Kétségtől, a politikai rendszerváltozás, a gazdaság gyökeres átalakulása, a jogszabályok módosulása, az „Európához való közeledés” a büntetés-végrehajtásban is pozitív irányú változásokat hozott.* Mindezek mellett azonban – főként türelmetlenségből és a hiányzó feltételek miatt – feszültségek is keletkeztek, amelyeknek egy része rendkívüli események bekövetkezéséhez vezetett.

A szóban forgó tíz esztendő harmadik harmadára megváltozott a rendkívüli események jellege, súlya, a tapasztalatok sze-



rint más lett az elkövetők által elért kívánt cél. Több intézetben az elítéltek tömeges „demonstratív” fellépéssel akartak nyomást gyakorolni a törvényhozó és kormányzati szervekre, így akarták elérni a számukra kedvező büntetőjogi változtatásokat. (Szigorított őrizet eltörlése, széles kört érintő közkegyelem).

Súlyos esemény volt a Szegedi Fegyház és Börtön Alföldi Bútorgyárában, több emberáldozatot és jelentős anyagi kárt okozó tüzeset, s ebben az időszakban következett el a magyar büntetés-végrehajtás történetében először – a Debreceni Büntetés-végrehajtási Intézetben – terrorcselekményt.

Az értékelési időszakban 152 szökés és 86 szökési kísérlet történt, összesen 342 fő részvételével. A korábbiakhoz képest tehát a szökési cselekmények száma növekedett, illetve: 1982-től 1986-ig lassú emelkedés volt tapasztalható: 1987-ben némi csökkenés, 1990-ben enyhe, majd meredek emelkedés következett – derül ki a tanulmányból. A zárt jellegű végrehajtó intézetekben 53 szökést és 32 szökési kísérletet regisztráltak. A mezőgazdasági intézetekben 69, illetve 127 esetet tartanak számon. Megjegyzendő: előállítások alkalmával történt a leggyakrabban szökés.

E cselekmények olykor kihatottak a közrendre, a közbiztonságra, a lakosság

nyugalmára. E sorból sajnálatosan kiemelkedik az a tököli eset, amikor a szökevény az intézet közelében embert ölt.

A túszfogáson, a súlyos következményeket eredményező tüzeseten, a szökésben lévő fogvatartott által elkövetett emberölésen túl hasznos tanulságot ad a tömeges étkezés-, vagy munkamegtagadás, a foglyozandulás, a rongálás, a robbantással való fenyegetés leírása, tanulmányozása.

A kötet részletes elemzést ad továbbá a rendkívüli események bekövetkezésének okairól, és körülményeiről. Mindezekről az V. fejezetben olvashatunk.

Az érdekesítő és nem kevés tanulsággal szolgáló esetek olvasásának figyelembe ajánlása mellett mit javasolhat a cikk írója? Elsősorban azt, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek vezetői és az alárendelt állomány rendre tanulmányozza a rendkívüli események gyűjteményét. Az összeített tapasztalatokat pedig hasznosítsa az oktatásban éppúgy, mint az ellenőrző, értékelő munkában.

E sorok írója pedig reméli, hogy az elkövetkező időszakot elemző tanulmány kevesebb, súlyát tekintve pedig enyhébb megítélés alá eső rendkívüli eseményt tár majd az olvasók elé.

Filemon Tivadar

CONTENTS

STUDY

1 Dr. Istvan VAVRÓ: Punishment '93 (Facts and Data on Custodial Sentences)

ON NEW WAYS

17 Imre FEJES: Chance (Euro-Compatible Hungarian prison system I.)

24 Jozsef CSAPÓ – Imre FEJES: Half-Open Prison (Kecskemét Understood...)

WORKSHOP

27 Dr. Istvan LAJTÁR: Public Prosecutor's Investigation (On Prisoner's Rights)

CRIME PREVENTION

31 Dr. Csilla OSVALD: Walls Between Us (Released Prisoners and Prejudices)

OUR LIFE

43 Dr. Janos BOROS: Hungarian Model (International Conference in Pilis-szentkereszt)

46 Jozsef CSAPÓ: What Do We Have To Live On? (Living Conditions of Prison Staff)

PORTRAIT

52 Anna PARDI: An Optimist (Portrait on dr. Iván Csicsay)

OUTLOOK

60 Dr. Jozsef VIGH: Treatment (Revival on an Ideology?)

66 Kayhan MUTLU: Turkish Criminals (Facts and Theories)

IN BRIEF

69 International Relations

72 New Legislation and Regulation

75 The Bests (National Judo Championship)

PRISON PAST

77 Dr. Barna MEZEY: Centuries (Prison Architecture in Hungary)

86 Peter TAMÁSKA: Four Periods (The Years of the Hard Dictatorship – 1956-1963)

BOOKSHELF

91 Tivadar FILEMON: Guard's Book (Collection of Security Experiences)

INHALT

STUDIE

1 Dr. Istvan VAVRÓ: Strafe '93 (Daten und Tatsachen von Gefangenen mit Vollstreckbaren Freiheitsstrafe)

IN NEUEN WEGEN

17 Imre FEJES: Die Chance (Die eurokompatibilische Gefängnis Sache I.)

24 Jozsef CSAPÓ – Imre FEJES: Neue Gefängnis

WERKSTATT

27 Dr. István LAJTÁR: Die Staatsanwaltschafts Untersuchung (Von den Rechten der Gefangenen)

SCHULDVERHÜTEN

31 Dr. Csilla OSVALD: Unter uns stehende Wand (Entlassene Gefangene und Vorurteile)

FORUM

43 Dr. Janos BOROS: Ungarisches Modell (Internationale Konferenz in Pilisszentkereszt)

46 Jozsef CSAPÓ: Woraus leben wir? (Lebensverhältnisse bei den Arbeitern in Strafvollzug)

PORTRÄT

52 Anna PARDI: Der Optimister (Das Porträt von dr. Ivan Csicsay)

AUSBLICK

60 Dr. Jozsef VIGH: Treatment (Die neulebende Ideologie?)

66 Kayhan MUTLU: Türkische Täter (Tatsachen und Theorien)

KURZ

69 Internationale Beziehungen

72 Neue Rechtsregel und innere Bestimmungen

75 Die Beste (Landes Judomeisterschaft)

GEFÄNGNISVERGANGENHEIT

77 Dr. Barna MEZEY: Mehr Jahrhundert (Gefängnisarchitektur in Ungarn)

86 Peter TAMÁSKA: In vier Periode (Die Jahre der Stregendiktatur – 1956-1963)

BIBLIOTHEK

91 Tivadar FILEMON: Buch für Wachbeamter (Sammlung die Erfahrung der Sicherheit)



BÖRTÖN ÚJSÁG
 1991. június 10.
 III. évfolyam, 23. szám
BÜNYMEGELŐZÉSI HETILAP • Ára: 19,10 Ft

Egy fizetésből
 Egyszerűbbé válnak a pénzügyi dolgok, hogy egy börtönből kikerülő ember vissza tud térni a társadalomba. Ez a cikk arról szól, hogy a börtönökben hogyan lehet megvalósítani a pénzügyi szabadságot. Például az, hogy a börtönökben lehet-e a pénzügyi szabadságot megvalósítani. Mindezt az új kormányzatok szándékai között is meg kell említeni. Az új kormányzatok szándékai között is meg kell említeni.

Hús nagyfröccs

Hitelezők elől a fogdába

SÁNTA ALBÁN

Egy sánta albán keresett a budapesti rendőrség igazgatóságánál megjelölés a céljainak. Albán vagyok, meg sánta is. Minden kérdésnél megjelölés. Húba tilakoztam. Az országban megjelentek, hogy valójában 'Cyan bűnösök' mélyről, amit többé akkor hallottam először.

2. oldal

Börtönzság

A jelentkezés közül kibőven megismerünk a zárságot, az elítéltek közéletét. Mindezt látni és börtönben játszódó történetek, de a valóság, a börtönzság, azért más. Szívvel-köszönök, aig várak, hogy a kapu kívül legyenek.

3. oldal

MEGALÁZVA

96

MINDEN PÉNTEKEN

TARTALOM

TANULMÁNY

1 Dr. VAVRÓ István: Büntetés '93 (Adatok és tények a végrehajtandó szabadságvesztésre ítéeltokról)

ÚJ UTAKON

17 FEJES Imre: Esély (Az euro-kompatibilis magyar börtönügy I.)

24 CSAPÓ József – FEJES Imre: Félzárt intézet (Kecskemét megértette)

MŰHELY

27 Dr. LAJTÁR István: Ügyészi vizsgálat (Az elítéltek jogairól)

BŰNMEGELŐZÉS

31 Dr. OSVALD Csilla: Köztünk álló fal (Szabadulók és előítéletek)

FÓRUM

43 Dr. BOROS János: Magyar modell (Nemzetközi konferencia Pilisszentkereszten)

46 CSAPÓ József: Miből élünk? (A büntetés-végrehajtásban dolgozók életkörülményei)

KÖZELKÉP

52 PARDI Anna: Az optimista (Portré dr. Csicsay Ivánról)

KITEKINTÉS

60 Dr. VIGH József: Treatment (Az újraéledő ideológia?)

66 MUTLU Kayhan: Török bűnözők (Tények és teóriák)

RÖVIDEN

69 Nemzetközi kapcsolatok

72 Új jogszabályok és belső rendelkezések

75 A legjobbak (Országos cselgáncsbajnokság)

BÖRTÖNMŰLT

77 Dr. MEZEY Barna: Több évszázad (Börtönépítéset Magyarországon)

86 TAMÁSKA Péter: Négy szakaszban (A kemény diktatúra évei – 1956-1963)

TÉKA

91 FILEMON Tivadar: Örkönyv (Biztonsági tapasztalatok gyűjteménye)

Ára: 50 forint



FELHÍVÁS

A Magyar Börtönügyi Társaság történelmi szekciója

az 1996-os budapesti
világkiállításon nyilvánosság elé tárja
a magyarországi börtönmúlt
fellelhető tárgyi emlékeit, megvetve ezzel
egy **állandó börtönmúzeum** alapját.
A gyűjtő, rendszerező, feltáró munkához
**kéri a társaság mindazok támogatását, akik
a hazai börtönérettel összefüggő tárgyi
emlékek felkutatásában segítségünkre
lehetnek.**

Bővíteni kívánjuk a kinevezési okmányok,
szabályok, elismerési módozatok még elő-
található példányait, a korhű ruházatot, az ide-
vágó irodalmat és hanganyagot.

**További felvilágosítás a regionális központokban
kapható:** Budapesten az
országos parancsnokságon (Dóra Béla), a KEI-ben
(Győri Zoltán), a Sátoraljaújhelyi
Fegyház és Börtönben (Várad Csaba), a Szegedi
Fegyház és Börtönben (Csóti András),
a Váci Bv. Intézetben (Balogh Attila), a Sopronkőhidai
Fegyház és Börtönben (Horváth József),
a Kaposvári Bv. Intézetben (Veszélka Vendel)
és a Pálhalmai Börtön és
Fogházban (Czeiner László).

A Magyar Börtönügyi Társaság
történelmi szekciója